

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI

UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Europarådet och Ryssland
- Dramer av Strindberg och Karin Smirnoff
- Strindberg på Island
- Strindberg och Hamsun
- Blåmålaren Eugène Jansson
- OS 1952 i Helsingfors
- OS 1912 i Stockholm
- Intervju med Anne Marie Bjerg
- Norden och Östersjösamarbetet
- Arkeologen och NT-redaktören Oscar Montelius
- Letterstedtmedaljen till Karin Söder
- Bokessä om Nordiska Gemenskaper

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

Årg. 88 • 2012 • Häfte 4

INNEHÅLL

Artiklar

Europarådet och Ryssland – demokratin som internationell politik. <i>Björn von Sydow</i>	331
Släktskapets makt. Om några dramer av Karin Smirnoff och August Strindberg. <i>Katja Sandqvist</i>	339
Strindberg på Island – sorterade skärvor. <i>Gudmundur S. Brynjólfsson</i>	347
Hamsun og Strindberg: våpenbrødre. <i>Even Arntzen</i>	357
Det blå och det nakna. Om blåmålaren Eugène Jansson och hans passioner. <i>Beate Sydhoff</i>	367
Från förlorare till vinnare – Helsingfors olympiska succé. <i>Göran Wallén</i>	375
Stockholm-OS 1912 – några övergripande reflektioner. <i>Leif Yttergren och Hans Bolling</i>	383
NT-Intervjun. Man må tage forfatteren på ordet. Samtale med oversætteren Anne Marie Bjerg. <i>Henrik Wivel</i>	393

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

Solide nordiske fingeraftryk på Østersøsamarbejdet. <i>Halldór Ásgrímsson</i>	397
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	403

* * *

Letterstedtska föreningen

Nordisk Tidskrift och Oscar Montelius. <i>Evert Baudou</i>	407
Ett händelserikt 2012 för Letterstedtska föreningen. <i>Claes Wiklund</i>	417
Styrelser, ledamöter och anslag 2012	421
Anslagsutlysning för 2013	445

* * *

Bokessä

Dags för en tredje nordisk guldålder. Djarva tankar för framtiden. <i>Bengt Sundelius och Claes Wiklund</i>	447
--	-----

* * *

Kring böcker och människor

P.O. Enquists tekster om August Strindberg. <i>Hans H. Skei</i>	453
Axel Ax:son Johnson – industriman som förkroppsligar en epok. <i>Bo Högländer</i>	455
Alldeles hemligt – om Egyptenkännaren Georg August Wallin. <i>Guy Lindström</i>	457
Sammanfattning	461
Tiivistelmä.	462

BJÖRN VON SYDOW

EUROPARÅDET OCH RYSSLAND – DEMOKRATIN SOM INTERNATIONELL POLITIK

Björn von Sydow är riksdagsledamot (S) och docent i statsvetenskap. Han blev vald till medlem i Europarådets parlamentariska församling (PACE) 2006. 2010-2011 var von Sydow ordförande i PACE:s politiska kommitté. 1996-2002 var han statsråd och 2002-2006 riksdagens talman. Våren 2012 utsågs Björn von Sydow till ordförande i Letterstedtska föreningens huvudstyrelse.

Några år efter andra världskriget skapades de militära samarbetena i västra Europa och USA – Västeuropeiska unionen (WEU) och Nato. OEEC – Organisationen för ekonomiskt samarbete, som blev strukturen för USA:s ekonomiska bistånd till det krigsdrabbade Europa, tillkom samtidigt. Den tredje komponenten i de nya samarbetsstrukturerna demokratierna emellan blev Europarådet, 1949. Här lade tio europeiska länder, inklusive Sverige, fast ett brett mandat. Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatlighet skall känneteckna Europas länder, mot de totalitära ideologerna. Europarådet fick också en bredare agenda – sociala frågor, kulturella och vetenskapliga. Det här var ju före det, som knappt tio år senare, skapades som EEC, dagens EU.

Europarådet (ER) blev i vissa stycken en organisation med sina speciella institutionella drag. Det inrättades en ministerkommitté; formellt av ländernas utrikesministrar, men i praktiken företrädde av ambassadörer. Här råder i huvudsak mellanstatlighet, dvs. man arbetar ej med majoritetsbeslut. Man utsåg en generalsekreterare. Så långt var det inga innovationer. Men Europarådet är den första europeiska och möjligen globala organisation som innehöll två element, som man tidigare inte använt sig av. Det ena är en domstol – Europeiska domstolen för mänskliga rättigheter. Den har sitt säte i Strasbourg. Det andra är den parlamentariska församlingen.

Domstolen fick karaktären av att fatta för staterna bindande domslut. Här finns alltså ett överstatligt element, av det slag som karaktäriserar en del av EU:s institutioner. Det man dömer på i den europeiska domstolen i Strasbourg är konventioner som medlemsstaterna i Europarådet enats om och för övrigt också andra stater kan ansluta sig till. Den mest kända och grundläggande är

den ”europiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna”. Den skapades 1950 och Sverige ratificerade den 1952. Den har med åren fått ett stort antal tilläggsprotokoll.

Den parlamentariska församlingen (Parliamentary Assembly of Council of Europe, PACE), som också har sitt säte i Strasbourg (vissa utskottsmöten i Paris) är helt integrerad i beslutsprocesserna i ER. Församlingen har 318 ordinarie ledamöter och lika många suppleanter. De är valda av respektive nationella parlament. Här är dagens 47 medlemsstaters parlament representerade, från Andorra till Ryska Federationen. (I Europa är det endast Vitryssland och Kosovo som ej är invalda som medlemmar. Kosovo har erkänts av flertalet ER-länder, men ej alla, t ex Serbien och Ryssland.) De större staterna har inte en helt proportionell representation; de är underrepresenterade i antal platser i förhållande till sin befolkningsstorlek. Det finns också en parallell församling till den parlamentariska församlingen – Kongressen för lokala och kommunala myndigheter. Här finns en liknande politisk representation.

Närvaron i PACE brukar variera från ca 200 ledamöter till, i vissa plena, blott 10 procent av alla valda, vilket är ett problem. Det kan sammanhålla med att församlingen formellt har en rådgivande karaktär, låt vara att man i vissa frågor fattar formella beslut, respektive väljer befattningshavare. Det gäller domarna till domstolen, efter det att regeringarna föreslagit tre kandidater.

Den parlamentariska församlingen är det partipolitiska elementet i Europarådet – som det brukar vara i parlament i fria staters liv! Man voterar och voteringarna brukar utfalla i en kombination av partimässiga och nationella ställningstaganden. I mycket handlar det om en vänster–höger differentiering. Men i frågor som berör religion, familj och sexualitet, går ofta skiljelinjer mellan det sekulariserade norra Europa och syd- och öst-Europa.

Besluten handlar ofta om initierande ställningstaganden från församlingen. Den mest auktoritativa formen är rekommendationer till ministerkommittén. En rekommendation ska leda till ett besvarande av ministerkommittén, något som kan bli en komplicerad förhandling i denna.

Idag har Europarådet en dynamisk och auktoritativ generalsekreterare, Torbjørn Jagland från Norge. Tidigare har Daniel Tarschys varit detsamma. Under hans tid, på 1990-talet, kom Europarådet att bli en ny kraft i Europa. Det var efter Berlinmurens fall. De länder i egentliga Europa, som gjorde sig fria från Sovjetunions makt, orienterade sig västerut. Det första steget blev ofta samspel och medlemskap i Europarådet. Vid den tiden kunde de inte veta om EU respektive Nato skulle acceptera dem som medlemmar. De jugoslaviska inbördeskrigen, ledde också till en liknande process – Jugoslaviens efterföljarstater sökte medlemskap i ER.

Nu skapades också ”övervakningsmekanismer”. En sådan är en Europarådets

kommissionär för mänskliga rättigheter, som väljs av PACE efter nominering av ministerkommittén. Nyligen hade Thomas Hammarberg denna befattning, som han skötte suveränt. Kommissionären övervakar hela Europa.

Men det finns också särskilda övervakningsmekanismer för nya medlemsstater, liksom för många nyare konventioner. I mycket är dessa övervakningar okontroversiella i den meningen att anmärkningar mot stater brukar rättas till. Det är dock inte alltid fallet. Domar från domstolen och påpekanden från övervakningsorgan kan leda till irriterade reaktioner, också i de mest etablerade demokratierna som Storbritannien och Sverige. Ett aktuellt exempel är att Sverige sedan flera år kritiserats för bristande insyn i vad gäller enskilda bidrag till finansieringen av politiska partier. Ett annat gäller Storbritannien, där domstolen i Strasbourg har dömt emot att brittisk lag utesluter fångar från sin medborgerliga rösträtt.

Ett bredare aktuellt fall gäller Ungern. Där har den FIDEZ-baserade regeringen två tredjedels majoritet i parlamentet och man är sedan två år i färd med långtgående konstitutionella och institutionella förändringar. Dessa kan, menar många av oss, strida emot den gemensamma rätts- och demokratiordning som Europarådet syftar till att upprätthålla. Detsamma kan sägas om hur förändringarna förhåller sig till EU:s rättordning, som i hög grad är densamma som Europarådets regler.

Idag är 27 och snart 28 länder i Europarådet också medlemmar i EU; Kroatien är på väg. Vägen till EU är en mäktig hävstång för en genuinare demokrati i det forna kommuniststyrda Europa. Exemplet Ungern visar dock, att inte ens det vunna EU-medlemskapet är så motiverat, att man kan vara säker på demokratins fortbestånd.

Detta berör i högsta grad aspekten av ”demokratin som internationell politik”. Demokratin och dess komponenter av mänskliga individuella och kollektiva rättigheter, ”the Rule of Law” och ett demokratiskt statskick är ju en samhällsform som skapar bra inrikes förhållanden, så gott som alltid.

Men demokrati i denna vida mening brukar vi också sätta samman med fredlig utrikespolitik; åtminstone demokratier emellan. Knippet av värderingar i Europarådets strävanden bör fungera som fredsskapande, människor och länder emellan.

Trots alla svårigheter, vågar jag nog säga att dagens västra Balkan, dvs. f d Jugoslavien och grannskapet, går mot fred och stabilitet i hägnet av demokrati, låt vara att mycket återstår vad avser de demokratiska formerna. Medlemskapet i ER för alla länder – utom Kosovo – spelar en viktig roll. Detta medlemskap är också förutsättningen för medlemskap i EU och Nato.

Av tjugotalet stater utanför EU, men med i ER, finns flera kategorier. Island, Norge och Schweiz är självklara i EU, om deras folk skulle vilja. Några myck-

et små länder är en kategori för sig; de samverkar alla i olika former med EU.

Vi har dock knepigare fall. Det handlar om medlemsstaten Turkiet, tillika medlem i Nato. Det är Ryska Federationen och det är Ukraina, och vidare ett antal mindre stater. Det är alltså tre befolkningsmässigt stora länder. Det som förenar dem är kanske inte så mycket. Men i ett politiskt avseende finns det en sammanfallande problemställning – tre stora länder med inre demokratiska och rättsstatliga problem och länder som just därför inte har EU-medlemskap för framtiden.

Det är här jag skulle vilja belysa vad medlemskapet i Europarådet brottas med.

Jag väljer det, som är den mest dramatiska utmaningen för ”demokratin som internationell politik”, Ryssland. Landet blev medlem i Europarådet 1996. Som villkor enades parterna om att Ryssland skulle genomföra en serie åtaganden beträffande samhällsförändringar i demokratisk riktning. Hur har det blivit? Förändringar har skett, men det vi sett kring valen i Ryssland 2011 och 2012 har bekräftat, att landet inte är genuint demokratiskt.

Ryssland och alla andra nyttillkomna stater ställs under övervakningsprocesser i Europarådet dvs. av den parlamentariska församlingen. Just 2012 arbetar den parlamentariska församlingen med en sådan övervakning; den senaste i denna form skedde 2005. Ett långt uppehåll. Men frågan om Rysslands statskick och mänskliga rättigheter, har varit uppe gång på gång. Valövervakningar sker. Kriget mellan Georgien och Ryssland har granskats. I april i 2012 var en granskning uppe – om hur internflyktingar har det i Norra Kaukasus. Frågan om flyktingarna från kriget 2008 behandlas. Förslag har väckts att ryska parlamentariker ska få sin rösträtt i Europarådet suspenderad. Ja, hela Rysslands inställning till gränser och frihet för de tidigare delarna av Ryssland och Sovjet debatteras lidelsefullt. Är Ryska federationens medlemskap i Europarådet och dess parlamentariska församling och dess domstol motiverat?

Hela tiden ligger – under och över ytan – att Ryssland är ett stort land; störst i Europa och i Europarådet. Liksom att Ryssland är en stor kärnvapenmakt. Den politiska ledningen med V. Putin i spetsen, avser att återskapa större militär förmåga, också i konventionella termer. Man har ensidigt sagt upp begränsningsavtalet för konventionella vapen. Den ryska ledningen är obönhörligt kritisk till det tilltänkta amerikanska missilförsvaret, som ryssarna menar kan omöjliggöra den ryska s.k. ”andraslagsförmågan”. Rysk militärdoktrin är också mycket negativ till att få Nato-medlemsstater i de forna ryska och sovjetiska territorierna.

Och Ryssland levererar cirka 25 procent av energin i västra Europa, naturgas och olja. Det finns länder i västra och centrala Europa som har ett ännu högre beroende av ryska leveranser. Dessa kommersiella relationer i kom-

ination med de höga petroleumpriserna på senare år har lett till betydande förbättringar för många ryska medborgare. Även om inkomstfördelningen är bland de mest ojämna i dagens värld.

Här ser vi dilemmat avteckna sig.

PACE har i oktober 2012 behandlat en omfattande övervakningsrapport om Ryska Federationens skyldigheter och åtaganden gentemot Europarådet. (Dokument Resolution 1896, dokument 13018 /2012/). Rapportörer var Györy Frunda, Rumänien, EPP och Andreas Gross, Schweiz, S.

Deras rapport, som behandlats i olika omgångar i ett övervakningsutskott, innehåller över 500 bedömningspunkter och cirka 45 mycket konkreta förslag till förändringar av de centrala delarna i Rysslands stats- och samhällsskick. Det har varit en omfattande dialog med de ryska företrädarna. (Jag hänvisar här till rapporten, särskilt paragraf 23 med 34 underpunkter i resolutionen.)

Brister och förslag när det gäller att trygga en fungerade pluralistisk demokrati. Rapporten behandlar det utbredda valfusket i dagens Ryssland och föreslår bl.a. att valkommissionerna, som leder valadministrationen utses så att ledamöterna fungerar självständigt och opartiskt; att det skapas väggar mellan staten och det dominerande politiska partiet Förenade Ryssland, att alla partier får lika tillgång till medierna under valkampanjerna, att överklaganden av val blir effektiva, liksom regler för valfinansiering. Nyligen antagna lagar som kan riktas mot protesterande medborgare bör ändras. Sociala medier ska inte censureras av myndigheter. NGO:s, också från andra länder, måste skyddas. Hela avvägningen mellan centralmakten i federationen och delarna bör revideras. Detsamma gäller klimatet mellan makten i Moskva och den opposition som inte blivit invald i det ryska parlamentet. Ryssland bör ta in de förslag som den s.k. Venedig-kommissionen lämnar om hur politiska partier ska kunna fungera.

Brister och förslag när det gäller Rule of Law. Rapporten förespråkar förändringar så att domarna utses och verkar oavhängigt av politiska makten. Korruptionen måste bekämpas och detta i anslutning till den europeiska antikorrupsionsgruppens riktlinjer. Försvarsadvokaternas ställning ska stärkas; åklagarnas minskas. Ryska myndigheter måste till fullo genomföra alla delar av de domar som domstolen i Strasbourg utfärdar; dess domslut verkställs ej i strukturellt avseende och delvis ej beträffande böter. Förhållandena är särskilt illa i Norra Kaukasus (jag besökte den delen i år). Fängelseväsendet måste förbättras för de intagna liksom deras skydd mot dålig behandling.

Brister och förändringar beträffande mänskliga rättigheter. Dödsstraffet är ej avskaffat med lag; dagens rättsliga moratorium måste ersättas med en formlig lagstiftning mot dödsstraff. Människorättsförsvarare måste skyddas mot övergrepp. Den faktiska straffriheten i Kaukasus för brott av myndigheter

mot påstådd terrorism måste upphöra. Morden på advokater och journalister måste bli domstolsmål. Stoppa våldet mot fredliga demonstranter. Mera rättsstatlighet när det gäller tillstånd för demonstrationer. Omprövning av domarna mot "Pussy Riot Group" (en medlem har släppts sedermera). Tillträda den europeiska konventionen om minoritetsspråk. Full religionsfrihet och rätt att vägra värnplikt.

Brister i internationella åtaganden i ljuset av mänskliga rättigheter. Ryssland måste genomföra de ställningstaganden som gjorts i PACE om konsekvenserna av kriget mellan Georgien och Ryssland. Ryssland måste dra tillbaka sina trupper från de östra delarna av Moldaviens territorium. Ryssland måste också genomföra de åtaganden man har när det gäller att återbördna kulturella föremål och annan egendom efter kriget under 1900-talet, detta i bilaterala överenskommelser.

Genom denna rapport är nu frågan ställd på sin spets – hur möter dagens Ryssland de åtaganden man gjort i och med sitt medlemskap? Granskarna ser att utvecklingen delvis gått i positiv riktning och man kan formligen pricka av hur rysk lagstiftning successivt förändrats, sedan tillträdet till Europarådet 1996 (Appendix till rapporten). Emellertid konstaterar granskarna, att deklamationer och lagstiftning från rysk sida ofta motverkas av faktisk handling. Rapportörerna menar att just 2012 står det och väger i frågan om vilken riktning som de ryska makthavarna väljer. Europarådet måste därför fortsätta sin övervakning av Rysslands utveckling.

Denna rapport behandlades slutligt i församlingens session i Strasbourg första veckan i oktober 2012. Resultatet blev viktigt och oroande.

Plenardebatten blev häftig, men resultaten i voteringarna blev motsägelsefulla. I det dokument som är den parlamentariska församlingens egna ställningstagande, antogs den s.k. Resolutionen med 161 – 41, sju avstod. Under de förberedande voteringarna hade inga sådana ändringar skett, som skulle ha skiftat resolutionens grundläggande inriktning av djupgående kritik mot det rådande politiska systemet i dagens Ryssland, samtidigt som man ser vissa förbättringar.

Församlingen har också en möjlighet att genom en rekommendation ge sina uppfattningar tillkänna för ministerkommittén. Jag deltog själv i debatten och föreslog att vi skulle anta en rekommendation som vidarebefordrade hela den antagna resolutionen. Den svenska delegationen (M, S, FP, C, KD) hade den ståndpunkten. För att en resolution ska kunna antas, fordras två-tredjedels majoritet. Kring denna fråga utspelades en hel del av debatten. Voteringen utföll med 121 – 74 och elva avstod. Det betydde att rekommendationen *inte* fick *tillräckligt* stöd. Det var en handfull röster som avgjorde.

Om detta resultat finns det anledning att göra en del reflexioner.

En majoritet i församlingen röstade för både resolution och rekommendation. Det finns en utbredd och djup kritik mot hur den ryska samhällsordningen förhåller sig till de demokratiska grundvalarna. Att rekommendationen stoppades, ger inte demokratisk legitimitet åt minoritetens ståndpunkter.

De som röstade emot resolutionen var alla de ryska parlamentarikerna, även de som inte ingår i maktpartiet Förenade Ryssland. Till det kom ledamöter i EDG – Europeiska demokratiska gruppen (nationalkonservativa) och enstaka ledamöter ur de andra partigrupperna.

I omröstningen om rekommendationen blev saken än tydligare. I EDG finns brittiska Tories. Särskilt förvånande är att dessa briter de facto röstade för Putins Ryssland – och mot flertalet av sina Nato-allierade! Är det avskyn mot den europeiska integrationen som driver dem dit?

Men det fanns andra som också förvånade. Spanska konservativa som är i EPP/CD, Europeiska folkpartiets grupp. Flera turkiska parlamentariker röstade mot. Vänstern, UEL, Gruppen europeiska enade vänstern, hade beträffande resolutionen röstat för den, men man röstade mot rekommendationen. Också i Soc, Socialistgruppen fanns det avvisande röster och avstående.

Huvuddelen av rösterna för en rekommendation kom dock från Soc och EPP och Alde, Alliansen liberaler och demokrater för Europa (ej heller enhälligt). Partipolitiskt sett var det flyglarna som tillsammans med alla ryssar skapade den drygt tredjedels minoritet, som förhindrande att vi antog rekommendationen. Till en verklig majoritet räckte däremot inte alls deras röster.

Nu finns det ingen anledning att klaga över reglerna. Mera berättigt vore att klaga på att rapportörerna och majoriteten inte lade fram en bättre utformad rekommendation; nu var den allmänt refererande. Det hade kanske varit bättre att mera i detalj följa resolutionen.

Jag nämnde inledningsvis att i frågor som berör religion, familj och sexualitet får vi ofta skiljelinjer på tvärs av det gängse partisystemet. Nu får vi konstatera att i synen på Ryssland har vi långt ifrån en majoritet för V. Putins Ryssland. Men med basen i ryska parlamentariker och EDG- och UEL-grupperna finns det en minoritet, som kan blockera den markering det innebär att ett ärende förs till regeringarna, kanske mera formellt än reellt.

Ty generalsekretären och medlemsstaternas regeringar kan ta upp förhållandena i Ryssland, med utgångspunkt i PACE:s resolutioner och annat. Det är dock ännu lättare för Ryssland att blockera formliga beslut i ministerkommittén, än i PACE.

Min egen uppfattning, som knyter an till mitt anförande i debatten, är att Putins Ryssland uppvisar ett system där man skapar en ständigt närvarande oförutsägbarhet. Det är oförutsägbart i vardagslivet för den vanliga familjen; och det är oförutsägbart för den ryska byråkratin själv. Korruptionen finns där

hela tiden och plötsligt slår ”maktens vertikal” till uppifrån. Det gäller också i de säkerhetspolitiska förhållandena. Jag hoppas att rapporten, oberoende av sina voteringar, blir känd och använd i Ryssland. Det är ett samhälle som måste göra sig mera förutsägbart. Demokrati, Rule of Law och mänskliga rättigheter är både mål och medel för det. Det måste göras av dagens ryska befolkning, ytterst. Men arbetet kan snabbas på om Ryssland står kvar i Europarådet och där utsättes för berättigad kritik och tar emot råd från dem, som utan självhävdelse, har gjort färden till demokrati.

Demokratin som internationell politik har sina begränsningar. Det visar Rysslands medlemskap i Europarådet, när regimen Putin härskar. Men vore det vettigt att Ryssland lämnade Europarådet?

EU och Europaparlamentet kan inte företräda folken i Ryssland, Ukraina och Turkiet, eftersom de tills vidare inte kan bli medlemmar – bl.a. av demokratiska skäl.

Europarådets medlemsstater, som tillika är medlemmar i EU, kan inte heller överlämna sina uppgifter i Europarådet till Europaparlamentet och EU. Ryssland, Ukraina m.fl. kan ju inte få bli ensamt dominerande i Europarådet, när det gäller rättsstatligheten och demokratin!

Någon organisation av det slag som Europarådet är, måste vi följaktligen ha, där både EU-stater och icke EU-stater är medlemmar.

Och är det inte bättre att påverka inifrån än utifrån?

Visst, men någonstans går en gräns där Europarådet och dess genuina, demokratiska medlemsstater, tappar trovärdigheten. Vi befinner oss i den trakten. Inte för en tappad rekommendation i PACE som kanske fastnat i ministerkommitténs mellanstatliga förhandlingar, utan för de ryska samhällsförhållandena.

Använda förkortningar:

ER (CoE)= Europarådet (Council of Europe)

EDG = European Democratic Group (Europeiska demokratiska gruppen)

EPP = European Peoples Party (Största partigruppen i Europarådet, bestående av konservativa och kristdemokrater)

FIDEZ = Politiskt parti i Ungern

NGO = Non-governmental organization (ideell organisation)

PACE = Parliamentary Assembly of Council of Europe

Soc = Socialistgruppen i Europarådet

UEL = United European Left (Gruppen europeiska enade vänstern)

Alde = Alliansen liberaler och demokrater för Europa

KATJA SANDQVIST

SLÄKTSKAPETS MAKT

Om några dramer av Karin Smirnoff och August Strindberg

Katja Sandqvist är doktorand och timplärare i litteraturvetenskap vid Åbo Akademi. Hennes forskningsområde är August Strindbergs dramatik ur ett familjesystemteoretiskt perspektiv. I artikeln ställs Strindberg i relation till en betydligt mer okänd dramatiker, nämligen hans dotter Karin Smirnoff.

I samband med August Strindbergs 150-årsjubileum 1999 fick författarens dotter Karin Smirnoffs pjäs *Ödesmärkt* den 28 augusti sin svenska premiär på Nya Pistolteatern i Stockholm. Urpremiären hade ägt rum redan den 30 januari 1933 på Bryssels experimentteater, men på svenska hade dramat alltså inte spelats dessförinnan. Samma år som pjäsen utkom i tryckt form (1923) hade den refuserats av Bo Bergman vid Dramaten med motiveringen att publiken skulle komma att uppleva dess tema homosexualitet som alltför pinsamt. Karin Smirnoff själv upplevde i ett retrospektiv pjäsen som ”misslyckad” och ”naiv”, vilket förmodligen berodde på det svala – för att inte säga obefintliga – mottagandet. Även om *Ödesmärkt* i viss mån är präglad av melodramat har pjäsen utan tvekan dramatiska förtjänster, liksom Smirnoffs debutpjäs *Makter* (1922), även den refuserad av Bo Bergman på grund av det ömtåliga ämnet eutanasi. *Makter* har iscensatts en enda gång, på Deutsches Schauspielhaus i Hamburg den 8 mars 1924, och således aldrig spelats i Sverige. Det allegoriska sagospelet *Riddaren och jungfrun* (1924) har aldrig någonsin spelats. Med hänvisning till ovanstående anser jag det vara berättigt att även under pågående Strindbergsjubileum lyfta fram Strindbergs dotter som dramatiker, vilket jag gör i denna artikel genom att fästa uppmärksamhet vid några intressanta beröringspunkter mellan faderns och dotterns dramatik.

Karin Strindberg föddes den 26 februari 1880 i Stockholm som äldsta dotter till August Strindberg och hans finlandssvenska hustru, skådespelerskan Siri von Essen. Då Karin var tre år gammal flyttade familjen utomlands där hon tillbringade sex år av sin barndom. Till Sverige återvände de 1889. Efter föräldrarnas skilsmässa 1892 flyttade Karin till Helsingfors med sin mor och de yngre syskonen Greta och Hans. Karin återsåg sin far först femton år senare,

men hade brevväxlat med honom frekvent under tiden. 1897 inledde hon sina studier för läraryrket, men började arbeta som banktjänsteman efter sin examen. Parallellt med arbetet fortsatte hon dock sina studier vid Helsingfors universitet. Bland annat deltog hon i Vladimir Smirnoffs (1876-1952) föreläsningar i rysk litteratur. Karin Strindberg gifte sig med Vladimir Smirnoff 1911 och födde en dotter, Karin, 1914. Efter ryska revolutionen flyttade familjen till Moskva, men återvände till Sverige 1918.

Karin Smirnoff debuterade 1915 med romanerna *Under ansvar* och *Vårbrytning*. Debuten som dramatiker skedde 1922 med pjäsen *Makter: skådespel i fyra akter*. Den åtföljdes av pjäserna *Ödesmärkt: skådespel i fyra akter* (1923) och *Riddaren och jungfrun: allegoriskt sagospel* (1924). 1927 återgick Karin Smirnoff till romanen som genre med *En trettydig historia: roman* och tre år senare utkom romanen *Första akten*. Mellan dramerna och dessa två romaner hade Smirnoff skrivit en biografi över sin mor Siri von Essen, *Strindbergs första hustru* (1925). Denna genre och denna berättelse återvände hon till 1956 med verket *Så var det i verkligheten: bakgrunden till Strindbergs brevväxling med barnen i första giften: skilsmäsoåren 1891-92*. Den tredje boken med samma tema, *Strindbergs finländska familj*, kom aldrig att publiceras. Under pseudonymen Hannes Bernson utgav Smirnoff även de historiska romanerna *Bröderna i Vidala kloster: historisk roman från Finlands medeltid* (1940) och *Systrarna i Nådendals kloster* (1945 och 1949).

Naturligt nog har Karin Smirnoffs litterära verk jämförts med faderns, men enligt Sarah Lizzie Saks har det funnits en skillnad i Smirnoffs mottagande i Sverige och i Finland. I Finland tenderade man att förknippa henne med Siri von Essen, vilket innebär att hennes författarskap kunde bedömas i en annan litterär kontext, medan man i Sverige ställde henne i relation till Strindberg, förutom i vissa enstaka recensioner. Karin Smirnoffs författarskap förtjänar utan tvivel att behandlas autonomt, utan hänvisning till faderns. Men eftersom anledningen till att den här artikeln skrivs är pågående Strindbergsjubileum förefaller det naturligt att i just detta sammanhang ställa författarskapen i relation till varandra. Då relationen mellan personerna August Strindberg och Karin Smirnoff är just en släktskapsrelation, förefaller det dessutom naturligt att i denna jämförelse fokusera på temat familj och släkt. Detta sker dock inte på ett personligt biografiskt plan utan genom tillämpning av element ur familjesystemteori – familjestruktur och familjemyt – på ett urval dramatiska texter av de båda författarna, närmare bestämt *Påsk* och *Dödsdansen* av Strindberg samt *Makter* och *Ödesmärkt* av Smirnoff.

Enligt familjeterapeuten Salvador Minuchin, grundaren av strukturell familjeterapi, innefattar ett familjesystem ett antal mer eller mindre klart avgränsade subsystem. Alla individer utgör subsystem, liksom tvåpersonsrelationer (t.ex. make-maka eller mor-barn) och andra grupper där indelningsgrunden kan vara generation, kön, intressen eller funktion. Varje individ ingår i flera subsystem samtidigt. För att en familj skall vara funktionell bör gränserna mellan subsystemen vara tydliga. Subsystemets medlemmar bör tillåtas utföra sina specifika funktioner utan inblandning av obehöriga. Gränserna får dock inte vara så stela att de inte tillåter kontakt mellan subsystemets medlemmar och andra.

I Strindbergs drama *Påsk* utgör familjen Heyst ett dysfunktionellt familjesystem med insnärjda subsystem och suddiga gränser mellan dessa. Dottern Eleonoras sjukdom fyller en viktig funktion: att upprätthålla balansen, familjehomeostasen, inom familjesystemet och därmed motverka förändring. Familjen befinner sig i en låst position och klamrar sig fast vid stelnade strukturer. Man förmår inte bemöta förändringar på ett adekvat sätt genom omstrukturering av familjesystemet: den vuxne sonen Elis och den nästan vuxna dottern Eleonora förmår inte skapa något eget make-maka-subsystem, utan endast ett nytt syskonsubsystem inom ursprungsfamiljen. Enligt psykiatern Murray Bowen kan en persons emotionella beroende av sin ursprungsfamilj ta sig två olika uttryck: antingen vägrar man frigöra sig från familjen eller så bryter man med den totalt. För familjen Heysts del kan den vuxne sonen Elis, som fortfarande bor tillsammans med sin mor, hänföras till den första kategorin, medan familjens äldsta dotter som flyttat till Amerika tillhör den andra. Måhända har det tomrum i familjen som systemens avfärd medfört fått Elis att – mer eller mindre omedvetet – återställa familjedynamiken genom att introducera en ny medlem i familjen, fästmon Kristina, som hjälper till hemma och kallar fru Heyst för ”mamma”. Det förlovade paret framstår nämligen snarare som ett syskonpar i förhållande till Elis mor, fru Heyst, än som ett vuxet kärlekspar i förhållande till mor/svärmor.

När Eleonora kommer hem från mentalsjukhuset träffar hon för första gången gymnasisten Benjamin som är inackorderad hos familjen Heyst som kompensation för att herr Heyst, som sitter i fängelse, har förskingrat hans arv. De inleder en alldeles speciell relation, ett slags frivilligt syskonskap. Precis som brodern Elis skapar Eleonora således ett syskonsubsystem inom sin ursprungsfamilj i stället för ett nytt make-maka-subsystem: ”Så! Nu är du min lilla bror! Gud välsigne och bevara dig!”

I Karin Smirnoffs pjäs *Ödesmärkt* fungerar ett vuxet syskonpar, Anders och Kerstin Hagman, som make-maka-subsystem (här bör understrykas att benäm-

ningen "make-maka-subsystem" absolut inte syftar på något incestuöst). Så här karakteriseras deras förhållande av Anders själv: "Och vi bodde tillsammans vi två. Och trivdes tillsammans. Vi hade samma smak och samma minnen och samma slags skämtlynne. Hon förstod mig så väl i allt." Tillsammans ger Anders och Kerstin husrum åt sina gemensamma unga systerdöttrar, Greta och Karin, som bildar ett syskonsubsystem. Men man kan även se det kärleksförhållande som inleds mellan det unga paret Greta och Daniel som ett nytt blivande make-maka-subsystem baserat på en "syskonrelation" då Daniel är en yngling som Anders omhändertagit som sin skyddsling. Daniel och Greta har alltså bott under samma tak även om de inte är biologiska släktingar. Det syskonbaserade make-maka-subsystemet fortplantas således vidare till nästa generation.

I *Ödesmärkt* kan man inte på samma sätt som i *Påsk* se det syskonbaserade make-maka-subsystemet som ett uttryck för familjesystemets dysfunktionalitet. Det utgör inte ett symptom på ett familjesystem som inte förmår omstrukturera sig, utan snarare en ersättning för någonting annat. För Anders Hagman är livet med systemen och de gemensamma systerdöttrarna ett sätt att få uppleva ett familjeliv. Anders längtar dock efter något mer på emotionell nivå, nämligen efter ynglingen Daniels kärlek, men då den är ouppnåelig försöker han kompromissa med sig själv och friar till familjens goda vän Maria eftersom ett liv med henne åtminstone kunde ge honom de egna barn han också så hett längtar efter, även om den romantiska kärleken saknas för hans del. Han är således beredd att överge sin syster för en annan kvinna, men bara för att skapa ett nytt syskonliknande make-maka-subsystem då hans känslor för denna kvinna är endast broderliga.

I Smirnoffs pjäs *Makter* är det äkta paret Didrik och Signil Bernson kusiner och således påminner deras make-maka-subsystem om Anders och Kerstin Hagmans syskonbaserade "make-maka-subsystem" i *Ödesmärkt*. Dessutom har Didrik och Signil en gemensam kusin, Ellinor, som ofta vistas hos paret och tidvis bor tillsammans med dem. Man kunde således säga att de tre utgör ett alldeles speciellt "familjesystem".

Signils relation till den mentalsjuka Didrik präglas mer av uppoffring än kärlek. Som motvikt till den platoniska relationen mellan makarna står det förhållande som Signil inleder med Didriks vän, doktor Odert Rehnberg, efter att det blivit uppenbart för henne hur sjuk maken är. Förhållandet inleds som i trans och det visar sig också senare att Signils passion är enbart verklighetsflykt. Då hon utfört sitt barmhärtighetsdåd känner hon sig stark och fri och behöver inte längre Odert. Förhållandet avslutas lika abrupt som det inleddes. Maken – kusinen – var trots allt viktigast: "Du tänkte bara på honom! Och

offrade allt för honom! Det borde jag ha förstått, det borde jag ha vetat! Det borde jag ha väntat!”

I *Makter* segrar således ett ”syskonbaserat” make-maka-subsystem över ett icke-syskonbaserat dito. Detta kan kanske inte sägas vara ett uttryck för ett dysfunktionellt familjesystem som sådant, men däremot möjligen ett tecken på en osund plikt-känsla som gått i arv från släktled till släktled, en *familjemyt*: ”Hon [Signil] är sådan hon blivit. Hennes liv har inte varit någon dans på rosor, hon har aldrig fått tänka på sig själv, varken i föräldrahemmet eller sedan.”

Begreppet familjemyt myntades av psykiatern Antonio J. Ferreira och avser en av hela familjen accepterad och aldrig ifrågasatt föreställning om verkligheten. Familjemyten är en mekanism som strävar efter att upprätthålla familjesystemets jämvikt, dvs. *familjehomeostasen* (ursprungligen psykiatern Don D. Jacksons konception). När en familjemyt väl träder i kraft kommer den enligt Ferreira sannolikt att förbli en väsentlig aspekt av en relation där den fungerar som en buffert mot plötsliga förändringar. I detta avseende är familjemyten för familjen vad försvarsmekanismerna är för individen. I sin funktion som en gruppdefens främjar den homeostas och stabilitet i relationen och fungerar som ett försvar mot familjesystemets upplösning och undergång.

I såväl Strindbergs *Påsk* och *Dödsdansen* som Smirnofs *Makter* och *Ödesmärkt* finns en föreställning om att man är dömd till lidande och uppoffring på grund av att man tillhör en viss släkt.

I familjen Heyst i *Påsk* är detta särskilt tydligt: ”Stackars du [Kristina] som råkade in i denna släkt, från begynnelsen dömd ... och fördömd!” Då fästmon Kristina erbjuder Elis sin hjälp vill han inte ta emot den eftersom han enligt familjemyten ”skall” lida därför att han tillhör familjen Heyst. Kristina, som inte är någon ursprunglig familjemedlem, vågar däremot ifrågasätta familjemyten (”Du vet ju icke om det är prövningar eller straff!”) samt tillåts vara utan skuld (”ty du är väl utan skuld om någon!”).

Även i *Dödsdansen* finns myten om att man är dömd till lidande: ”ja, jag tror ibland att vi tillhöra en förbannad släkt!” Det ömsesidiga hatet är själva drivkraften i Alice och Edgars förhållande. Övertygelsen om att de är dömda till ett liv med varandra fungerar som ett försvar mot relationens upplösning och undergång: ”Vi skildes som förlovade två gånger, sen dess ha vi sökt skiljas varje dag som gått ... men vi äro hopsmidda och kunna icke komma loss! En gång voro vi skilda – inomhus – under fem års tid! Nu kan bara döden skilja oss; det vet vi, och därför vänta vi honom som befriaren!”

Makter präglas av en väldigt strindbergsk känsla av att ”allt går igen” och det finns makter som styr medlemmar av samma släkt. Dessa makter är nära

besläktade med familjemyten. Signil Bernson, som lever i ett opassionerat äktenskap med en mentalsjuk make, erbjuder möjlighet till romantisk kärlek då hon inleder ett förhållande med doktor Odert Rehnberg. På ytan verkar relationen passionerad även för Signils del, men så fort hon ställs inför faktum att makens sinnessjukdom nu nått så långt att inläggning på hospital är det enda alternativet gör plikt känslan och hennes löfte till maken om att hjälpa honom dö för att undkomma det fruktansvärda öde som mentalsjukhuset innebär, att hennes ”passion” slocknar tvärt och hon kan konstatera att den i själva verket aldrig funnits där: ”Hans kärlek var inte värd en timme av mitt liv, Ellinor. Och han hade rätt, min kärlek till honom var rena tröttheten.” Även om någonting fattas i Signils äktenskap med kusinen Didrik är känslan av lojalitet och samhörighet det allra högsta för henne och därmed uppoffrar hon sig för honom. Frågan är om hon hade gjort det även om de inte varit släkt med varandra: ”Det var en annan makt, Ellinor. Om han varit min son, hade jag handlat lika.” I Smirnoffs drama blir släkttillhörigheten således den allra högsta makten.

Såsom även Fredrik Vetterlund påpekar i sin recension av *Makter* är det knappast en tillfällighet att Signil gjorts till kusin med sin man. Något sammanträffande är det inte heller att sjuksköterskan Ellinor, som fungerar som ett slags resonör i dramat, är kusin till både Signil och Didrik. Till en början representerar hon en rationell motvikt mot de två: mannen som allt mer håller på att sjunka in i sin egen värld och hustrun som först förnekar situationen för att senare fullständigt uppgå i sin plikt känsla fast besluten om att skona sin man med döden från ett öde som är värre än döden. Ellinor företräder tillsammans med doktor Rehnberg vetenskap och rationalitet, de är allierade för att förhindra Signil att utföra sitt barmhärtighetsdåd. Men något händer inom Ellinor i slutet av dramat efter att hon besökt den döde Didrik i hans rum. Hon kommer till insikt om att Signil bör stå för vad hon gjort och bära följderna. Hon är inte längre arg på sin kusin, utan fast besluten om att stödja henne även om hon varit emot dådet från början. Doktor Rehnberg undrar om Ellinor också blivit tokig och konstaterar att det märks att hon är släkt med Bernsons. Släktskapets makt har segrat och Ellinor ser det som sin plikt att finnas där för sina kusiner in i det sista: ”Tiden lider Signil. Klä om dig nu och gå [till polisen]. Medan du är borta skall jag göra Didrik den sista tjänsten. Så vackert och väl som möjligt.”

I *Ödesmärkt* är familjemyten Anders Hagmans personliga myt och därmed inte någon familjemyt i egentlig mening. Såsom dramats titel berättar är han märkt av ett speciellt öde, likt hjälten i en antik tragedi: ”Försök fatta, att det kan finnas krafter i en människas natur, som kan bli orsak till hennes djupaste tragik.” Då Anders inte lyckas förtränga sin passion för ynglingen Daniel ser

han döden som enda utväg. Det alternativ som utmålas för ett liv som homosexuell är nämligen att bli som släktingen Waldemar Celsius. Denne döljer inte sin homosexualitet men uppfattas som arrogant och självisk och är illa omtyckt av alla. Namnet Celsius antyder en hetlevrad person som tillåter sig själv att leva ut hela känslskalnan. Waldemar Celsius enda funktion i dramat är att fungera som motvikt till Anders som är tvungen att undertrycka sina känslor – någon funktion för själva handlingen har han nämligen inte. Att han gjorts till släkting är lika litet en slump som att Didrik och Signil Bernson är kusiner. Detta antyds även av Celsius själv i repliken: ”Jag ville bara säga det i förbifarten, att det är inte för roskull vi ä släkt! Hähä.” Det ”ödesmärkta” är således något som går i slakten, men som tar sig olika uttryck hos Anders Hagman och Waldemar Celsius: ”Skillnaden är bara den, att det som för Celsius blir till en cynisk förlustelse, blir för mig ett utsägligt, hopplöst lidande.”

Man kunde säkert hitta vilka beröringspunkter som helst mellan August Strindbergs och hans dotter Karin Smirnoffs dramatiska författarskap (på ett mer ytligt plan t.ex. bådas förkärlek för långa detaljerade scenanvisningar), men här har jag valt att begränsa mig till familjetillhörighetens roll i några utvalda dramer.

Av Strindbergs samtliga barn var Karin den av fadern utvalda författaren, vilket hon själv beskriver i *Så var det i verkligheten*. Såsom Eszter Szalczzer påpekat upptogs Karin under hela sitt vuxna, skrivande liv av tanken på att berätta sanningen om sina föräldrar. Den bild fadern målat av modern i den självbiografiska romanen *En dåres försvarstal* hade sårat dottern djupt och hon önskade rentvå moderns rykte. Föräldrarnas berättelse intog en central position i Karins skrivande, det var en berättelse som aldrig kunde avslutas, utan hon skrev tre olika versioner (av vilka den sista aldrig publicerades). I varje bok, menar Szalczzer, berättas samma historia om och om igen, utgående från mer eller mindre samma material: Strindbergs och barnens brevväxling, skilsmässohandlingarna, juridiska dokument, Siris korrespondens samt Karins och Gretas dagböcker. Liksom pappa August skrev Karin sin egen familjemyt.

Källor

- Bowen, Murray. *Family Therapy in Clinical Practice*. New York, Jason Aronson, 1978.
- Ferreira, Antonio J.. "Family Myths". I: Watzlawick, Paul & Weakland, John H. *The Interactional View. Studies at the Mental Research Institute Palo Alto, 1965-1974*. New York, W.W. Norton & Company, 1977.
- Jackson, Don D.. "The question of family homeostasis", *The Psychiatric Quarterly Supplement* 31:1, 1957, s. 79-90.
- Minuchin, Salvador. *Familjer i terapi. Strukturell familjeterapi i teori och praktik*. Stockholm, Wahlström&Widstrand, 1976.

Saks, Sarah Lizzie. "Berättelsen som Strindberg aldrig skrev. Om Karin Smirnoff och hennes syskon som vuxna". I: *Strindbergiana 15*. Stockholm, Atlantis, 2000.

Sandqvist, Katja. "'Familjen' Heyst. En familjesystemteoretisk läsning av Strindbergs drama Påsk". I: *Strindbergiana 19*. Stockholm, Atlantis, 2004.

Smirnoff, Karin. *Makter. Skådespel i fyra akter*. Stockholm, Bonniers förlag, 1922.

Smirnoff, Karin. *Ödesmärkt. Skådespel i fyra akter*. Stockholm, Bonniers förlag, 1923.

Smirnoff, Karin. *Så var det i verkligheten. Bakgrunden till Strindbergs brevväxling med barnen i första giften. Skilsmässoåren 1891-92*. Stockholm, Bonniers förlag, 1956.

Strindberg, August. *Påsk*. I: *August Strindbergs samlade verk 43. Midsommar, Kaspers Fet-Tisdag, Påsk*. Stockholm, Norstedts förlag, 1992.

Strindberg, August. *Dödsdansen. Drama*. I: *August Strindbergs samlade verk 44. Dödsdansen*. Stockholm, Norstedts förlag, 1988.

Szalczner, Eszter. *Writing Daughters. August Strindberg's Other Voices*. London, Norvik Press, 2008.

Vetterlund, Fredrik. "Dramatik". Recension i *Aftonbladet*, April 1922.

GUÐMUNDUR S. BRYNJÓLFSSON
 STRINDBERG PÅ ISLAND
 – SORTERADE SKÄRVOR

Guðmundur S. Brynjólfsson är författare och har skrivit romaner och skådespel för barn såväl som för vuxna. Guðmundur har en masterexamen i litteraturvetenskap från Islands universitet jämte en masterexamen i teatervetenskap från Royal Holloway, University of London.

I denna korta översiktsartikel ska några få mosaikskärvor sorteras och ordnas. Det är skärvor som började spolats upp på Islands stränder för nästan 130 år sedan. Det är skärvor som fortfarande flyter i land, och de hittas, och har hittats, på de mest osannolika platser. De har spolats upp på poesins dunmjuka sandstränder, men de har också hittats nedanför romanernas saltstänkta klipphyllor och i teaterns långa, lavaknaggliga vikar. Vart och ett av dessa brottstycken har en lång historia att berätta och ger fantasin fria tyglar, för i de glittrande mosaikskärvorna gömmer sig otaliga tolkningsmöjligheter och ingångar till hundra önskedrömmar. Men det är också spännande att försöka ordna dem – även om det inte är mer än några få av alla – och se vad det är för en bild som träder fram. Blir den en monokrom yta eller blir den ett färgsprakande mönster med inslag av mystik, blir det en bild av en människa eller ett ofullbordat verk som ropar ut det enda budskapet att det aldrig kommer att bli fullbordat?

Länge och väl var det så med islänningarna att de kände till Strindberg bara ryktesvägen, så där som Job kände till Gud. Allt som egentligen blev känt var att där borta i Sverige fanns det en man som hette Strindberg och inte bara var han författare utan också en väldigt omstridd person och till och med lite farlig. För en nyhet kom till Island, så tidigt som 1884¹, att en person vid namn August Strindberg stod åtalad för hädelse, och rapporter från detta spektakel fortsatte att dyka upp i tidningarna fram till 1885². Det var så den isländska allmänheten fick veta att det existerade en man vid namn Strindberg. Det framgår dock inte om gemene man hade några åsikter i frågan.

Efter rabaldret kring *Giftas*, för det var detta verk som orsakat all denna uppståndelse, dröjer det ett tag innan Strindberg nämns på Island igen. Inte förrän 1888 publiceras i tidskriften *Iðunn* en text ur *Svenska öden och äventyr; Herr Bengts hustru*, som på isländska fick titeln *Kona Bents riddara*. Därefter

dök korta texter av Strindberg upp här och där i olika tidningar och tidskrifter och på så sätt hölls islänningarnas vetskap om denne mångsidige författare vid liv. Dock väntade hans pjäser på att sättas upp på Island och inget tyder på att någon person på Island gjorde några ansatser att utforska den rika skatten.

Det blir sekelskifte och fortfarande befinner sig Strindberg långt i fjärran, han är bara ett namn, men en och annan tidningsnotis har dock lyckats leta sig fram över havet till den isolerade ön, så att man förstår att när det gäller denne egensinnige svenske författare kan man förvänta sig vad som helst. I dagstidningen *Bjóðólfur* publicerades 1889 en liten notis som inte bidrar med något annat än att ytterligare understryka bilden av August Strindberg som en tämligen märklig person:

August Strindberg, den berömde svenske författaren, tycks inte vara särskilt sällskaplig av sig. Under den gångna sommaren har han uppehållit sig på en ö där han hyrt två hus, ett åt sin hustru och sina barn, ett enkom åt sig själv. Där har han inte tagit emot ett enda besök, inte ens av sina närmaste vänner. Till exempel skrev en av dem till honom och meddelade att han ämnade komma på besök, varpå Strindberg skrev tillbaka och meddelade att vännen skulle göra honom den största tjänsten genom att icke besöka honom. Den enda förströelse han tagit sig tid för under skrivarbetet har varit att skjuta prick med pistol, i vilken konst han påstår sig vara mycket skicklig.³

I en relativt välskriven text om Nobelpriset i veckobladet *Bjarki* 1902 antyds än en gång att det är något exceptionellt med Strindberg: "När någon av dess [akademins] medlemmar faller ifrån, väljer den själv en ersättare. I höstas valde man in en helt okänd man på Gunnar Wennerbergs plats. Svenskarnas mest berömde författare, August Strindberg, anses inte lämplig att inneha en plats."⁴ Dock bryr sig tidningen inte om att för sina läsare närmare förklara vad det är som gör att Strindberg inte är lämplig för en plats i Svenska Akademien, och kanske är det en antydning om att läsarnas antas känna till den store författarens rykte?

1907 meddelar man i tidningen *Norðurland* att det i Sverige har kommit ut en ny roman av Strindberg; *Svarta fanor*. Skribenten nämner att boken fått dåliga recensioner, och tillägger sedan: "För övrigt har Strindberg inte varit bortskämd med att svenska kritiker lovordat hans verk, trots att han nu är svenskarnas mest berömde författare."⁵ Jag tillåter mig tolka de orden så att vid det här laget har man börjat inse på Island att allt inte varit helt pålitligt som skrivits om Strindberg utomlands – och kanske allra minst i Sverige.

Det är intressant att kring sekelskiftet 1900, när Reykjavíks teatersällskskaps repertoarval börjar bli lite mer litterärt – i positiv bemärkelse av det ordet – och då samtidigt mer internationellt och i själva verket mer skandinaviskt genom att Holberg, Ibsen och Bjørnson blir vanligare gäster på de isländska

scenerna, finns inte Strindberg med, som om han enligt dem som gjorde urvalet inte skulle passa in bland de nämnda författarna. Idag är det inte lätt att se vad det var som gjorde att det tog så lång tid för Strindberg att finna vägen upp på den isländska scenen, och ännu svårare är det att försöka förstå varför han inte halades upp på land samtidigt som Holberg, Ibsen och Bjørnson. Men då ska man också veta, såsom Sveinn Einarsson påpekar i sin isländska teaterhistoria, att Strindberg inte var någon ofta förekommande gäst på teatrarna i Norge eller Danmark heller på den här tiden.⁶

Den 8 maj 1912 publicerar dagstidningen *Ísafold* nyheten att Strindberg "den store svenske författaren" ligger för döden.⁷ En tid därefter omnämns Strindbergs död i de flesta isländska tidningar, även om denna nyhet hamnar i skuggan av att samma dag dog Danmarks – och därmed också Islands – kung, Fredrik VIII. Det kommer då som en trevlig överraskning att se att en av tidningarna faktiskt skrev mer om Strindbergs begravning än om kungens, och ännu mer överraskad blir man av vilken tidning det handlar om. *Bjarmi*, "det kristna hemmets tidning" gör stor affär av att Strindberg till slut tagit tron och Gud till sig och att han dessutom ville ha Bibeln närmast sig på dödsbädden. Tidningen påpekar också att man på begravningen sjungit psalmen "I världen är jag blott en gäst", och *Bjarmi* går till och med så långt att man översätter psalmen till isländska. Till yttermera visso meddelar tidningen att man på begravningen läst ur Predikaren 12: 1-7. Tidningen måste alltså ha ansett att allt detta var intressant för dess läsare, och man publicerar också ett nytt fotografi av Strindberg, med en mer mänsklig framtoning än de foton som tidigare publicerats på Island.⁸

Under åren 1910-1920 publiceras en del noveller eller utdrag ur texter av Strindberg i tidningar och tidskrifter. Nämnas kan t.ex. att *Jubal utan jag* trycktes i *Eimreiðin* 1913. *Nybyggnad* och *Samvetskval* i översättning av Ársæll Árnason var följetonger i *Ísafold* från 1914 till 1916, och de kom sedan ut i bokform 1922 kort efter varandra. Den isländska allmänheten blir alltså lite i sänder bekant med denne författare som länge inte framställdes som annat än en halvgalen kverulant – även om den beskrivningen satt kvar länge i islänningarna. Och också internationellt sett verkar den bilden varit fastsatt i människors medvetande.

Annandag jul 1912 uppförs en pjäs av Strindberg för första gången på Island. I en annons i dagstidningen *Vísir* den 22 december upplyser man om att enaktaren "Sterkari" kommer att ingå i ett program som består av tre enaktare som i själva verket inte hade mycket gemensamt annat än att vara just enaktare.⁹ Även om stycket heter bara "Sterkari" (Starkare) i annonsen, bekräftar Lárus Sigurbjörnsson i *Árbók Landsbókasafns Íslands 1945* (Islands nationalbiblioteks årsbok 1945) att verket det gäller är *Hin sterkari*, alltså *Den*

starkare.¹⁰ Man kan tryggt lita på Lárus uppgift, för är det någon som är kunnig om teaterlivet i Reykjavík på denna tid så är det Lárus. De omnämmanden av föreställningen som finns i tidningarna är så torftiga att inga slutsatser kan dras av dem. Det är intressant att det inte var ett etablerat teatersällskap som stod för den första Strindbergsföreställningen på Island. Det var istället några skådespelare som slagit sig ihop för att "avstyra att staden blev helt utan teater under julen".¹¹ Man kan alltså säga att Strindberg gjorde entré på den isländska scenen på grund av ett hugskott och inte gjorde mycket väsen av sig. På Inferno-tiden hade han säkert själv sett på denna anonyma entré som ett förebud – och när man betraktar hans karriär på den isländska scenen hade en sådan mystisk föraning inte varit så helt fel.

Det dröjer till 1924 innan Leikfélag Reykjavíkur sätter upp *Fröken Julie*. På den här tiden var teaterkritiken tämligen torftig och utgör ingen informationskälla om själva uppsättningen, men Jón Viðar Jónsson har lagt fram starka argument för att spelet varit influerat av den tyska skolan, eftersom Indriði Waage, en av teatersällskapets främsta regissörer vid denna tid, med största sannolikhet var den som regisserade pjäsen, nyss hemkommen från Tyskland där han med stor iver studerat dramatik. Enligt Jón Viðar bör han ha sett Deutsches Theaters uppsättning av *Fröken Julie* i regi av Bernhard Reich.¹²

Fröken Julie spelas åter i Reykjavík 1932 och pjäsen får då blandad kritik. Det går inte att se att de här föreställningarna på något vis skulle ha påverkat den samtida isländska dramatiken. Dessutom gick teaterlivet på sparlåga på den här tiden och inte mycket dramatik skrevs. Med god vilja kan man kanske ändå spåra några avtryck av Strindberg i Halldór Laxness dramatik. Han gjorde sitt första försök som dramatiker med pjäsen *Straumrof* 1934.

Men Strindberg hade nog ändå påverkat isländska dramatiker redan tidigare. Jón Viðar Jónsson lägger fram starka argument för att det finns både stoffmässiga och tematiska likheter mellan Strindbergs *Brott och brott* och Jóhann Sigurjónssons *Galdra-Loftur*. Han påpekar att det inte är osannolikt att Jóhann hade sett *Brott och brott* på Det Kongelige i Köpenhamn 1901, och även om han inte sett stycket är det nästan säkert att han läste det och också hade läst en hel del andra Strindbergstexter.¹³

Jón Viðar hävdar också att det finns påverkan från *Fröken Julie* i *Fjalla-Eyvindur*, men de kopplingarna är enligt min åsikt rätt dunkla.¹⁴ Däremot kan man peka på att det första verk av Jóhann som gavs ut, *Rung læknir*, uppenbart är ett skandinaviskt vardagsrumsdrama i Ibsen-stil, men samtidigt är det en våldsamt uppgörelse med själslivet och självbilden i Strindbergs anda. Det är alltså inte för mycket sagt att Jóhann Sigurjónsson influerats av Strindberg.

Islänningarna hade en annan dramatiker som spelade en framträdande roll i de nordiska länderna under samma period som Jóhann Sigurjónsson, och det var Guðmundur Kamban, som några danska gangsters, uppfyllda av inbillad rättfärdighet, såg sig nödsakade att mörda i Köpenhamn den 5 maj 1945. Guðmundur Kamban var uppenbart påverkad av Strindberg och beundrade sin svenska författarkollega stort. Denna beundran, som samtidigt hade drag av den koloniserades arrogans gentemot herrefolket, kom tydligt fram i det tal Kamban höll under en jubileumsfest i danska dramatikerförbundet 1931. Talet inleds: "Isländska dramatiker gick i förbund med danska dramatiker samtidigt som den store Strindberg dog. Sedan dess har Island varit det land som kastat ljus över den nordiska dramatiken."¹⁵ Denna formulering är ju inte fri från övermod, det får man erkänna, men Kamban har rätt i att ungefär samtidigt som Strindberg dog började isländska dramatiker bli mer framträdande. Men de är inte mer än två till antalet; det är Kamban själv jämte Jóhann Sigurjónsson. Hur som helst ser Kamban gärna sig själv som en sorts arvtagare till Strindberg på dramatikers parnass. Tyvärr var den uppfattningen byggd på lös sand.

Strindbergs påverkan på Kamban är mest uppenbar i den sistnämndes pjäs *Vér morðingjar*. Där har den kvinnliga huvudpersonen ungefär samma roll som Laura i *Fadren*, det vill säga hon driver sin man till vanvett genom att så svartsjukans frö i hans bröst. Man kan också nämna att i Kambans roman *Ragnar Finnsson* finns drag som kan härledas till Strindbergs *Inferno*. Ämnet är, bland annat, människans helvetesvandring på jorden, och där finns till och med en lek med den allegori som finns i skapelseberättelsen. I fokus står en människas martyrium – kanske alla människors?

1938 gavs berättelsen *De lycksaliges ö* ut och fick på isländska titeln *Sælueyjan*. Två saker gör denna utgåva märkvärdig. För det första är den översatt av en av de skickligaste och kändaste isländska översättarna på 1900-talet, Magnús Ásgeirsson, och för det andra gavs den ut av en förening som i det närmaste var en underavdelning till Alþýðusamband Íslands, motsvarigheten till svenska LO, och som enbart gav ut böcker i socialisters och socialdemokraters smak. Man kan uttrycka det så att genom att ge ut denna bok gjorde socialisterna ett försök att "lägga beslag på" Strindberg, eller i alla fall meddela att han var "deras man".

Isländska Nationalteatern började äntligen sin verksamhet 1950. Man hade fått vänta länge på den händelsen och byggnaden hade tagit mycket lång tid att uppföra. Låt det också vara sagt att den isländska teaterpubliken fick vänta mycket länge på att se ett verk av Strindberg spelas i denna byggnad. Det dröjde ända till 1958 innan *Fadren* visades där. Pjäsen fick ett gott mottagande och utmärkt kritik i tidningarna. Där kan man också läsa att teatern gjort försök

att få Olof Molander att regissera uppsättningen och ha Lars Hanson i huvudrollen, men de planerna gick om intet.¹⁶ Sedan gick det ytterligare någon tid innan ännu en Strindbergpjäs fann vägen till Nationalteaterns tiljor, och det var *Fordringsägare* som sattes upp 1964. Den föreställningen fick ojämn kritik och man anmärkte till och med på Loftur Guðmundssons översättning, samme man som översatt *Fadren*.¹⁷

Man kan tveklöst hävda att år 1969 utgör en milstolpe beträffande islänningarnas bekantskap med Strindberg. Då gavs en av hans populäraste böcker ut på Island, nämligen *Hemsöborna*, och den fick titeln *Heimaeyjarfólkið* i Sveinn Vikings isländska översättning i ett vackert band illustrerat av den svenske konstnären Ulf Nilsson. I en artikel i dagstidningen *Pjóðviljinn* gläds Árni Bergmann åt att romanen kommit ut i isländsk översättning och kallar den "en vit korp" bland allt skräp som enligt hans åsikt flödade in över nationen i bokform. Árni tackar för *Hemsöborna* men påpekar också att förmodligen hade denna åttio år gamla roman inte hittat fram till islänningarna om det inte varit för att tv nyligen visat en serie byggd på denna berättelse.¹⁸ Socialisten Árni lyckas där i en litteraturartikel på ett snyggt sätt smyga in vikten av att visa nordiska program på tv – och menar säkert (utan att nämna det direkt) – som motvikt till amerikanska såpor.

Också 1979 blir ett viktigt år i islänningarnas förhållande till Strindberg då Almenna bókafélagið ger ut *Röda rummet* i översättning av Hjörtur Pálsson. Då hade det gått exakt ett sekel sedan boken kom ut i Sverige. *Morgunblaðiðs* kritiker Jóhann Hjálmarsson gläder sig åt utgåvan: "Hjörtur Pálssons översättning är välgjord och det är mycket välkommet att få *Röda rummet* på isländska, även om det dröjt. Det är nödvändigt för oss att viktiga verk finns tillgängliga i goda översättningar, för läsarnas skull och inte minst för litteraturens utveckling."¹⁹ Heimur Pálsson recenserade boken i *Helgarpósturinn* och skämde en aning över det faktum att det måste ta 100 år innan vi fick detta epokgörande verk i översättning. Också han lovordade översättningen och avslutade recensionen med orden: "Återigen ska Almenna bókafélagið ha tack – och i sammanhanget ska också nämnas att om det inte varit för det nordiska översättningsstödet kan man fråga sig om vi fått vänta ytterligare ett sekel på *Röda rummet*."²⁰

1992 fick islänningarna ta del av ett kraftprov i två band. Då gav nämligen förlaget Strindbergsútgáfan ut författarens 20 främsta dramatiska verk i Einar Bragis isländska översättning. Strindbergsútgáfan var i själva verket något som Einar Bragi själv skapat kring just denna utgåva, eftersom andra förlag på olika sätt tvingats hoppa av från uppgiften att ge ut detta stora verk. Det var nordiska översättningsstödet och privata donatorer som gjorde utgåvan möjlig. Einar Bragis översättningar är på det stora hela all-

deles utmärkta, men det är trist att behöva berätta att få av pjäserna spelats. Många av Strindbergs pjäser väntar alltså på att uppföras på en isländsk teaterscen.

Det nordiska översättningsstödet blev återigen en stöttelelare när det blev dags att översätta *Inferno* till isländska. Þórarinn Eldjárn översatte och boken kom ut hos förlaget Mál og menning 1998. Boken var efterlängtd, även om de litteraturintresserade förstås redan kände till den och var medvetna om dess betydelse. Halldór Laxness skriver: "...och själv skrev jag i själva verket samma historia som Strindberg i *Inferno*, fast min hette *Den store vävaren*."²¹ Och det är också välbekant att Einar Már Guðmundsson har sagt att ingen bok var mera till nytta för honom när han skrev *Universums änglar* än just *Inferno*.

Under de senaste åren har olika teatergrupper försökt sig på att sätta upp olika Strindbergpjäser men inte många av dem har lyckats och de flesta av de som tagit sig upp på scenen har varit rätt dåliga och inte alls trogna den svenske författargiganten. Men högkvalitativa undantag har funnits och främst bland dem står *Dödsdansen* i Inga Bjarnasons regi. Detta var ett samarbetsprojekt mellan Leikfélag Reykjavíkur och skådespelartruppen Strindbergsgruppen 2001, en mycket konstnärlig och välgjord uppsättning.

Men isländska författare har också haft privata samtal med Strindberg. Så här skriver Halldór Laxness: "När Strindberg lyckas befinner han sig på ett plan där inga andra finns att jämföra med."²² Den isländske nobelpristagaren placerar alltså den svenske författaren i något rike bortom mänsklig förmåga, vilket Strindberg själv hade tyckt mycket om att höra, inte minst när han studerade Swedenborg och de gudomliga motsvarigheterna. Thor Vilhjálmsen är ännu en författare som för Strindberg på tal. Thor säger sig vara som en skvallertant som snokar i författarens brev och bland annat läser om hur Strindberg sitter i Uppsala och studerar isländska och fascineras av språket och de isländska sagorna, och anmärker till sist: "Strindberg har utan tvivel återbetalat fosterlönen för islänningasagorna till oss med tanke på den enorma och fruktbara påverkan han hade på de skrivande genierna Þórbergur och Laxness under seklets första halva."²³

Poeten Helgi Sæmundsson diktar om Strindberg i sin bok *Tíundir*. Diktarjaget i Helgis dikt ger visserligen uttryck för den klassiska gamla bilden av den svenske författaren men lyckas ändå samtidigt glädjas åt de storslagna motsatser som rymdes i Strindberg. Sista strofen lyder:

Vittfaren enslig
går ut på scenen
och kungör:

Min kärlek är hat.
Mitt hat är kärlek.²⁴

Men om Helgi visar upp den gamla bilden av Strindberg, vad är det då för bild av August Strindberg som Gyrðir Elíasson presenterar för samtiden? Den är onekligen mera modern. I Gyrðirs novellsamling *Milli trjáanna (Bland träden)* finns en liten berättelse som heter *Infernó*. Där placerar författaren den sedan länge döde svenske mästaren Strindberg på Ikea på Island. Där finns hans slutgiltiga inferno; det är helvetet på jorden att vandra omkring på Ikea, och dit har Strindberg förrrat sig. Berättaren i Gyrðirs *Infernó* får syn på Strindberg där han sitter i Ikeas restaurang: "Han som hade trott att Lund var helvetet på jorden, och visste ytterst lite om Island och inget alls om Ikea, för det fanns ju inte på hans tid. Jag såg hur han sjönk ihop alltmer över ölglasset, en fördömd man, i evighet."²⁵

Här har naturligtvis inte nämnts varenda Strindbergsföreställning, vare sig på de stora professionella teatrarna eller hos de små, fria teatergrupperna. Och likaledes är det mycket som inte nämnts av det som har publicerats av denne store svenske författare på isländska språket. Oomnämnda är också alla utländska gästspel som tagit Strindberg till Island på olika sätt. Isländska radioteatern har också genom tiderna varit mycket duktig på att presentera Strindberg för lyssnarna och i tv har visats en del program byggda på hans texter, såväl pjäser som annat. Inte heller har här nämnts allt som isländska författare har haft att säga om August Strindberg, och hans totala betydelse för den isländska litteraturen kan inte beläggas i en kort artikel som denna. Men tanken från början var ju att ordna brottstycken till en bild, en bild som aldrig blir helt utfylld, aldrig komplett, eftersom man aldrig kan bli klar med Strindberg, vare sig på Island eller ute i den stora världen.

Strindberg gjorde en stilla entré på den isländska scenen och smög sig långsamt in i den isländska litteraturen men där finns han nu, och det är det viktigaste, och han är inte på väg bort även om han tar en tur till Ikea.

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

Källförteckning:

- Alþýðublaðið*, 14 juni 1964.
Austri, 21 februari 1885.
Bjarki, 11 februari 1902.
Bjarmi, 15 augusti 1912.
Gyrðir Elíasson. (2011) *Infernó i Á milli trjáanna*. Uppheimar.
Halldór Laxness. (1999) *Úngur ég var*. Vaka – Helgafell.
Helgarpósturinn, 11 apríl 1979.
Helgi Sæmundsson. (1979) *Tíundir*. Skákprent.
Ísafold, 8 maj 1912.
Jón Viðar Jónsson. (1999) „Hvers vegna hefur Strindberg aldrei komist til Íslands?“ i *Tímarit Máls og menningar* (4).
Jón Viðar Jónsson. (2004) *Kaktusblómið og nóttin*. Bókaútgáfan Hólar.
Lárus Sigurbjörnsson. (1946) *Árbók Landsbókasafns Íslands 1945*. Landsbókasafnið.
Norðurland, 17 augusti 1907.
Morgunblaðið, 28 december 1921 / 29 mars 1931 / 7 maj 1958 / 16 juni 1979.
Suðri, 28 november 1884.
Sveinn Einarsson. (1996) *Íslensk leiklist II*. Hið íslenska bókmenntafélag.
Thor Vilhjálmsón (1991) *Eldur í laufi*. Mál og menning.
Vísir, 22 december 1921.
Þjóðólfur, 20 september 1889.
Þjóðviljinn, 6 december 1969.

Noter:

1. Se t.ex. *Suðri*, 28 november 1884, s. 120.
2. Se t.ex. *Austri*, 21 februari 1885, s. 10.
3. *Þjóðólfur*, 20 september 1889, s. 179.
4. *Bjarki*, 11 februari 1902, s. 1.
5. *Norðurland*, 17 augusti 1907, s. 205.
6. Sveinn Einarsson (1966), s. 212.
7. *Ísafold*, 8 maj 1912, s. 1.
8. *Bjarmi*, 15 augusti 1912, s. 126-127.
9. *Vísir*, 22 december 1921, s. 3.
10. Lárus Sigurbjörnsson (1946), s. 109.
11. *Morgunblaðið*, 28 december 1921, s. 2.
12. Jón Viðar Jónsson (1999), s. 74.
13. Jón Viðar Jónsson (2004), s. 104-109.
14. Jón Viðar Jónsson (2004), s. 194.
15. *Morgunblaðið*, 29 mars 1931, s. 7.
16. *Morgunblaðið*, 7 maj 1958, s. 3.
17. *Alþýðublaðið*, 14 juni 1964, s. 5.
18. *Þjóðviljinn*, 6 december 1969, s. 7.
19. *Morgunblaðið*, 16 juni 1979, s. 16.
20. *Helgarpósturinn*, 11 apríl 1979, s. 17.

21. Halldór Laxness (1999), s. 169.
22. Halldór Laxness (1999), s. 187.
23. Thor Vilhjálmsson (1991), s. 124.
24. Helgi Sæmundsson (1979), s. 50.
25. Gyrðir Elíasson (2011), s. 12.

EVEN ARNTZEN

HAMSUN OG STRINDBERG: VÅPENBRØDRE¹

En oprindelig og uberegnelig natur, påståelig som en advokat, ensidig og lidenskabelig som en religiøs fanatiker, let at bevæge som et barn og dog gørende sig til af optræde som en bandit, fuld av bisarre luner, arbejdende som en rasende med alskens problemer.

(Hamsun om Strindberg,
Dagbladet 10. desember 1889)

Even Arntzen er litteraturforsker ved Universitetet i Tromsø, med Knut Hamsuns forfatterskap som spesialitet.

Så sent som i 1929, da Hamsun som 70-åring satt midt i arbeidet med romanen *August*, sier han følgende: "[...] ingen har i mine yngre Dager gjort det Indtryk paa mig som Dostojevski, Nietzsche og Strindberg."² Og Hamsun framholder i samme åndedrag: "[...] jeg er ingen Sten-Mand, jeg er indtryks-øm, nervøs, hysterisk om nogen saa vil, jeg har kanskje lært av alle de Forfattere jeg har lest, hvad vet jeg."³

Bare for å slå det fast med én gang: det er ikke tale om noen nevneverdig *gjensidig* påvirkning mellom Hamsun og Strindberg; påvirkningsstrømmen ser ut til å gå ganske så ensidig *fra* Strindberg *til* den ti år yngre Hamsun. *Hamsun* har uttalt seg talløse ganger om både Strindbergs person og diktning, så vel skriftlig som muntlig – *Strindberg* har bare én enkelt gang ytret seg skriftlig om Hamsuns produksjon.

Få dager etter Strindbergs død 14. mai 1912, sto disse ord av Hamsun å lese i *Dagbladet*:

Han var som ingen anden, og vi hadde den fordel at være hans samtidige. Eftertiden vil let faa øie paa hans karakter, vi derimot oplevet daglig hans overordentlige rigdom ogsaa i det smaa. En gigant i arbeide og omfang, et barn i indtryksømhed og i saarbarhet, den store neurose.

Mine personlige minder om Strindberg skriver seg fra tre aar i Paris. Trods en og anden uoverensstemmelse den gang bevarer jeg en inderlig tilfredsstillelse ved at ha lært ham at kjende.⁴

Hamsun må ganske tidlig må ha fattet en betydelig interesse for Strindberg. Hamsun kjente sannsynligvis ikke til Strindberg før sitt første Amerika-opphold i årene 1882-84. Hamsun var da altså en ung mann i begynnelsen av tjue-årene. På grunnlag av de fakta-opplysninger vi sitter inne med, kan

vi med stor sikkerhet slutte oss fram til at Hamsun ble oppmerksom på Strindberg mens hans var i USA første gang. For det første hadde Hamsuns husvert og arbeidsgiver i Minneapolis, Kristofer Janson, en rekke bøker av Strindberg. Dessuten vet vi at Hamsun abonnerte på *Nyt Tidsskrift*, og i dette tidsskriftet ble Strindberg behørlig presentert for det norske publikum gjennom to artikler vinteren 1884/85.⁵

Det må ha vært under sitt Norges-opphold i 1885-86 at Hamsun første gang *foreleste* om Strindberg. Han var ute på flere foredragsturnéer under dette forholdsvis korte Norges-oppholdet, og en vårkveld, lørdag 8. mai 1886, talte Hamsun på Gjøvik. Ifølge Gjøvik-redaktøren Johan Enger snakket Hamsun denne kvelden om Strindberg og visstnok også Kielland. Enger karakteriserer foredraget som "noget av den mest intense lyriske foredragskunst jeg nogensinde har hørt. Foredraget var mættet av eksplosive, flammende bilder, heftige utfald og varsom, kjærtegnende lyrik."⁶

Tilbake i Amerika fortsetter imidlertid Hamsun med sine litterære foredrag, fra desember 1887 til februar 1888, der han hver søndags ettermiddag presenterte en ny forfatter for innbyggerne i Minneapolis. Han tar for seg mange av de største navn i tiden; Balzac, Flaubert, Zola, Bjørnson, Ibsen, Janson, Kielland og til slutt Strindberg (29. januar 1888).

Men *hva* er det egentlig ved Strindberg som fascinerer Hamsun så voldsomt på 1880-tallet? Hva skjuler seg *bak* denne voldsomme tiltrekningskraften?

Mens Hamsun på denne tiden knapt hadde noen som helst litterær produksjon å vise til ved siden av de heller dårlige pubertetsromanene *Den Gaadefulde* (1877) og *Bjørger* (1878), hadde Strindberg allerede en meget omfattende produksjon å se tilbake på, både som dramatiker, lyriker og prosaist. En stor del av beundringen Hamsun legger for dagen er utvilsomt knyttet til Strindbergs store skaperevne, hans veldige virkestrang og vitalitet. Og tro om ikke også Strindbergs egenskap av å være *galning og geni*, på samme tid og i samme nu, fant gjenklang i Hamsuns sinn.

Det er lett å vise et visst åndelig slektskap mellom Strindberg og Hamsun – for eksempel når det gjelder deres hang til skandale og sensasjon, desperasjon og frustrasjon, men la oss heller se på Hamsuns *direkte* befatning med August Strindberg.

Hamsun holdt som sagt foredrag om Strindberg i 1886 på Gjøvik og i 1888 i Minneapolis. Samme år, 20. desember 1888, altså etter at Hamsun har forlatt USA og dratt til København – omlag én måned etter at de første kapitlene av *Sult* er anonymt utgitt i København-tidsskriftet *Ny Jord* – publiserer Hamsun en artikkel om Strindberg i Chicagotidsskriftet *America*, og blir dermed den første i verden til å behandle Strindberg på engelsk. Men når sant skal sies var ikke Hamsun sin engelsk den beste på denne tiden, heller ikke siden, for den

del. Tidsskriftets redaksjon har nok ikke alltid skjønt hva Hamsun har forsøkt å uttrykke. Noen uker etter at artikkelen er offentliggjort skriver da Hamsun også til sin venn Victor Nilsson at "der er strøget og sat til, saa Artikelen er ikke til at kende igen."⁷ Til tross for dette sender Hamsun artikkelen til Strindberg utpå nyåret 1889.

I artikkelen slår Hamsun innledningsvis fast at Strindberg bare har én forløper, Rousseau. Hamsun tar deretter utgangspunkt i Strindbergs diktsyklus *Sömngångarnätter på vakna dagar* (1884), og hevder at Strindberg i denne manifesterer hele sin verdensanskuelse: "Her forsøker han [Strindberg] å besvare de dypeste spørsmål: hvor kommer vi fra og hvor går vi hen. Boken var trykt på rødt papir, tydeligvis for symbolsk å signalisere innholdets farlige tendenser, bokens selsomme nihilisme."⁸ - Etter min vurdering er det nok slik at *Sömngångarnätter*, som er dedikert til ingen ringere enn Jonas Lie og Bjørnstjerne Bjørnson, har sin grunntematikk knyttet til problemområder som opprinnelse og forjengelighet.

Det som Hamsun i særlig grad har festet seg ved i *Sömngångarnätter*, er Strindberg trang til å *angripe* og være i *opposisjon* til absolutt alt og alle; kirken som institusjon, estetikken, moderne litteratur og nytten av moderne vitenskap får hard medfart under Strindbergs nådeløse penn. Fremtidens litteratur vil ifølge Strindberg bli *journalistikken*, et synspunkt Hamsun senere for øvrig selv gjør seg til talsmann for i *Fra det moderne Amerikas Aandsliv*. Etter å ha gått gjennom Strindbergs syn på alle disse institusjonene og fenomenene i tiden, gir Hamsun seg i kast med en beskrivelse av fenomenet Strindberg i lovprisende ordelag. De synspunktene Hamsun her fører til torgs, korresponderer i all vesentlig grad med de betraktningene han tilkjenner i de to store artiklene som han offentliggjorde i *Dagbladet* 10. og 11. desember 1889. Disse to artiklene ble senere omarbeidet til én artikkel, "Lidt om Strindberg", som i sin tur ble trykt i en svensk bok med tittelen *En bok om Strindberg* (1894). Vi får her detaljerte innblikk i hvordan Hamsun ser på Strindberg:

Han [Strindberg] har sysselsat mig mer end nogen anden og lært mig mer end de fleste. For mig er han sit Lands, maaske sin Tids mærkeligste Forfatterskikkelse: et overlegent Talent, en Hjerne tilhest, ridende sine egne Veje og efterladende de fleste andre langt bag sig.⁹

Til tross for alle disse roseende ord reserverer Hamsun seg mot Strindbergs meninger og tilføyer... "[...] man maatte være et naivt Menneske, om man gik hen og tog alle Strindbergs Paradokse for god Vare."¹⁰ Ikke uventet er det særlig de *psykologiske elementene* han finner hos Strindberg som interesserer Hamsun. Hamsun hevder at Strindberg "omtrent er den eneste Forfatter i Norden, som har gjort alvorlige Tilløb til at levere moderne

Psykologi."¹¹ Videre framhever Hamsun den såkalte "karakterpsykologien" og understreker at "Strindberg fatter, fatter og erkender den nu herskende Karakterpsykologis Utilstrækkelighed til at skildre det splittede og disharmoniske Nutidsmenneske."¹²

For å anskueliggjøre den litterære forbindelsen mellom Strindberg og Hamsun, kan det være fruktbart å se på noen sider ved forordet til *Frøken Julie* (1888). Strindberg redegjør her for en psykologi som korresponderer med sentrale deler av Hamsuns litterære program.¹³

I forordet til *Frøken Julie* postulerer Strindberg det som i ettertiden er blitt betegnet som hans naturalistiske program. Her tar han blant annet avstand fra den ensidige "karaktärteckningen" som han mener preger tidens diktning. Han vil gjøre sine figurer "karaktärlösa" og begrunner på følgende måte hvorfor:

Ordet karaktär har under tidernas lopp fått flerfaldig betydelse. Det betydde väl ursprungligen det dominerande grunddraget i själskomplexet, och förväxlades med temperament. Sedan blev det medelklassens uttryck för automaten; så att en individ som en gång för alla stannat vid sin naturell eller anpassat sig till en viss roll i livet, upphört att växa med ett ord, blev kallad karaktär, och den i utveckling stadda, den skicklige navigatören på livets flod, som icke seglar med fasta skot, utan faller för vindkastan för att lova upp igen, blev kallad *karaktärlös*. Detta borgerliga begrepp om själens *örörlighet* överflyttades på scenen. [...] *Som moderna karaktärer*, levande i en övergångstid, mer brådskande hysterisk än åtminstone den foregående, har jag skildrat mina figurer mer vacklande, söndergångna, blandade av gammalt och nytt. [...] Mina själar (karaktärer) äro konglomerater av förgångna kulturgrader och pågåande [...] stycken av mänskor, [...] alldeles som själen er hopflikad. [mine uth.]¹⁴

Denne kritikken av "karakteren" åpner for en orientering fra det ytre menneske, mot det indre menneske, mot *individet*.

Ved flere anledninger i slutten av 1880-årene og begynnelsen av 1890-årene rettet Hamsun krass kritikk mot samtidens litteratur. I *Fra det moderne Amerikas Aandsliv* anklager han den amerikanske litteraturen for å være *urealistisk*: "den er for lidet jordisk, den har for meget Digteri og for lidet Realitet."¹⁵ I tidsskriftet *Samtiden* publiserer Hamsun i 1890 artikkelen "Fra det ubevidste Sjæleliv". Her hevder han at det nå er på tide å skildre menneskene slik de faktisk er, sammensatte, og for å kunne gjøre det, må man trenge ned i underbevisstheten og gripe "Tankernes og Følelsernes Vandringer i det Blaa, [...] sælsomme Nervevirksomheder, Blodets Hvisken, Benpibernes Bøn, hele det ubevidste Sjæleliv."¹⁶ Under sin berømte foredragsturné i 1891 rettet Hamsun skytset mot 1870- og 1880-årens norske litteratur og kritiserer de "fire store", Ibsen, Bjørnson, Lie og Kielland, blant annet for å være for overflatiske i personskildringen. Hamsun etterlyser en skildring av de

egenartede, individuelle tilfellene. Tidens diktning hevder Hamsun å bestå av "Typedigtning".¹⁷ Han påstår videre at "vore Forfattere har interessert sig mere for Samfundet end for Individierne."¹⁸ Dette har i følge Hamsun gjort "dem til Menneskevenner meget mer end Menneskekendere."¹⁹

Og det er nok akkurat her man tydeligst kan trekke en parallell mellom Strindbergs og Hamsuns kritikk av samtidens diktning. Det er en åpenbar parallell mellom Strindbergs kritikk av "karaktären" og Hamsuns kritikk av det han kaller "Typedigtning". I foredraget om "Psykologisk Literatur" finner vi flere eksempler på hvordan Hamsun ytrer seg i tråd med Strindberg:

Jeg har misstillid til Karakterdigteren. Han tager et Menneske for en meget bred Ting med et Hoved paa. Han buser paa med løftet Pen og træffer Mennesket paa et enkelt Punkt, - hvorpaa han sætter sig ned og beskriver Fænomenet med dette enkle Punkt. Men jeg aner, at der indenfor det samme Menneske er andre Punkter, som ikke er truffet og ikke beskrevet, og derfor føler jeg mig ikke tilfredstillet.²⁰

Hamsun har selv helt andre teorier om hvordan det skal diktes. Det må nemlig, som før nevnt, komme inn en annen *psykologi* i diktningen. Den eksisterende psykologien, i den grad den finnes, er for ufullstendig og dermed også urealistisk og utilfredsstillende, mener Hamsun. Hamsun vil forsøke å komme *bak* handlingene, tankene og følelsene for å anskueliggjøre hvordan følelser, tanker og handlinger dannes.

Under Hamsuns forlengede opphold i København vinteren 1888-89, var også Strindberg i byen. I det før nevnte brevet til vennen Victor Nilsson skriver Hamsun følgende om Strindberg:

Det er forresten galt med Strindberg. Brandes fortalte mig at han gaar i en stadig Frygt for at blive gal. Han er ofte opp hos Brandes og klager sig. Han har dog den samme storartede Arbejdsævne. Gud bevare os vel, hvor den Mand arbejder. "Frøken Julie" er et mærkeligt Arbejde - Hundrefold bedre, genialere end Ibsens "Fruen fra Havet". Brandes fortalte at Strindberg har 22 Skuespil liggende i sin Skuffe - tænk det, trods alle de Bøger han udgiver. I 1888 har han udgivet 5 Arbejder. Han er saa kolossalt produktiv, at han gør Balzac til en Dværg. Foruden de Bøger han udgiver, skriver han jo ogsaa i alle Nordeuropas Tidskrifter. Det er Gud evig straffe mig den største skrivende Arbejdskraft, som har gaat paa Jorden!

Det er åpenbart at Hamsun nærer et sterkt ønske om å få møte Strindberg, men et slikt møte vil han ingenlunde arrangere uten grunn: "Det var jo ingen Grund for mig til at gaa til den Mand bare under Paaskud af at ville hilse paa ham. Store Mænd vil jeg jo holde mig bort fra til jeg har fortjent at blive lukket ind til dem."

Det tok hele fem år før deres veier møttes, det skjedde først i Paris i 1894. I mellomtiden hadde Hamsun skrevet *Fra det moderne Amerikas Aandsliv, Sult, Mysterier, Redaktør Lynges, Ny Jord* samt et anselig antall artikler. Før

de møttes hadde Strindberg uttalt følgende om *Fra det moderne Amerikas Aandsliv* i et brev til Georg Brandes: "Huru djupt jag kommit in i min nya riktning visar sig av min hänryckning över Hamsuns bok om Amerika där alla de meningar som jag lidit halvdöden för under de sista fem åren, äro öppet och frankt uttalade."²¹

Johan Bojer dumpet som ung ned i den skandinaviske kunstnerkolonien i Paris på 1890-tallet. I et avsnitt i *Læregutt* gir han følgende situasjonsbeskrivelse:

Og just som vi har fått vår kaffe, seiler en elegant herre inn, og da han tar den grå filthatten av, kommer en tykk manke av gråstripet hår til syne, det er Strindberg. Han og Hamsun er venner, og han slår seg ned ved vårt bord. Og se, nå blir min kamerat en annen, det beskjedne er borte, det blir en elskverdig holmgang av brandere mellom de to. Det er ikke småting å sitte og høre på. Visst er dette en dag.²²

Et annet sted forteller Bojer om hvordan en aften på den berømte *Café de la Régence* kunne arte seg:

Der kom gjerne henimot midnat en statelig skikkelse i graa dress, graa hat og hvit vest med blaat kunstnerslips under haken. Det var August Strindberg. Naar han tok hatten av kom der tilsyne en høi pande under en endnu høiere haarmanke. Hamsun og han sat ofte sammen, og fik man adgang til deres bord kom man til å oppleve en duel av paradokser. Det var lyn i lyn. Strindberg var den gang meget optat av at Kopernikus og Gallilei hadde tat feil, det var nu allikevel saa at solen dreiet sig om jorden og icke omvendt. Han ble plutselig borte for en tid, og endelig opdaget hans venner, att han laa paa hospital. Under de kemiska eksperimenter som han drev paa med, hadde han kommet i skade for at forbrænde sine hænder.²³

Men her tar imidlertid Bojer feil, det var nok ikke forbrænte hender, men snarere sarte nerver og psoriasis som foranlediget Strindbergs innleggelse på Saint Louis-hospitalet.²⁴ Strindberg kom til sykehuset 11. januar 1895, og ble der i tre uker for å få behandling for sine såre hender. Innleggelsen ble muligjort at ukjente velgjørere i det skandinaviske kunstnermiljøet; muligens sto Jonas Lie bak.

En annen pengeinnsamling vinteren 1895 kom imidlertid i stand etter initiativ fra Hamsun. Et opprop, forfattet av Hamsun, stod på trykk i en rekke skandinaviske aviser. Brevet, som var undertegnet av blant annet Jonas Lie, Svein Lange og Knut Hamsun, bad om penger for å komme et stort geni til unnsetning. Hamsun gir en god situasjonsrapport i et brev til den svenske forfatteren Adolf Paul, skrevet vinteren 1895:

Strindberg er det ikke godt med. Jeg har faat istand et Opraab i Aviserne for ham, men jeg ved ikke hvad det fører til. De svenske Blade som Opraabet blev sendt til tager det ikke ind, nævner det ikke.

[...] Han skylder der hvor han bor, har været der paa Kredit hele Tiden, ved

ikke hvorlænge han faar være. Han har et bitte litet Rum med Seng i samme Værelse. Han mangler Klæder, nu har han sidste Vinteren gaaet i en lysegraa Sommerdress og dette generer ham endel, som rimeligt er. Han kan ikke gaa til Folk slig, ikke engang til Redaktører.

[...] Han burde bli sat istand til at faa gøre hvad han lyster. Vil han skrive Skønlitteraur - vel. Vil han dillettere i Kemi - vel. Vil han intet gøre - vel. Den Mand har gjort saa meget og havt saa stor Betydning at han burde faa indrette sig efter Behag.

Vi skulde ut og spise en Aften vi var sammen. Vi stanset udenfor en Kneipe som ikke saa flot ud og hvor ogsaa andre tarvelig udseende Folk gik ud og ind. Men Strindberg sagde, Nei, her er for lyst for mig, her er for dyrt - lad os gaa til et andet Sted.

Men Maaden hvorpaa han sagde: her er for lyst for mig, greb mig voldsomt. Han sagde det ikke med nogen klagende Stemme, men ganske som et Faktum. Her er for lyst for mig.

Og saa var det dog August Strindberg [...].²⁵

Strindberg reagerte med raseri over det han kalte "det avskyvärda tiggarruppet", ²⁶ og hevdet at han aldri hadde gitt sin tillatelse til innsamlingen. Og Strindberg behandlet Hamsun brutalt, da han i april sendte ham et brevkort med følgende påskrift: "Behåll de trettio silferpengarne och låt oss vara färdiga med hvarann för hela lifvet."²⁷ I et brev forteller Hamsun senere om sin forbitrelse etter denne episoden:

[...] hvis han ikke inden to Dage kom efter sine Penge hos mig, saa sendte jeg dem tilbage til Giveren. Forresten – sagde jeg – en Mand der med en Gang er bleven slig en Kar, at han kunde give bort tredive Sølvpenge i Grams, burde først og fremst betale sin Gæld. Og jeg mindte ham om, at han hadde laant Penge af en saa fattig Mand som mig.²⁸

Hamsun oppsøkte likevel Strindberg den 17. april 1895 for ennå engang å forsøke å få ham til å motta pengene. Men Strindberg, hardt opptatt med sine sboveleksperimenter, nektet å gi Hamsun audiens. Hamsun visste ikke helt hva han skulle gjøre med saken, men dagen etter reiste Strindberg fra Paris. Hamsun skriver til Albert Langen:

Strindberg has left Paris, it is reported to me. I can have no transactions with him more, he has broke defenitely with me and without cause. Oh he is mad, crazy. As soon as he got some money (on the application in the papers) he got mad of proudness and would not speak to me anymore.²⁹

Men selv om Strindberg behandlet Hamsun respektløst, fortsatte Hamsun like fullt å beundre Strindberg. Hamsun ser ut til å være opptatt av det han oppfatter som det *essensielle* hos Strindberg, istedenfor å se på en eventuell *utvikling*.³⁰ Verdt å merke seg er at Hamsun i Dagbladartiklene også redegjør for Strindbergs filosofiske og litterære gjeld til den tyske filosofen Eduard von Hartmann, tidens motefilosof ved siden av Schopenhauer og Nietzsche:

I sin Grundanskuelse er Strindberg bleven stærkt bestemt af *Hartmann*. [...] Den fattede, halvt stoiske Pessimisme, der ligger som Grundtone og Klima i hele hans Produktion, har Fællesvæsen med Hartmanns Verdenssmærte, og den indre Selvpogivelse. Længselen tilbage til Ubevidstheden, er Hartmanns ligefrem.³¹

Lar "Lægselen tilbake til Ubevidstheden" seg forene med den dragningen som både Strindberg og Hamsun har etter å heve seg over forgjengeligheten og verdens relativitet, etter å søke tilbake mot en tapt urtilstand, dette utopiske forsøket på å fastholde en gylden og harmonisk naturtilstand? Hamsun-forskeren Harald Næss hevder at Strindbergs viktigste innflytelse på Hamsun er som formidler av Rousseaus idéer: det gjelder å søke tilbake til naturen.³² Et stykke på vei er jeg tilbøyelig til å gi Næss medhold i denne påstanden. Hamsun sier det selv slik:

Strindberg er maaske ikke først og fremst en Tænker. Men en Observator er han. [...] Han har iagttaget med Aarvagenhed det Liv, hvori han har levet, og fundet en Mængde Foreteelser, der giver ham formel Ret til at gøre Oprør mod det moderne Samfund. [...] Har Udviklingen ført Menneskeheden ind i Elendighed, skal man paa Stand gøre Tilbagetoget ind i det Uudviklede! Ved at vende om kommer man atter tilbage til Naturen, som Kulturen skal have bragt os bort fra.³³

Det er ikke vanskelig å trekke forbindelseslinjer mellom slike tankebaner og det estetiske mønstret vi skimter gjennom løytnant Glahns tilbakevending til de nordlandske skoger eller det mønstret vi ser i den hamsunske vandrerfigurens oppbrudd fra byen og sivilisasjonen der han gir seg hen til en momentan, tilbakevendende søking inn i den store ensomheten og skogenes sus – eller de verdiane Isak Sellanraa en mannsalder senere blir bærer av.

Men ved siden av disse rousseauske strømningene som Strindberg selv har latt fiksjonsrommet i *Hemsöborna* (1887) gjennomstrømmes av, ser det ut som Strindbergs sensibilitet og *Indtryksomhed* er egenskaper Hamsun skatter meget høyt. Og selv om de begge i sin diktning uttrykker en gjennomgående regressiv, tilbakevendende tendens, er de begge umiskjennelige eksponenter for en *modernitetsetetikk*.

Da Hamsun, på Strindbergs fødselsdag i 1911, ble spurt av norske forfatterkolleger om hvordan man best skulle feire Strindberg, svarte han følgende:

Kjøp blomster og gjør musikk, noe annet trengs ikke nå for å gjøre August Strindberg udødelig. Han er og forblir våre dagers store utemte mysterium. Kjøp blomster for hele livrenten, alle roser fra Stockholm til Nice, gjør ham til millionær i tulipaner, og - la ham i fred.³⁴

De dikteriske parallellene mellom Strindberg og Hamsun er flere. Begge har de blant annet en tendens til å gjøre *emosjoner* til *sensasjoner*, begge har de en forkjærlighet for et medisinsk og fysiologisk billedspråk, begge ynder å bruke lyn og torden og andre elektrisitetsmetaforer, begge har en dragning mot det orientalske og Østens mystisisme. Også når et gjelder oppdiktede

skikkelser kan man finne paralleller; flere har pekt på likhetstrekk mellom Carlsson i *Hemsöborna* og Hamsuns Augustskikkelse. Også Strindbergs selv-karakteristikk, der han ifølge Hamsun kaller seg selv for "et Dyr, der lenger mot Skogen", leder tankene hen på både Nagel og Glahn.

Hva skogen er for Hamsun, er nok snarere Stockholms skjærgård for Strindberg. Men naturdyrkelsen er likevel svært fremtredende hos begge. Og ikke minst: det dikteriske kallet. I så måte er det ingen tvil om at de er beslektede dikterånder, medsammensvorne, to skandinaviske våpenbrødre.

Noter

1. Artikkelen bygger på og overlapper i noen grad med min artikkel om samme emne i Hamsunselskapets skriftserie nr 5, Knut Hamsun og Norden. Ni foredrag fra Hamsundagene 1992 (Nils M. Knutsen, red).
2. Sitert etter Sten Sparre Nilsson, "Hamsun, Nietzsche og nazismen", *Edda* 1965, s. 295.
3. *Edda*, op.cit.
4. *Dagbladet*, 20. mai 1912.
5. Presentasjons-artiklene ble skrevet av Arthur Bendixson (1884, s. 537) og Georg Nordensvan (1885, s. 159).
6. Sitert etter Harald Næss, *Knut Hamsun og Amerika*, Oslo: Gyldendal, 1969, s. 55.
7. Brev til Victor Nilsson, datert 13. januar 1889, jfr. Tore Hamsun, *Knut Hamsun som han var*, Oslo: Gyldendal, 1956, ss. 57-58.
8. *America*, 20 desember 1888, min oversettelse.
9. "Lidt om Strindberg" i Knut Hamsun, *Artikler 1889-1928*, (red. F. Bull), 3. utg., Oslo: Gyldendals fakkell, 1968, s. 14.
10. *Ibid.*, s. 29.
11. *Ibid.*, s. 32.
12. *Ibid.*, loc. cit.
13. Hamsun refererer dette forordet svært inngående i artiklene i *Dagbladet* 10. og 11. desember 1889.
14. August Strindberg, *Fröken Julie* i "Samlade skrifter", bd. 23, Stockholm: Bonniers, 1914, ss. 103-104.
15. Knut Hamsun, *Fra det moderne Amerikas Aandsliv*, København, 1889, s. 52.
16. *Artikler*, s. 42.
17. Knut Hamsun, *Paa Tourné*, Oslo: Gyldendals fakkell, 1971, s. 8.
18. *Ibid.*, s. 24.
19. *Ibid.*, loc. cit.
20. *Ibid.*, s. 62.
21. Brev til Georg Brandes, datert 12. april 1890, jfr. A. Strindberg, *Brev* (red. Torsten Eklund), Stockholm: Bonniers, 1965, s. 123.
22. Johan Bojer, *Læregutt*, Oslo: Gyldendals fakkell, 1972 (1942), s. 103.
23. P.G. La Chesnais, *Johan Bojer*, Oslo: Gyldendal, 1932, ss. 43-44.
24. Jfr. Gunnar Brandell, *Strindberg - ett författarliv. Tredje delen. Paris, till och från (1894-1898)*, Stockholm: Alba, 1983, s. 99.
25. Jfr. T. Hamsun, *Knut Hamsun*, Oslo: Gyldendal, 1959, ss. 135-136.
26. Jfr. Lagercrantz, s. 321.
27. Jfr. Robert Ferguson, *Gåten Knut Hamsun*, Oslo: Dreyer, 1988, s. 170.
28. *Ibid.*, s. 170.

29. *Ibid.*, s. 171.

30. Jfr. Harald Næss, "Strindberg and Hamsun", ss. 125-126.

31. Jfr. *Artikler*, s. 30.

32. "Strindberg and Hamsun", s. 130.

33. Jfr. *Artikler*, s. 18.

34. Jfr. Frida Uhl, *Strindberg och hans andra hustru*, Stockholm: Bonniers, 1934, s. 425 (min overs.).

BEATE SYDHOFF

DET BLÅ OCH DET NAKNA

Om blåmålaren Eugène Jansson och hans passioner

Under våren 2012 visade två utställningar i de båda "systemmuseerna" på Djurgården i Stockholm, Prins Eugens Waldemarsudde samt Thielska Galleriet, upp "Blåmålaren" Eugène Jansson för publiken. Särskilt Waldemarsuddes utställning blev en omfattande genomgång av den fortfarande rätt okända konstnärens verk och omfattar förutom hans stadsbilder också de verk av nakna atleter som han gjorde i slutet av sitt konstnärsliv. Dessa senare har ofta omfattats av tystnad men visas nu upp som en intressant och viktig del av hans samlade verk.

Konsthistorikern fil. lic Beate Sydhoff skriver om Eugène Jansson.

Det är en märklig och som sagt rätt okänd konstnär som framträder för publiken och får en presentation också genom en genomarbetad bok, *Eugène Jansson. Blå skymning och nakna atleter*, som samtidigt utgivits av Carlssons Förlag. Han föddes i Stockholm 1862 och dog där 1915, levde under en stor del av sitt liv under rätt enkla förhållanden och flyttade runt mellan olika adresser främst på Södermalm, där de intressantaste med tanke på hans motiv fanns på Timmermansgatan och Bastugatan. Han var homosexuell och levde mycket ensam, men hade en viktig roll i det nya Konstnärsförbundets verksamhet och upplevde också nära vänskap med flera av förbundets ledande konstnärer. Han var under en tid Konstnärsförbundets sekreterare och fick också förtroendet vid flera tillfällen att vara dess kommissarie vid utställningar. På fotografier och målningar av förbundets ledamöter ser man honom, en mager gestalt med spetsiga mustascher och ofta iklädd prydlig kostym och hög hatt.

Det är främst två författare som beskriver Eugène Janssons liv i den bok som har nämnts, förste intendenten vid Waldemarsudde, Göran Söderlund, som behandlar konstnärens stämningssmålningar och skildringar av Stockholm, samt fil.dr. Patrik Steorn, som skriver om hans figurmåleri. Man kan se de båda sidorna av hans motivkrets som på sätt och vis motstridiga, avståndet mellan de flödande blå skymningsbilderna och de atletiska manskropparna kan tyckas vara långt från varandra, men visar snarare två sidor av hans utanförskap. Det nattliga mörkret med de flämtande gatljusen avslöjade en hel del ensamhet och vandringar i den ödsliga staden medan de nakna männen

*Midsommarnatt, 1898.
Olja på duk. Foto: Per
Myrehed.*

strålade i sin ungdom i kontrast mot hans egna självporträtt i en kropp full av fysiska svagheter och sjukliga defekter.

Egentligen var det blå skymningsmåleriet inget ovanligt vid sekelskiftet 1900. Just Konstnärsförbundets medlemmar var flera av dem engagerade i bland annat Varbergsskolans landskapsmåleri, till exempel Nils Kreuger och Karl Nordström, som också var nära vänner till Eugène Jansson. Där förekom ett landskapsmåleri med liknande stämninglägen, men ingen av dem hade riktigt samma laddade kontraster mellan ljusa inslag i det omgivande mörkret. En konstnär som också gärna använde liknande stämningssredskap var Prins Eugen själv, som också blev en av Janssons stödjande vänner, liksom också Ernest Thiel, båda grundare av just de två institutioner som samlat hans verk.

Också ett socialt budskap

De stora blå målningarna innehåller också en annan form av laddning, utöver de starka stämningarna. I flera av dem markerar han ett starkt socialt patos, där grunden finns i hans egen uppväxt och förstärks genom tidens politiska motsättningar. Det intressanta med hans budskap är där att det finns som en helt naturlig del av de motiv han väljer, till exempel de stora hyreskasernerna i Stockholms utkant eller en majdemonstration där de röda fanorna uppgår i landskapets vindlande rörelser. En målning av en stormnatt låter ana en särskild utsatthet i just stadens ytterkanter och en målning med namnet *Besvärbacken* från 1899 får utöver sin skildring av en existerande brant gata

*Stadens utkant, 1899.
Olja på duk. Foto:
Nationalmuseum.*

*Besvärnsbacken, 1899.
Olja på duk.
Foto: Regionmuseet
Kristianstad/Evelyn
Thomasson.*

på Söder i Stockholm också en symbolisk roll av att spegla arbetarklassens liv i den stad som trots sin skönhet innehöll en hel del mänskliga umbäranden. Timmermangatan och Hornsgatan också på Söder och Österlånggatan i Gamla Stan har det självupplevdas kärvhet som inte kan döljas av den mörka ensamhet som konstnären låter oss känna.

Eugène Jansson tillhörde inte den grupp svenska konstnärer som studerade i Frankrike på 1880-talet och då kunde föra med sig hem upplevelser av det nya franska måleriet och presentera det i Stockholm i utställningen *Från Seines strand* på Blanchs konstsalong 1885. Dessa som då kallades *Opponenterna* och året efter bildade *Konstnärsförbundet* kom att förknippas med ett måleri där en ny bild av staden som miljö börjar bli allt mer populär. Det var det moderna livet som började skildras i målningar av natur och stadsmiljöer, och där var Eugène Janssons blåmåleri mer förknippat med en nordisk tradition. Det hindrade honom inte från att bli medlem av Konstnärsförbundet, och han reser 1900 med Karl Nordström till Paris för att ordna förbundets utställning på Världsutställningen i Paris. Han kommer också att bli lärare i teckning vid Konstnärsförbundets skola i Stockholm.

Om det är den nya koncentrationen på figurteckning eller något annat som gör att Eugène Jansson slutar måla sina blå stadsbilder under de första åren av 1900-talet är svårt att veta. De sista tio åren av sitt liv kommer han att ägna sig åt att måla sina atletiska nakna mansfigurer, där också några porträtt, bland annat självporträttet från 1910 finns med. I just självporträttet ser man hela tiden den allvarsamma minen hos en sökande människa, som inte funnit det han vill, som inte känt att han kan finna ro i det han gjort. Är det kanske därför just den fysiska existensen i de atletiska gestalterna kommer att synas så viktiga?

En ny form av kroppskultur

Även om det finns en överväldigande fysisk närvaro i Eugène Janssons målningar av atletiska gestalter så är det, menar Patrik Steorn, ändå inte så väldigt stor skillnad mellan dessa och hans skymningsmålningar. Han finner i stället en kontinuitet när det gäller konstnärens hela produktion både när det gäller tekniken och motivvalet. Främst gäller detta penseldragens mjuka uttrycksfullhet och målningarnas stora format. Han menar att vare sig motivet gäller den folktomma Österlånggatan eller Flottans badhus så handlar det om urbana platser och aktiviteter, och där ligger i det nya livet i den tidiga modernismens landskap och rum inte sällan en komponent av homosexuell subkultur som tar sig sin kraft ur isolering och tystnad.

I det nya figurmåleriet i Eugène Janssons sena produktion finns en längtan efter gemenskap med andra män, och Flottans badhus på Skeppsholmen i

*Naken yngling,
1907. Olja på
duk. Foto: Lars
Engelhardt.*

Stockholm var en av de lokaler där konstnären skildrar den speciella miljö som uppstår när många atletiska män samlas för att kommunicera genom gymnastiska övningar. Eugène Jansson avbildar också sig själv i denna miljö, avklädd eller i vit linnekostym och halmhatt. Vi ska inte glömma att 1912 ägde Olympiaden rum i Stockholm, och att det fanns vid denna tid ett ideal av vitalism och styrka som bland andra Friedrich Nietzsche beskriver i sin bok *Also sprach Zarathustra*, och som markerar den politiska ”övermänniskan” som vi senare tagit starkt avstånd emot.

Självporträtt, 1910. Olja på duk. Foto: Nationalmuseum.

Matrosbal, 1910.

Olja på duk.

Foto: Nationalmuseum.

I Eugène Janssons måleri är den atletiska figuren delar av ett mönster som också finns i hans bilder av brottare och cirkusfolk samt i de flödande målningarna av dansande par som smälter samman allt detta med de blåa landskapsmålningarna från tidigare år. De sista årens svepande danspar och akrobater följer upp både landskapens penselrörelser och atleternas fysiska övningar men tar samtidigt ett mer övergripande grepp på allt detta. Detaljerna blir mindre viktiga och helhetens ljus suddar ut kontraster och de mer undersökande, plastiska formerna uppgår i ett hav av rörelse och färg. Expressionisten Jansson går in i en ny fas i sin konst men hinner inte utveckla den helt innan han avlider 1915.

I många år har man talat tyst om Eugène Janssons nakna atleter och ständigt framhålligt hans blå skymningsbilder. Nu har figurmåleriet förts fram i likvärdig balans med landskapen både på Waldemarsudde och Thielska Galleriet, och konstnären får på sätt och vis en upprättelse för den tystnad som omgivit hans erotiska mansbilder. Hans båda mecenater Prins Eugen och Ernest Thiel var aldrig känsliga för dessa motiv utan köpte flera av dem till sina samlingar. De såg helheten i hans verk och uppskattade den roll han också spelat i Konstnärsförbundet under de kritiska åren vid 1800-talets slut.

Under 1980-talet blev det skandinaviska skymningsmåleriet alltmer känt i bland annat USA och Kanada under titeln *Northern Light* där inte minst

Edvard Munch i Norge var en välkänd gestalt. Flera stora utställningar gjordes och begreppet är idag något man allmänt sammankopplar med de nordiska ländernas speciella ljus och expressiva tradition. Här har Eugène Jansson en viktig ställning och det är då de stora blå målningarna som man främst för fram som hans stora verk och insats i konsthistorien. Karl Nordström, som var hans närmaste vän, skrev i sin dagbok när han fick höra att Eugène Jansson gått bort den 15 juni 1915: *Sedan början av 90-talet en städse hängiven kamrat och stridsbroder, alltid redo, utan tvekan, att sätta all sin kraft till, obönhörlig i sin radikalism – och i botten ett barn.*

GÖRAN WALLÉN

FRÅN FÖRLORARE TILL VINNARE – HELSINGFORS OLYMPISKA SUCCÉ

Finland hörde till de bestraffade när Andra världskriget för Europas del summerades i freden i Paris 1947. De hårda villkoren i vapenstilleståndet från 1944 bekräftades. Bara fyra månader senare belönades hårt prövade Finlands lilla, okända huvudstad med rätten att arrangera olympiska sommarspel 1952. Det osannolika hände; förloraren blev en vinnare och sedan lyckades Helsingfors med usla odds skapa ett lysande arrangemang, konstaterar Göran Wallén, f.d. sportjournalist vid Hufvudstadsbladet.

En förklaring till askungesagan är, att det var Hannes Kolehmainens och Paavo Nurmis Finland och inte politikernas Finland som beviljades OS. Finlands olympiska meriter vägde tyngre än vapenbrödraskap med Tyskland i kampen mot Sovjetunionen.

Helsingfors var redan 1938 redo att rycka in och arrangera OS 1940 i stället för Tokyo som måste avstå eftersom Japan förde krig mot Kina. På grund av världskriget inhiberades OS 1940, men Helsingfors hade ett vagt, visserligen till ingenting förpliktigande, löfte om att få spelen när förhållandena normaliserats. London beviljades utan en seriös motkandidat spelen 1948, då Finland, men inte Tyskland och Japan, fick delta.

När Internationella olympiska kommittén (IOK) sammanträdde i Stockholm i juni 1947 konkurrerade Amsterdam, Chicago, Detroit, Los Angeles, Minneapolis och Philadelphia med Helsingfors om arrangörsrätten för sommarspelen 1952. Självfallet var det en fördel för Helsingfors att USA hade fem aspiranter och inte bara en enda. För seger krävdes 15 röster av 29. Den första omröstningen gav Helsingfors 14 röster. Ingen av konkurrenterna fick mer än fyra.

Entusiasten Erik von Frenckell representerade Finland i kommittén och hans insats kan inte överskattas. Han hade utmärkta kontakter till utlandet och reste runt i världen och lobbade för Helsingfors. I Stockholm presenterade han Helsingfors ansökan på IOK:s alla fyra officiella språk, iförd jackett liksom medarbetarna Olavi Suvanto och Viktor Smeds från de centrala idrottsförbunden i Finland. Det kan ha gjort intryck på tveksamma kommittémedlem-

mar. (IOK hade två medlemmar i Finland, men tidigare statsministern Jukka Rangell satt 1947 fängslad som en följd av krigsansvarighetsprocessen.) Natten mellan första och andra omröstningen lyckades von Frenckell & co övertala islänningen Benedict G. Waage att ge sin röst åt Helsingfors i stället för åt Los Angeles som han stött i första omgången. Helsingfors fick sina 15 röster, Minneapolis och Los Angeles fick fem var. Resultatet väckte ett enormt jubel i Finland. Allmän flaggning påbjöds och "Björneborgarnas marsch" spelades i radion för att celebrera segern. Valet av Helsingfors visade, med president Juho Kusti Paasikivis ord, att världen inte glömt Finland.

Sovjets viktiga medverkan

Helsingfors hade ett par trumfkort. Idrottsanläggningar som byggts med tanke på OS 1940 kunde med vissa förbättringar fortfarande användas. Och ännu viktigare: Sovjetunionen, som 1948 inte ännu ansåg sig vara redo att vinna de stora segrarna, hade enligt finländska politiker antytt, att man inte bara godkände Helsingfors som arrangör, utan också kunde tänka sig att delta i olympiska spel i Finland. Urho Kekkonen, von Frenckell, Smeds, Rangell (frigiven 1949) och andra finländska idrottsledare banade väg för sovjetiskt medlemskap i IOK och internationella specialförbund.

Ryssland deltog med ringa framgång i OS i Stockholm 1912, men Sovjet hade aldrig tidigare varit med. Före kriget hade Finlands borgerliga idrottsrörelse inte något samröre med grannen i öster och Arbetarnas idrottsförbund (AIF) bara tidvis idrottsutbyte med Sovjet. Efter andra världskriget tog Finland politiskt ett långt kliv vänsterut och AIF litade på att kunna återuppta kontakterna med Sovjet. Men 1947 förbjöd Sovjet allt samarbete med den av socialdemokrater ledda arbetaridrottsrörelsen i väst. Före det hade Sovjet deltagit i AIF:s förbundsfest 1946 men också 1947 i det borgerliga riksförbundet Finlands gymnastik- och idrottsförbunds festspel. Förbudet att tävla med idrottare vars förbund inte tillhörde de internationella specialförbunden (gällde såväl AIF som Sovjet) kringgicks genom att utnyttja samfundet Finland-Sovjetunionen och fackföreningar. När Sovjet anslöt sig till de internationella organen minskade landets intresse för idrottsutbyte med AIF.

Misstänksamhet i öst och väst

Om allting gick Finlands väg i valet av värdstad så fanns det mer än nog av problem både i hemlandet och utomlands. Kriget hade självfallet tärt hårt på landets krafter, ekonomin var ytterst svag, inflationen hög och det politiska läget instabilt.

Koreakriget, som brutit ut 1950, hotade den sköra världsfreden. Finland, som 1952 varken tillhörde Förenta Nationerna eller det nybildade Nordiska

rådet, betraktades med misstänksamhet både i väst och öst. Vänskaps-, samarbets- och biståndspakten med Sovjetunionen slöts 1948 och tolkades allmänt i västvärlden som ett bevis för att Finland egentligen var en sovjetisk satellitstat.

Den tidigare relationen till Tyskland användes också som slagträ. USA beskyllde von Frenckell för att ha varit nazistvänlig, och när Finland den 4 juni 1952 firade försvarets flaggfest, påstods på sovjetiskt håll att det som firades i själva verket var 10-årsjubileet av Hitlers besök i Finland på Mannerheims födelsedag 1942. Kommunisterna, både hemma och utomlands, antydde att OS var en täckmantel för krigsförberedelser – det nya flygfältet och den nya kajen (Olympiaterminalen) samt förbättringen av huvudvägarna skulle underlätta USA:s anfall på Sovjetunionen.

Start för kalla idrottskriget

Under von Frenckells ledning rustade Helsingfors för OS samtidigt som hela befolkningen måste tänja sig till det yttersta för att möjliggöra betalningen av krigsskadeståndet till Sovjet. Det framstår i dag som ett smärre mirakel, att von Frenckell, Helsingfors och Finland faktiskt lyckades.

Optimismen minskade, Frenckellska staben undantagen, under tiden fram till OS-året. Pessimisterna tippade att det skulle gå som 1940, att ett världskrig skulle stoppa OS, och Sovjets viktiga medverkan var, trots bekräftat deltagande, osäker in i det sista.

Den tyska frågan vållade IOK och von Frenckell stora bekymmer. En olympisk kommitté bildades 1951 i Tyska demokratiska republiken och två tyska lag i OS var säkert Sovjets önskan men IOK höll envist fast vid ett alltyskt lag. Resultatet blev ändå att Förbundsrepubliken ensam representerade Tyskland, som blev utan guldmedalj.

Finland, och också IOK, fruktade att Sovjet skulle bojkotta OS som protest mot hur den tyska frågan behandlades, men reaktionen uteblev. Det hade blivit viktigt för Sovjet att visa sin idrottsliga styrka. När Sovjet den 19 juli 1952 marscherade in i Helsingfors Olympiastadion med spelens största trupp, så innebar det samtidigt att det kalla kriget nått också idrotten. Finlands dröm att verka som brobyggare mellan öst och väst förverkligades väl inte, men alla konflikter undveks under OS, och de olika blocken behandlade varandra artig och respektfullt, om än inte med värme.

Arrangemangen fick efterlängtad sovjetiskt beröm, men utan eftergifter skedde det inte. Sovjets krav tvingade värdarna att överlåta Tekniska högskolans nya elevbostäder i Otnäs åt östblockets idrottare. Egentligen var husen i huvudstadens västra grannkommun Esbo tänkta för de kvinnliga deltagarna som i stället inkvarterades i likaså nybyggda sjuksköterskeinstitutet. De manliga idrottare som representerade övriga världen bodde i den nya olympiska byn i stadsdelen Kottby i närheten av velodromen. (OS-byn som byggdes för

spelen 1940 låg också i Kottby men användes 1952 redan som ett normalt bostadsområde.)

Kina skapade problem

Målet för von Frenckell var att så många stater som möjligt skulle delta. Kina var ett nästan lika stort problem som Tyskland. Formosa (Taiwan) som var medlem av IOK, fick en inbjudan och accepterade. Den kinesiska IOK-medlemmen representerade däremot folkrepubliken Kina som saknade en olympisk kommitté, det vill säga förutsättningen för att kunna delta.

Kommunist-Kina klagade i februari 1952 över att man inte fått någon inbjudan. En månad före öppningen fastslog IOK att folkrepubliken Kina inte kunde delta, men dagen före invigningen var plötsligt två kinesiska trupper välkomna. Då hade folkrepubliken godkänts som medlem av IOK. Detta passade inte Formosa som uteblev. Kina meddelade fem dagar efter öppningen att man deltar med 40 aktiva. Bara en simmare, som blev utslagen i försöken, deltog. Varken basket- eller fotbollslaget hann fram i tid, utan spelade i stället efter OS matcher mot värdnationen.

Tyskland motsatte sig resultatlöst att Saar-området fick delta, första och enda gången i OS. Av 81 inbjudna nationer (inkluderande Kina) accepterade 73 och i tävlingarna deltog 69, vilket var tio fler än fyra år tidigare. Bland deltagarnationerna fanns förutom Tyskland också Japan, Bulgarien och Rumänien, vilka inte heller varit med i London. En av de elva nationer som begick sin olympiska debut i Helsingfors var Israel. Anmärkningsvärt var att av de nationer som var involverade i det pågående Koreakriget deltog USA, Sydkorea, Kina och Sovjet. Nordkorea saknade olympisk kommitté och inbjöds inte.

Öppning med Nurmi och fredsängel

När den för Finland så typiska pessimismen förvandlades till allmän feststämning så hade det ingenting med själva OS att göra. Det var valet av 18-åriga Armi Kuusela till miss Universum i slutet av juni som fick folket att tänka om. Nu var allting möjligt, och Armi Kuusela fick en drottningens mottagande när hon återvände till Finland kvällen före spelens öppningsceremoni.

Invigningen var en regnig och strängt regisserad tillställning men två händelser fick de närvarande att reagera. När texten på ljustavlan avslöjade, att Paavo Nurmi skulle löpa in på arenan med facklan och tända den olympiska elden inne i Olympiastadion var jublet större än en enda gång under tävlingarna. Deltagarna uppställda i strama led glömde den militära disciplinen och rusade till kanten av banan för att få se en skymt av legenden, som i kännpak stil fullföljde sin uppgift.

IOK:s i Helsingfors avgående president, svensken J. Sigfrid Edström hade 1932 varit med om att verkställa diskvalificeringen av Nurmi för hans brott mot de redan då föråldrade amatörbestämmelserna. Det berättas, att Edström tyckte det var opassande att Nurmi fick en så synlig roll i olympiska sammanhang, och frågade von Frenckell varför man valt Nurmi. ”Eftersom Jean Sibelius tackade nej”, sägs von Frenckell ha replikerat.

Tanken på världsfred symboliserades inte bara av invigningens duvor utan också av ett annat, av arrangörerna oplanerat, inslag. Just när ärkebiskop Ilmari Salomies skulle äntra talarstolen kom en vit gestalt i lång klänning löpande från stadions norra kurva. Många trodde hon hörde till programmet och möjligen var självaste miss Universum. Hon kom före ärkebiskopen till talarstolen och hann yttra orden ”ladies and gentlemen” innan hon leddes bort av tre herrar med von Frenckell i spetsen. Kvinnan som döptes till Fredsängeln var 23-åriga Barbara Rotbraut-Pleyer från Tyskland. Hon ville framföra ungdomens fredsbudskap men sändes i stället tillbaka hem. Hon var i Stockholm under ryttar-OS 1956, men tvingades också den gången åka hem med oförrättat ärende, igenkänd av – von Frenckell förstås.

Svikna förväntningar

I kalla siffror var spelen ingen succé för arrangörerna. Av den väntade turistinvasionen blev ingenting. Man kalkylerade med minst 150 000 besökare under OS och huvudstadsborna varnades både för trängsel och för utläningar. Alla som hade möjlighet uppmanades lämna staden, och speciellt var det viktigt att barnen inte blev utsatta för de förändringar OS innebar. Många tog uppmaningen på allvar; det fanns gott om lediga privata lägenheter i Helsingfors, och för idrottsintresserade barn var ”landsförvisningen” en traumatisk upplevelse.

Finland var 1952 ett okänt och dyrt turistland, utan andra attraktioner än idrottstävlingarna. Det var kallt och regnigt och skrämselpropagandan gjorde att en stor del av de potentiella inhemska turisterna nöjde sig med radioreferaten. Antalet turister under OS uppgick till cirka 90 000. Den totala publiksiffran var 1,3 miljoner betalande åskådare. Ekonomiskt hade arrangörerna räknat med en liten vinst, men efter många års adderande var organisationskommitténs räkning klar, och visade en ”acceptabel förlust”, 49 miljoner mark. En extra utgift var, att Lloyds i London hade försäkrat spelen om de skulle annulleras på grund av krig.

Inte heller idrottsligt gav OS Finland den väntade utdelningen. Visserligen vann Finland 22 medaljer varav sex i guld, men framgångarna nåddes inte i ”rätt” gren. Det blev bara en bronsmedalj i friidrott och den besvikelsen uppvägdes inte av framgångar i kanotpaddling, boxning och brottning. President Paasikivi var sannerligen inte någon sportfanatiker, men redan efter den första

OS-veckan uppmanade han statsminister Kekkonen att ta som sin hedersuppgift att förbättra landets idrottsförmåga. Paasikivi återkom till samma tema i sitt nyårstal 1953.

Stadionpubliken kunde i alla fall inte beskyllas för chauvinism. När de finländska framgångarna uteblev förflyttades de entusiastiska hyllningarna över på utländska deltagare, främst tjeckiska äkta paret Emil Zatopek (guld på 5000, 10 000 m och maraton) och Dana Zatopková (guld i spjut), brasilianska trestegshopparen Adehmar Ferreira da Silva, Jamaikas kortdistanslöpare och Ungerns segrande fotbollslag.

Med tanke på alla skrytbyggen som numera står oanvända efter stora idrottsevenemang är det häpnadsväckande, att det mesta Helsingfors byggde för de spel som inte blev av 1940 och de spel som genomfördes 1952 fortfarande är i användning. Det gäller såväl flygplats, kaj, tullhus, OS-by, hotell och vägar som idrottsanläggningar. Öppningens (70 435 åskådare) och fotbollsfinalens (58 553 åskådare) är publikrekord som inte kan slås i Finland men Olympiastadion från 1938 står kvar, om än med mindre läktarkapacitet. Avstånden mellan arenorna och till de olympiska byarna var korta och det skapade en ovanlig gemenskap mellan de olika idrottsgrenarnas deltagare. Undantaget var tävlingen i modern femkamp som ordnades i en helt annan stad, Tavastehus. Dessutom spelades kvalmatcher i fotboll i Tammerfors, Åbo, Lahtis och Kotka.

Vinnaren Finlands folk

Många upplevde OS som tidpunkten då Finland öppnades för världen och världen öppnades för Finland. Finländarna fick äntligen bekanta sig med coca-cola och för många innebar de olympiska veckorna den allra första kontakten med främmande folkslag. Få av stadens invånare hade tidigare mött andra utlänningar än på sin höjd efterkrigstidens sovjetiska kontrollkommission. Helsingforsarna vallfärdade till OS-byn för att på nära håll få se en skymt av människor med annan hudfärg än de själva.

Helsingfors, som fick sina första trafikljus 1951, hade inte så mycket att erbjuda blaserade besökare, men gjorde sitt bästa. Erik von Frenckells dotter Vivica Bandler förvandlade till exempel en liten festsal i Handelsgillet hus till olympisk nattklubb, *Le club du Sauna*. Klubben blev en succé och besöktes bland andra av sju prinsar representerande sju europeiska kungahus.

Ingen inbillar sig väl att någon varaktig politisk avspänning uppnåddes genom OS i Helsingfors, men det var ändå här som den splittrade idrottsvärlden förenades. För Finland innebar de lyckade spelen ett genombrott, inte bara som idrottsarrangör. Det kändes som om landet slutligen återvunnit sin status som suverän stat i andras ögon. Det enkla och värdiga genomförandet renderade Finland stor heder och president Paasikivi noterade med tillfredsställelse

den vänliga atmosfären, och att de ryska lovorden kunde vara till fördel i kommande bilaterala förhandlingar. Om det fanns en vinnare så var det Finlands folk, sammanfattade von Frenckell ”sina” spel.

Alla var överens om, att få städer under den rådande världspolitiska situationen, som ingalunda blev mindre spänd genom Sovjets deltagande, kunde ha klarat arrangemangen bättre än Helsingfors. Omvärlden var imponerad, och därmed hade Finland nått sitt allra viktigaste mål.

Källor

Björkman, Ingmar (2007). *Erik von Frenckell/En finländsk olympier*.

Finlands idrottshistoriska förenings årsbok (1998) Seppo Hentilä. *Urheilua ja politiikkaa kylmän sodan varjossa*. (Idrott och politik i det kalla krigets skugga).

Kristina Exner-Carl. *Sport und politik in den Beziehungen Finlands zur Sowjetunion 1940–52*.

Henrik Meinander (1999). *Finlands historia 4*, artikel av Kenth Sjöblom. *Olympiska spel i Helsingfors*.

Hufvudstadsbladet (1952).

Glokar Well (Oscar Söderlund). *Olympiaden 1952*.

Mika Wickström (2002). *Helsinki 1952*.

LEIF YTTERGREN OCH HANS BOLLING

STOCKHOLM-OS 1912 –
NÅGRA ÖVERGRIPANDE
REFLEKTIONER

Den 6 juli 2012 var det 100 år sedan de olympiska spelen invigdes av kung Gustaf V på Stadion i Stockholm. Festligheterna var en unik chans att visa upp sig för omvärlden och arrangemangen gick till historien som Solskensolympiaden eller "The Swedish Masterpiece".

Hans Bolling är fil. dr i historia och Leif Yttergren är docent i historia vid Gymnastik- och idrottshögskolan i Stockholm.

Den 28 maj 1909 är en speciell dag i Stockholms historia. Då tilldelades nämligen staden de olympiska sommarspelen 1912. Beslutet fattades vid Internationella olympiska kommitténs (IOK) session i Berlin. Bakom den framgångsrika ansökan låg Viktor Balck. Balck, ofta kallad den "svenska idrottens fader", var svensk idrotts stora ideolog och en internationellt välkänd idrottsprofil. Han var dessutom bekant med Pierre de Coubertin, mannen bakom de moderna olympiska spelen och IOK:s grundare, vilket säkert bidrog till att spelen förlades till den svenska huvudstaden.¹

Stockholm hade fört fram sin kandidatur vid IOK:s möte i London 1908. Det fanns dock en kandidatstad till, Berlin, som efter påtryckningar från Pierre de Coubertins sida hade avstått från att söka spelen 1908. Det var underförstått att Berlin därför skulle få anordna spelen 1912. Tyskarna fick dock problem, framför allt med att uppföra ett stadion värdigt ett olympiskt spel. När dessutom ordföranden i den tyska olympiska kommittén avled i mars 1909 beslutade tyskarna att avstå från att söka spelen 1912. När IOK möttes i Berlin 1909 var därmed Stockholm den enda kandidaten, men valet var dock inte helt självklart.

Eftersom spelen hade flyttats från den utsedda arrangörstaden både 1904 (från Chicago till Saint Louis) och 1908 (från Rom till London) ville IOK ha garantier från Stockholms sida att man verkligen skulle klara av att genomföra arrangemanget. Den svenska ansökan var dock väl förberedd och förankrad, med löften från regeringen att bidra till finansieringen.

Balck och Clarence von Rosen (Sveriges andra ledamot av IOK) lyckades därmed övertyga IOK-delegaterna om att Stockholm verkligen skulle klara av

att arrangera olympiska spel 1912. Berlin lovades, som plåster på såren, att få stå som värd för olympiska spelen 1916; spel som aldrig blev av på grund av första världskriget.

Forskare som intresserar sig för Stockholmsolympiaden är lyckligt lottrade. Det är inte bara ett spännande ämne, när det gäller källor är tillgången nästan oändlig. Stockholmsolympiadens arkiv i Riksarkivet i Stockholm är en veritabel guldgruva. Nämnas bör också den över 1 000 sidor långa officiella rapporten *V. Olympiaden. Officiell redogörelse för olympiska spelen i Stockholm 1912* som utgavs under ledning av journalisten och idrottsledaren Erik Bergvall redan ett år efter spelen. Stockholms-OS var ett medieevent av stora mått och tidningarna, dags-, vecko- och idrottspressen skrev spaltmetrar om spelen.

OS-staden och spelens finansiering

Sverige var ett land stätt i förändring; det gamla oscariska samhället och La Belle Époque mötte det nya, moderna och förändringsvilliga. Samma sak kan sägas om Stockholm. Staden var inne i en intensiv urbaniserings-, industrialiserings- och moderniseringsperiod. År 1900 hade Stockholm drygt 300 000 invånare och 12 år senare hade befolkningen ökat till cirka 370 000.²

Att prioritera idrott och byggandet av idrottsplatser på värdefull kommunal mark var inte aktuellt för stadens politiker. Den behövdes till bostäder och arbetsplatser och inte till "sportfåneri" förefaller ha varit tidsandans åsikt. Det fanns således en viss skepsis från stadens sida till att satsa på en resurskrävande privat fritidsaktivitet när andra, mer basala behov fordrade det offentliga stöd i den expansiva staden. Stockholmsspelens organisationskommitté hade äskat 100 000 kronor för färdigställandet av Stadion, men fick endast hälften av de njugga politikerna i stadsfullmäktige. Hur löste då arrangörerna den svåra finansieringsfrågan?

Även i riksdagen fanns ett motstånd mot att använda det allmännas resurser till "sportfåneri". När beslutet att tilldela Stockholm olympiska spel fattades var idrotten i Sverige inte finansierad som i dag genom årliga och generösa statsanslag, det kom först igång 1913. Det innebar att organisatörerna inte kunde räkna med att få stöd från riksdagen. Balck med flera hade dock goda kontakter med den konservativa regeringen under statsminister Arvid Lindman. Den var mer positivt inställd till idrott än riksdagen. I februari 1908 hade den lindmanska ministären beviljat den svenska idrottsrörelsen tillstånd att anordna ett penninglotteri (åtta dragningar) vars behållning skulle användas till att stödja svenskt idrottsliv. Därmed hade en grund lagts för det offentliga stöd av svenskt idrottsliv³ och för den kommande OS-satsningen. Det som möjliggjorde spelen var alltså regeringens och kungahusets positiva

inställning och vilja att anslå pengar, men också att upplåta statlig mark på Djurgården. Kommunen var som nämnts långt ifrån lika villig.

Huvudansvaret för att arrangera spelen föll märkligt nog på en privat organisation, den välmående Sveriges centralförening för idrottens främjande, som under 1900-talets första decennier var den klart ekonomiskt ledande organisationen inom det svenska idrottslivet och som bestod av personer ur samhällets elit.⁴

I den första kostnadskalkylen för spelen, från maj 1909, beräknades den totala kostnaden för spelens avhållande till 315 000 kronor. Den största utgiften hänförde sig till att uppföra ett enklare stadion på Östermalms IP (235 000 kronor). I februari 1910 lades en ny kalkyl fram. Den totala kostnaden för spelens avhållande hade då stigit till 630 000 kronor. Platsen för Stadions uppförande hade flyttats till Idrottsparken, detta på grund av osäkerhet kring den framtida markanvändningen av det område där Östermalms IP var belägen. Från statsmaktens sida krävdes också att den arena som skulle uppföras för spelen skulle vara av mer beständig karaktär, vilket innebar än högre kostnader. Kostnaden för att uppföra ett sådant stadion beräknades i mars 1910 till 715 000 kronor. Den totala kostnaden för spelens avhållande steg på mindre än ett år med närapå 170 procent! till 845 000 kronor.

De olympiska spelen kom således, i likhet med många efterföljare, att bli mycket dyrare än vad som planerats. För det första kostade uppförandet av Stadion långt mer än vad som först budgeterats. För det andra var antalet idrottsgrenar det tävlades i åtskilligt fler än vad man tänkt sig från början. Detta ledde till ett behov av fler arenor än Stadion. För det tredje blev antalet deltagare fler än vad man från början tänkt sig. Stockholm-OS fick därmed en mer sentida utformning. Till sist, organisationskommittén betalade även den svenska olympiatruppens omfattande och kostsamma förberedelser. Det gällde att ha en trupp som väl kunde hävda sig i den hårda konkurrensen; den nationella äran stod på spel och man förberedde sig minutiöst, och det fick kosta, och det gav resultat.

Totalt kostade Stockholmsolympiaden nästan 2,5 miljoner kronor (cirka 112,5 miljoner i 2010 års penningvärde⁵ att arrangera inklusive byggandet av Stadion. Denna kostnad täcktes alltså till största delen av intäkter från idrottslotteriet, den näst största intäktskällan var biljettförsäljning som inbringade nästan 850 000 kronor.⁶

OS-biljetter

Biljettförsäljningen ger varje stor idrottsarrangör huvudbry och det drabbade också de ansvariga inför Stockholms-OS 1912. Det var inte helt lätt för

den idrottsintresserade allmänheten att komma i besittning av biljetter till OS-tävlingarna. OS-arrangörerna oroade sig nämligen för att biljetterna skulle bli föremål för spekulation, svartabörshandel. Därför beslutades på ett tidigt stadium att endast sälja seriebiljetter i förköp, en metod som fortfarande tillämpas med föga gott utfall. Biljetter till enskilda tävlingar började säljas först på respektive tävlingsdag. Huvuddelen av dagbiljetterna kom därmed att säljas mot kontant betalning vid Stadions vändkors, vilket innebar att det vid de populäraste tävlingarna uppstod köer på flera tusen personer med påföljande missnöje. Seriebiljetterna till Stadion var dessutom dyra, nästintill oåtkomliga för en vanlig löntagare och exkluderade stora delar av Stockholms befolkning att på plats följa tävlingarna över flera dagar. De kostade smått ofattbara 50, 75, 100 respektive 200 kronor.⁷ Beslutet att inte sälja biljetter till de billigare platserna till tävlingarna i Stadion i förköp för att förhindra spekulation kan sägas ha varit framgångsrikt. Det uppstod i alla fall aldrig någon svartabörshandel med ohemult prissatta OS-biljetter.

Efter spelens avslutande gav dock *Aftontidningen* organisationskommittén skulden för att Stadions läktare så ofta gapat tomma. Spelen var ingen publik-succé, vilket ofta hävdas i den svenska historieskrivningen, långt därifrån. Det sades ha berott på just hur biljetthanteringen skötts. Det hade varit för komplicerat för intresserade åskådare att komma över biljetter.⁸

Även om det var möjligt att erhålla biljetter till tävlingar till kostnader som inte bör ha legat utom möjligheternas ram för arbetare, – en arbetare tjänade i genomsnitt 42 öre i timmen 1912 – var det krävande att komma i besittning av dem.⁹ Ur den aspekten måste spelen ha varit socialt exkluderande och en aktivitet för främst de besuttna, turisterna och inte minst de verkliga idrottsentusiasterna.

OS-organisationen

Beslutet i Berlin att tilldela Stockholm de olympiska spelen innebar starten på en febril aktivitet från Balcks med fleras sida. Det handlade inte bara om att iordningsställa alla anläggningar utan också om att hitta lämpliga personer för att organisera spelen. Först och främst skulle den centrala och mäktiga organisationskommittén, vilken kom att utgöra navet i arbetet med spelen, tillsättas.¹⁰ Därefter en rad sektioner och specialkommittéer, sammanlagt 26 stycken, som hade i uppgift att för organisationskommitténs räkning anordna allt ifrån tävlingar i olika idrotter till förströelseaktiviteter för publiken efter det att tävlingarna slutat för dagen och marknadsföringen av spelen och Sverige som turistland och Stockholm som turiststad.¹¹ OS-organisationen var en manlig bastion med många militärer på ledande poster. Endast en kvinna

har hittats på en ledande position och det var i tennissektionen där Ebba von Hey satt, för övrigt är hon den första svenska kvinnliga OS-medaljören.

Coubertin uppehöll fram till spelen en tät korrespondens med organisatörerna. Han uppmanade dem på ett tidigt stadium att inte upprepa upplägget från London-OS 1908. Spelen i Stockholm borde istället ”hållas mera rent idrottsmässiga, mera nobla och diskreta, mera klassiska och artistiska, mera intima, framför allt mindre dyrbara”.¹² Huruvida de svenska arrangörerna levde upp till det, vilket som framgått ovan till en början också var en svensk ambition, är tveksamt. Mycket tyder på motsatsen. Det handlade om att visa upp Sverige, Stockholm och svensk idrott från sin absolut bästa sida. En intensiv och kostsam marknadsföringskampanj drogs igång som sträckte sig långt utanför landets gränser. Den nationella äran stod på spel och då fick inget lämnas åt slumpen. Satsningen från arrangörernas sida var total och nationalismen och turismen viktiga drivkrafter.

Stockholmsolympiaden var till skillnad från sina föregångare i tiden sammanhållna spel. Det hindrade dock inte att även de pågick under hela drygt två och en halv månader. Majoriteten av tävlingar hölls visserligen under den så kallade Stadion- eller Olympiaveckan, den 6 till 15 juli, vilken således var 10 dagar. Men spelen tog sin början redan den 5 maj då inomhusturneringen i tennis inleddes och pågick till den 22 juli då seglingstävlingarna i Nynäshamn avslutades.¹³ Spelen invigdes dock officiellt först den 6 juli på Stadion av kung Gustaf V, då hade redan tävlingarna i tennis, fotboll och skytte avslutats. Gustaf V var spelens ”höge beskyddare”. Även prinsarna Gustaf Adolf, Carl och Wilhelm var involverade i spelens organiserande. Kungahuset arbetade således hårt för spelen och gav därmed legitimitet och status åt Stockholmsolympiaden.

När Stockholmsolympiaden sammanfattades i slutet av juli 1912 var nog organisatörerna nöjda. Spelen verkar ha varit en framgång såväl organisatoriskt som sportsligt. Även om det fanns en hel del kritik mot de svenska arrangörerna och domarna från utländska delegater och idrottare som i så måtto går emot den gängse, främst svenska bilden av Solskensolympiaden.

OS-tävlingarna var de dittills största med 2 380 tävlande från 27 nationer representerande alla fem kontinenterna och hade enligt svensk press mer än väl svarat upp mot de krav som kunde ställas på ett ”modernt” OS-arrangemang.¹⁴ Även i sentida historieskrivning har spelen kallats de första riktigt moderna spelen och att de kom att utgöra en förebild för de kommande spelen. Spelen har således gått till historien som Solskensolympiaden eller ”the Swedish Masterpiece”. Värdet var verkligen ovanligt bra med lite nederbörd och mycket sol.

I tävlingen mellan de deltagande nationerna placerade sig Sverige också i

topp, vilket enligt OS-generalen Viktor Balck var ”en heder så stor, att den knappast kan uppskattas till sitt verkliga värde”.¹⁵ Den vid tiden för spelen före detta statsministern Arvid Lindman var av samma åsikt, även om han också såg problem med den svenska OS-succén: Fast jag är lifligt öfvertygad om domarnes opartiskhet kan man dock ej värja sig för den tanken att vi blefvo N:o 1 kanske delvis på den grund att vi hade fördelen att få täfla i vårt eget land.¹⁶

Tävlingsanläggningarna

Olympiska spel brukat förknippas med spektakulära och kostsamma idrottsanläggningar och inte minst en diskussion om anläggningarnas nyttjande efter spelen. Hur löste arrangörerna i Stockholm den svåra anläggningsfrågan? Till saken hör att under denna dynamiska period i Stockholms historia sköt intresset för idrott fart på allvar och idrottsplatser började uppföras runt om i staden, främst på Djurgården. Vid sekelskiftet fanns det bara en idrottsplats för friidrott och andra idrotter värd namnet i Stockholm, Idrottsparken från 1896. Den fick några efterföljare av det mindre formatet och vid 1912 års ingång fanns fyra idrottsplatser i Stockholm: Östermalms IP, Råsunda IP, Tranebergs IP och Göta lifgardes IP.¹⁷

Hur kunde då arrangörerna på endast tre! år färdigställa det antal arenor som behövdes för att arrangera OS när varken riksdag eller stad var speciellt entusiastiska. Svaret står delvis att finna i markägarförhållandena i Stockholm. I den nordöstra delen av staden, Djurgården i vid bemärkelse, tillhörde marken staten och den, inte minst kungahuset, var som nämnts betydligt mer idrottspositiv än politikerna i stadsfullmäktige. De olympiska anläggningarna låg därför på Djurgården och än i dag är antalet idrottsanläggningar stort kring Stadionområdet. Det var i strikt mening endast läktaren för rodd, vilken revs efter spelen, som låg inom stadens domäner. Med kungahuset och militären i ryggen kunde organisationskommittén satsa fullt ut på anläggningarna på Djurgården, vilka kompletterades med befintliga anläggningar i förorterna.¹⁸

Den idrottsanläggning som var av största betydelse för OS och Stockholms framtida idrottsliv var utan tvekan Stadion, som ett sekel efter spelen står kvar som en stolt och synnerligen vacker symbol för Stockholmsolympiaden 1912. Det var också den enda idrottsanläggningen av bestående karaktär som uppfördes för OS. Att man behövde bygga ett nytt stadion för OS var något som stod klart från samma stund Stockholm tilldelades spelen. Spelens huvudarena fick en i det närmaste ideal placering. I närheten Östermalm och dess eleganta bostadskvarter och med goda kommunikationer för cykel- och bilburen publik samt i form av två spårvägslinjer som passerade på två sidor av anläggningen samt en mängd idrottsanläggningar i dess absoluta närhet.

Resultatet blev arkitektens Torben Gruts ringmursliknande byggnad i rött tegel från Helsingborg.¹⁹ I Stadion avgjordes tävlingarna i friidrott, brottning och gymnastik, samt delar av fotbollen, hästtävlingarna, och den moderna femkampens ridmoment, som till stor del avgjordes på de olympiska arenorna för respektive idrott.

Stadion var således den anläggning som arrangörerna verkligen satte på, men i och med att Stadion placerades där Idrottsparken redan var belägen så skedde ingen egentlig förändring av Stockholms totala idrottstopografi.²⁰ I övrigt avgjordes OS-tävlingarna på provisoriska eller redan befintliga arenor och på så sätt kunde kostnaderna hållas nere och framför allt det pressade tidsschemat hållas. Av de idrottsanläggningar som användes vid Stockholmsolympiaden finns det fortfarande, ett sekel efter spelens avslutande, anläggningar där idrott utövas. Förutom Stadion handlar det om anläggningar i dess närhet: Östermalms IP, Tennispaviljongen och utetennisbanorna samt Fältridklubbens anläggning (numera Stockholms ryttarstadion). Stockholmsolympiaden innebar alltså med det viktiga undantaget för Stadion inget uppsving vad gäller anläggningar för stockholmsidrotten.

I Stockholm fanns många anläggningar för simning, med Strömbadet som låg mellan Riddarholmen och Tegelbacken, som den ledande i början av 1900-talet. Badet hade tre bassänger med olika mått, den största var dock för kort, endast 33 1/3 meter, för internationella simtävlingar. Enligt Internationella simförbundets regler stadgades att banan skulle vara minst 100 meter lång för tävlingar över 500 meter. Alltså måste ett nytt simstadion byggas för Stockholm-OS. Detta kom att uppföras vid Djurgårdsbrunnsviken (öster om Nobelparken och söder om Diplomatstaden) utifrån ambitionen att ha geografiskt samlade spel. Den valda platsen ansågs bjuda på de största fördelarna inte bara när det gällde kommunikationer utan även för att uppföra den provisoriska läktaren. Hösten 1910 fanns ritningar för det nya simstadion klara.

Sammanfattning

I den svenska historieskrivningen har Stockholmsolympiaden höjts till skyarna. Men, vid en närmare analys, inte minst av utländska forskare framkommer en mer komplex bild av "Solskensolympiaden". Till exempel publikt lämnade spelen en hel del övrigt att önska. Många tävlingsdagar lyste publiken med sin frånvaro på grund av dyra och svåråtkomliga biljetter. Även när det gäller programmets utformning har det riktats en hel del kritik mot att det gynnade svenska intressen. Till exempel infördes modern femkamp för första gången på OS-programmet i vilken Sverige tog alla medaljer. Regelverket och dess uttolkare på fältet kritiserades i den internationella pressen för att vara partiska

och ge favörer åt svenska deltagare. Trots den internationella kritiken och den ibland överdrivet positiva berättelsen om Stockholmsolympiaden var det nog ett klokt beslut av Viktor Balck att arrangera spelen i Stockholm. Staden är för evigt placerad på den olympiska kartan och kanske världens vackraste idrottsanläggning, Stockholms stadion uppfördes till eftervärldens stora uppskattning.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor:

Riksarkivet: Stockholmsolympiadens arkiv

Elektroniska källor:

www.usk.stockholm.se

www04.sub.su.se:2054

www.scb.se/

Periodika:

Aftontidningen

Dagens Nyheter

Nordiskt Idrottslif

Olympiska Spelens tidning

Stockholms Dagblad

Litteratur i urval:

Balck, Viktor: *Minnen. II Mannaåren*, (Stockholm 1931).

Barnett, Robert C.: "St. Louis 1904", i Findling, John E. och Pelle, Kimberly D. (red.) *Historical Dictionary of the Modern Olympic Movement*, (Westport 1996).

Bergvall, Erik (red.): *V. Olympiaden. Officiell redogörelse för olympiska spelen i Stockholm 1912*, (Stockholm 1913).

Coubertin, Pierre de: *Olympic Memoirs*, (Lausanne 1997).

Eidmark, Henry: "Olympiska spelen", i *Sportens lilla jätte. Idrottsungdomens egen uppslagsbok*, (Stockholm 1948).

Ekberg, Michael: "Stockholms olympiastadion", i *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 40 (2000).

Hermelin, Sven och Peterson, Erik (red): *Den femte olympiaden: Olympiska spelen i Stockholm i bild och ord*, (Stockholm 1912).

Lennartz, Karl: "Athens 1906", i Findling, John E. och Pelle, Kimberly D. (red.) *Historical Dictionary of the Modern Olympic Movement*, (Westport 1996)

Lindman, Arvid: *Dagboksanteckningar* (Stockholm 1972).

Lindroth, Jan: *Idrott för kung och fosterland. Den svenska idrottens fader Viktor Balck 1844–1928*, (Stockholm 2007).

- *Idrottens väg till folkrörelse. Studier i svensk idrottsrörelse till 1915*, (Uppsala 1974).

Mallon, Bill och Widlund, Ture: *The 1912 Olympic Games. Results for all competitors in all events with commentary*, (Jefferson 2009).

Prado, Svante: "Nominal and real wages of manufacturing workers, 1860–2007" i Edvinsson, Rodney et al. (red.): *Historical monetary and financial statistics for Sweden. Exchange rates, prices, and wages, 1277–2008*, (Stockholm 2010).

Ringius, Albert: *Vägvisare genom olympiaderna, med förord af hertigen af Vestergötland H.K.H: prins Carl*, (Göteborg 1913).

Noter

¹ Höfner och Lennartz, Im Dienst der Olympischen Idee (2009), passim. I Berlin tilldelades Balck det olympiska diplomaten av Coubertin som då kallade honom "der Gustav Adolf der Leibenskultur", med hänvisning till den svenska krigarkungen. Ibid., s. 36. Om Balck, se Lindroth: *Idrott för kung och fosterland* (2007).

² <http://www.usk.stockholm.se/histstat/arsfakta.asp?artal=1912> [2011-04-10].

³ Ibid., s. 272 ff.

⁴ Nedanstående om spelens ekonomi baseras, om inget annat uppges, på Bolling: *Icke blott personliga insatser utan därjämte en riklig tillgång på pengar* (1996), avsnitt 3.2.

⁵ www.scb.se/Pages/TableAndChart___33837.aspx, [2011-04-14].

⁶ Bergvall, (red.): *V. Olympiaden* (1913), s. 38 f. I summan ovan ingår ej biljettintäkterna från hästtävlingarna. Dessa tävlingars totala intäkter uppgick till 123 540 kronor.

⁷ Bergvall, 1913, s. 26 ff. Den som vill räkna om priserna till 2010 års penningvärde kan multiplicera prisuppgifterna med 45.

⁸ *Aftontidningen*, 19/7 1912.

⁹ Prado: "Nominal and real wages of manufacturing workers, 1860–2007" (2010), s. 511.

¹⁰ Se kapitel 3, Therese Nordlund Edvinsson: "Att organisera ett olympiskt spel"..

¹¹ Se kapitel 2, Per Andersson och Hans Kjellberg: "Marknadsföringen av Stockholmsspelet".

¹² Ibid.

¹³ Spelen avslutades officiellt den 26 juli med en avslutningsfest för seglarna på Hasselbacken.

¹⁴ Mallon och Widlund: *The 1912 Olympic Games* (2009), s. 29.

¹⁵ Balck: *Minnen* (1931), s. 156.

¹⁶ Lindman, 1972, s. 70–71.

¹⁷ *Nordiskt Idrottslif*, 29/9, 1911.

¹⁸ Om militären i Stockholmsolympiaden, se Gäfvert: "Militären och Stockholmsolympiaden" (Stockholm).

¹⁹ Ekberg: "Stockholms olympiastadion" (2000), s. 99 & Bergvall, 1913, s. 160.

²⁰ RA: *Stockholmsolympiaden 1912: Organisationskommitténs protokoll A I:1, organisationskommittén*, 29/11 1909, § 3.

NT-INTERVJUN
**MAN MÅ TAGE FORFATTEREN
 PÅ ORDET**

Samtale med oversætteren Anne Marie Bjerg

Anne Marie Bjerg (født 1937 i København) har i en lang årrække oversat svenske forfattere til dansk, her under så forskellige navne som Per Wästberg, Agneta Pleijel, Göran Tunström og Carl-Henning Wijkmark. En særlig forkærlighed har hun imidlertid for Selma Lagerlöf og Kerstin Ekman, hvis forfatterskaber hun har oversat størstedelen af.

Anne Marie Bjerg

For sin mangeårige indsats som oversætter har Anne Marie Bjerg modtaget en række udmærkelser i Danmark og Sverige, herunder Det Danske Akademis oversættelsespris, Översättarpris från Svenska Akademien, Dansk-Svensk Kulturfonds pris og Lachmannska priset. I 2012 har hun for sine oversættelser af Selma Lagerlöfs forfatterskab modtaget Mårbackapriset. Selma Lagerlöfs Medalj, og på Bokmässan i Göteborg 2012 fik hun senest den nyindstiftede Letterstedtska Föreningens nordiske oversætterpris, på baggrund af en donation fra lektor ved Stockholms Universitet, Lars-Olof Nyhlén og dennes hustru Marthe.

Den mangeårige ordførende i Letterstedtska Föreningen, Karin Söder, overrakte prisen til Anne Marie Bjerg på Bokmässan med ordene: ”Med Selma Lagerlöf har du gjort en fantastisk indsats, og skaffet hende nye læsere. Du har arbejdet både kongenialt og pålideligt i forhold til de originale tekster, og du er præget af en fornem evne til at formidle de forskellige stiltræk og miljøer, uden at det taber sin egenart, og det er jo virkelig et hædersmærke for en oversætter. Det er oversættelser af fineste litterære kvalitet”.

I et essay om oversættelse fra *Nordisk Tidskrift* 1/2004 beskriver Anne Marie Bjerg en drøm, hun en nat havde om, at hun dansede med Selma Lagerlöf. Selma Lagerlöf førte, hun dansede herre, mens Anne Marie Bjerg dansede dame. Det var en munter dans i trefjerdedels takt, og for oversætteren et rammende billede på, hvordan forholdet er og bør være mellem forfatter og oversætter: et samarbejde mellem to ligeværdige partnere, hvor den ene fører an i dansen, og den anden danser med og holder rytmen.

– Ja, det var ikke en ønskedrøm, men en ganske realistisk nattedrøm. Og

Selma Lagerlöf og jeg havde det så morsomt og muntert sammen! Det med at hun førte og jeg blev ført, det var en rigtig god fornemmelse.

Du er blevet ført og måske forført af en stor svensk forfatter, men samtidig har du i din fine essaysamling "På dansk ved...Et essay om litterær oversættelse" fra 2007, skrevet, at det at oversætte dybest set er umuligt. Hvad er det, der gør det så vanskeligt og intrikat at oversætte?

– Man kan jo i princippet ikke "oversætte" noget som helst. For man kan ikke oversætte den ene virkelighed til den anden, det er umuligt. Men ikke desto mindre lader det sig udmærket gøre i praksis i den forstand at en oversættelse fra et sprog til et andet sprog er en tilnærmelse. Man forsøger at nærme sig den ideale oversættelse, som ikke findes. Der findes ikke en korrekt oversættelse, men alene en tolkning.

Du beskriver oversættelse som et osmotisk forhold, et bevægeligt mønster mellem to tekster?

– Jeg vil nærmere sige, at oversætteren i den grad skal være udstyret med fantasi for at kunne sætte sig ind i, hvad den fremmede forfatter har tænkt, og dermed den fremmede virkelighed, som kommer til udtryk i ordene, i sproget, i rytmen. For mig er det en flerleddet proces. Man læser – i dette tilfælde – den svenske tekst og forestiller sig denne verden, det kan være Värmland eller hvad som helst, der kommer til mit kendskab i de svenske ord. Og da er det min opgave at forestille mig det, som forfatteren forhåbentlig har ment. Forstå det rigtigt. Processen er sådan, at den virkelighed, den fantasi, der er forfatterens, skal ind i mig til et ordløst sted, og så skal den gerne dukke op igen og udtrykkes på mit eget sprog. Så det er mange led, som teksten skal igennem før den bliver til på mit eget sprog.

Igennem de sidste 100 år er der sket et skifte i oversætterkulturen. Tidligere tiders oversættere forholdt sig langt friere til originalteksten, strøg i den, forkortede, tog måske afsnit ud, de ikke selv brød sig om eller moralsk bød dem imod. I dag går oversætteren langt mere sagligt, ja nærmest videnskabeligt til værks og forholder sig både loyalt og forpligtende til originalteksten. Du hører til den tekstnære oversættertype. Kan du nærmere definere din rolle?

– I de 45 år jeg har oversat, primært fra engelsk og fra svensk til dansk, er der sket virkelig meget. Dengang kunne man tillade sig at være fri, lægge lidt til eller tage noget fra, for at komme læseren i møde. Men gradvis er det blevet sådan, at man virkelig skal holde sig til teksten. For en nutidig læser af oversat skønlitteratur vil jo ikke nøjes med en oversættelse, der "ligner noget", men måske ikke er hverken konkret eller præcis i forhold til originalen. Der har oversætteren i dag et stort arbejde med at finde frem til "realia". Man skal slå alt mellem himmel og jord op, og der er vi godt hjulpet i dag med de store

søgemaskiner. Men uanset, hvad man har lyst til, så skal man holde sig til teksten, man må tage forfatteren på ordet, i bogstaveligste forstand.

Du har oversat en lang række svenske forfattere til dansk, men du er særligt fascineret af Selma Lagerlöf og Kerstin Ekman. Hvorfor?

– Begge er de store forfattere, kan man roligt sige. Begges universer er så store, så mangfoldige og så mange bundede, og sprogligt meget nuancerede. Det er et kæmpe arbejde at trænge ind i deres universer, men man får sandelig også noget for sin møje.

Noget som spiller en stor rolle i begge forfatterskaber er naturen. Hos Selma Lagerlöf indgår naturen organisk i personernes liv. Naturen er ikke pynt eller staffage, den er en del af personernes liv. Hos hende er fortælleren hævet over sine personer, og med sit alvidende greb, skaber fortælleren en orden. Mens hos Kerstin Ekman er læseren nede i øjenhøjde med personerne og deres væren til i og med naturen. Så det er to meget forskellige måder, de to forfattere forholder sig til naturen på og beskriver den.

Ja, og dog bruger begge forfattere lokaliteter i det svenske landskab, der vidner om et slægtskab, en korrespondance og en arvefølge.

– Ja, i Kerstin Ekmans *Ulveskins-trilogien (Guds barmhjertighed, Rørte vande, Skrabelodder 1999-2004, red.)* foregår alting på den lokalitet, der hedder "Svartvattnet". Det er en sø, og det er et sted, hvor man bor. Og da jeg oversatte, gjorde jeg, som jeg plejer at gøre. Jeg slog op i det detaljerede svenske bilatlas, for at se, hvor nu "Svartvattnet" lå. Men der fandtes ikke noget "Svartvattnet". Det eksisterede ikke, det var et fiktivt sted, som den ellers virkelighedstro Kerstin Ekman havde fundet på.

Og dog forekom "Svartvattnet" mig alligevel bekendt. Da kom jeg i tanke om min oversættelse af Selma Lagerlöfs *Jerusalem (1901-02)*, at der findes et meget vigtigt sted for en af romanens hovedpersoner, Gertrud. Det er det sted, hun søger til, da hendes elskede Ingmar svigter. Hun er da meget fortvivlet og vil på den ene side næsten tage livet af sig og på den anden side hævn sig. Da kommer hun til et vandløb i skoven, hvor hun i en åbenbaring ser Jesus gå over det. Og det sted, det vandløb, hedder hos Selma Lagerlöf "Svartvattnet". Det er åbenbart det sted, hvor man bliver seende. Det er mærkeligt, at møde det igen hos Kerstin Ekman, hvor det også er et sted, hvor man bliver seende, bliver til.

Det siger måske også noget om Selma Lagerlöfs litterære arv i Sverige. Göran Tunström har beskrevet, hvordan han bærer hende på skuldrene op af Gurlitta fjeld i Värmland, og hun er bare så tung at slæbe op!

Kerstin Ekman gør lidt det samme. Hun tager en lokalitet, der har tilhørt Selma Lagerlöf og gør den til sin. Det samme gælder skikkelsen "fru Sorg", som går igen fra det ene forfatterskab til det andet.

– Ja, i Selma Lagerlöfs *En herregårdshistorie* (1899) optræder hun som et billede på sorgen, depression, ulykke og alt muligt mørkt og sort. Denne fru Sorg er en flagermus, der folder sine mørke vinger ud og skaber et mørkt uigennemtrængeligt rum om de mennesker, der møder hende.

I Kerstin Ekmans *Ulveskins-trilogi* går fru Sorg igen. Det bliver nævnt, hvor hun er, og det er også et meget sørgeligt sted i romanen, som handler om kvinder, der får foretaget ødelæggende aborter, eller får børn, de ikke vil have. Det er også hos Ekman et mørkt sorgens sted, hvor fru Sorg dukker op med sin jordmortaske.

Du har ved flere lejligheder betonet væsentligheden af litterære oversættelser mellem de nordiske sprog. Hvorfor er det så væsentligt at de udkommer, ud over, at det selvfølgelig er din levevej?

– Jeg mener det er uomgængeligt nødvendigt, at vi oversætter mellem hinandens sprog. For vi læser ikke længere hinandens bøger på originalsproget. Men en anden sproglig ting er vigtig: Nemlig at vi kan tale hvert vores sprog i Norden og blive forstået. For hvis vi skal tale et af de andre sprog, så bliver man uværgerligt meget lille. Man krymper, når man skal udtrykke sig på et andet sprog. Og derfor er det så vigtigt, at vi forstår hinanden. Men for at vi kan det, skal vi også kende hinandens virkeligheder, hinandens natur, sociale koder, og derfor skal vi læse hinandens litteratur i oversættelse. Litteraturen er en af vejene til at forstå hinandens virkeligheder.

Du har selv levet og arbejdet i Sverige i perioder i 1970erne, både i Stockholm og på landet, og du har rejst landet tyndt. Du betegner svensk som dit andet modersmål. Hvordan lever du med de to sproglige identiteter, for sproget er jo med til at skabe vores identitet?

– Jeg bliver en anden, når jeg prøver at tale svensk. Jeg kan godt tale det idiomatisk rigtigt, men det lyder forkert. Folk siger til mig. ”Åh, hvor taler du dejligt tydeligt dansk”, når jeg gør mig umage for at tale svensk!

Henrik Wivel

FÖR EGEN RÄKNING

SOLIDE NORDISKE FINGERAFTRYK PÅ ØSTERSØSAMARBEJDET

Halldór Ásgrímsson som är Nordiska ministerrådets generalsekreterare sedan 2006 var Islands statsminister från 2004 till 2006. Därutöver har han varit nordisk samarbetsminister, utrikes-, utrikeshandels-, försvars-, fiskeri- samt justitie- och kyrkominister. Han satt i Islands Althing 1974-1978 och 1979-2006 och var ordförande i Nordiska rådets isländska delegation i två omgångar på åttio- och nittio-talet.

Halldór Ásgrímsson

Samarbejdet omkring Østersøen runder nu de 20 år. Det er et godt, stærkt og velfunderet samarbejde, som vi kan være stolte af. Siden 1990'erne har der været politisk vilje til at udvikle Østersøregionen til en stærk og konkurrencedygtig region. Det har især betydning for de små lande i regionen og er resultatet af et vedholdende politisk og visionært samarbejde. Men det kommer ikke af sig selv.

Med de politiske forandringer i Nordens østlige nabolande omkring 1990 åbnede der sig helt nye muligheder for samarbejde. Omvæltningerne var store og i 1990, hvor Estland, Letland og Litauen havde vedtaget deres uafhængighedserklæringer, besluttede de nordiske lande at gøre fælles front: Nordisk Ministerråd skulle etablere informationskontorer i Tallinn, Riga og Vilnius. Kontorerne åbnede umiddelbart efter, at de baltiske lande trådte ud af Sovjetunionen i august 1991. I 1995 fulgte så åbningen af Ministerrådets informationskontor i Skt. Petersborg og i 2006 kom kontoret i Kaliningrad til.

Det nordiske samarbejde i Nordisk Ministerråd har eksisteret siden 1971. Udover at være den formelle ramme om samarbejdet mellem regeringerne, så er ministerrådet også et omfattende netværk, som inkluderer landenes administrationer og de 15 institutioner, som indgår i ministerrådets organisation og de fem kontorer i Østersøregionen.

Estland, Letland og Litauen
Nordisk Ministerråd har i de senere år videreudviklet og øget samarbejdet med de tre baltiske lande. Fra i de første år at være et samarbejde med fokus på information om de nordiske lande, deres sprog og kultur, er det i dag et politisk samarbejde. Et samarbejde der er dybt rodfæstet og hviler på fælles værdier og

fælles forståelse. Nu planlægges og finansieres aktiviteterne i fællesskab. For eksempel indgår de baltiske lande nu på lige fod med de nordiske i Nordisk Investment Bank og i NordPlus-programmet på uddannelsesområdet. Denne gensidighed styrker samarbejdet.

De baltiske lande ser positivt på samarbejdet med de nordiske lande og ønsker en endnu tættere integration i samarbejdet og samarbejdet tilmed udvides på flere områder. Det gælder både i forhold til Nordisk Ministerråd og i forbindelse med udarbejdelsen af den såkaldte Vismandsrapport om nordisk-baltisk udenrigs- og sikkerhedspolitisk samarbejde i 2010. Det er vigtigt, at de nordiske lande er imødekommende overfor det ønske, og at vi løbende ser på mulighederne for at videreudvikle samarbejdet med Estland, Letland og Litauen på mange forskellige områder. Det kommer også de nordiske lande til gavn.

Nordvestrusland

Samarbejdet med Nordvestrusland skal være med til at sikre stabilitet i regionen og skabe gode forbindelser på tværs af grænserne. Samarbejdet er afgrænset til de syv regioner i Nordvestrusland; det er dem, som ligger nærmest de nordiske og baltiske lande. Nordisk Ministerråds aktiviteter i Nordvestrusland er rettet mod civilsamfundet og på at skabe netværk mellem de nordiske lande og relevante aktører i Nordvestrusland. Det omfatter også et tættere samarbejde med administrationerne i de syv regioner, blandt andet inden for miljø og bekæmpelse af menneskehandel. Der kan vi nemlig gøre en forskel.

Ministerrådet gennemfører også aktiviteter, som fokuserer på de værdier, som er helt centrale for de nordiske lande. Det gælder for eksempel korruptionsbekæmpelse, social ansvarlighed og arbejdsmarkedsrelationer. De nordiske lande har også et ønske om at udvikle et tættere og mere forpligtende samarbejde med Rusland, blandt andet inden for forskning og uddannelse. I 2011 blev der derfor underskrevet et Memorandum of Understanding mellem det russiske undervisnings- og forskningsministerium og Nordisk Ministerråd.

Som det største land i Østersøregionen har Rusland stor betydning for regionens udvikling. Det gælder både den økonomiske og den politiske udvikling og i spørgsmål som Østersøens miljø og bekæmpelse af menneskehandel. Det er derfor vigtigt, at vi i de nordiske lande i fællesskab fremmer og udbygger samarbejdet.

Nordisk Ministerråds kontorer

Nordisk Ministerråds kontorer i de baltiske hovedstæder og Skt. Petersborg og Kaliningrad er den absolutte hjørnesteen i Ministerrådets samarbejde med nabolandene i Østersøregionen. Sammen med ambassaderne og generalkon-

sulaterne er kontorerne nemlig med til at sikre positiv opmærksomhed og synlighed om det nordiske samarbejde. Kontorerne spiller også en stor rolle i gennemførelsen af langt over hovedparten af Ministerrådets aktiviteter i nabolandene. I Tallinn og Riga administrerer kontorerne for eksempel de fælles nordisk-baltiske mobilitetsprogrammer for embedsmænd og for erhvervs-liv. Kontoret i Vilnius har en vigtig rolle i Ministerrådets aktiviteter i forhold til Hviderusland, mens kontorerne i Nordvestrusland står for gennemførelsen af hovedparten af aktiviteterne under ministerrådets flagskibsprogram for Nordvestrusland, Programmet for Kundskabsopbygning og Netværk.

Polen og Tyskland

Nordisk Ministerråds samarbejde med Estland, Letland og Litauen og med Nordvestrusland udgør ryggraden i Ministerrådets Østersøsamarbejde; men i de senere år har de nordiske lande udvidet samarbejdet til også andre land i regionen. Med EU's Østersøstrategi, som blev lanceret i 2009, er det nu i stigende grad naturligt at involvere alle lande omkring Østersøen i konkrete projekter.

Samarbejdet med Polen og Tyskland er derfor under udvikling. Særligt Polen er meget interesseret i at udbygge samarbejdet med Nordisk Ministerråd, og der foregår allerede projektbaseret samarbejde på flere områder som for eksempel arbejdsmarked og innovation.

Hviderusland

I forhold til Hviderusland har Ministerrådet siden 2005 arbejdet tæt sammen med EU om støtte til unge hviderusseres uddannelse på det Hviderussiske eksiluniversitet, European Humanities University (EHU). Universitetet ligger i Vilnius og har cirka 2000 studerende. Som det eneste hviderussiske universitet har EHU i overensstemmelse med principperne i Bologna-processen integreret europæiske standarder og metoder i undervisningen og i selve læreprocessen. Det er en bedrift alle kan være glade for og stolte af.

EHU er helt afhængigt af ekstern finansiering, hvoraf en stor del kommer fra forskellige landes regeringer i de nordiske lande og EU samt fra EU-Kommissionen og USA. Ministerrådet administrerer en Trust Fund for EHU, som søger for at sikre en stabil finansiering af universitetet.

I forlængelse af samarbejdet om EHU er Ministerrådet involveret i flere andre EU-finansierede projekter relateret til Hviderusland, dels et stipendieprogram for hviderussiske studerende i EU-lande, dels aktiviteter, der støtter og opbygger det hviderussiske civilsamfund. På den måde er Nordisk Ministerråd med til at tage et ansvar for den demokratiske udvikling i Østersøregionen. Det er vigtigt, at vi fra Nordisk Ministerråds side ikke giver slip, men fortsætter støtten til uddannelse af hviderussiske unge og til

det hviderussiske civilsamfund. På den måde kan vi være med til at støtte de kræfter i landet, som ønsker en demokratisk udvikling og et nærmere forhold til landene i Vesteuropa og EU.

Øvrige regionale råd og organisationer

Nordisk Ministerråd er en af flere internationale organisationer og netværk i Nordeuropa. Det er derfor naturligt, at Ministerrådet samarbejder med de øvrige organisationer i regionen. Det gælder blandt andre Østersørådet (CBSS), Barents Euro-Arctic Council, Arktisk Råd samt netværksorganisationer såsom Baltic Development Forum. Samarbejdet er vigtigt for at undgå at organisationerne overlapper hinandens arbejde og aktiviteter. Nordisk Ministerråd kan med sit meget stærke netværk i regionen også være med til at støtte andre organisationers indsatser. For eksempel hjælper Ministerrådets kontor i Kaliningrad CBSS med at gennemføre et større moderniseringsprojekt. Ligesom Ministerrådet har givet finansiell støtte til flere projekter i regi af Barents Euro-Arctic Council, som har et omfattende netværk i Barentsregionen.

Samarbejde med EU

Samarbejdet med EU har høj prioritet for Nordisk Ministerråd. Og det selvom kun tre af de fem nordiske lande er EU-medlemmer. Samarbejdet foregår på mange niveauer, både på politisk niveau og på projektniveau. Nordisk Ministerråds Hvideruslandsaktiviteter er i meget stort omfang tæt koordineret med EU, både i forhold til European Humanities University i Vilnius og de øvrige større EU-finansierede projekter i forhold til Hviderusland.

Nordisk Ministerråd har arbejdet med EU's Østersøstrategi siden strategien blev lanceret i 2009. Ministerrådet bidrager til at holde politisk fokus på strategien. Det gør vi blandt andet ved aktivt at arrangere og medvirke i seminarer og konferencer i samarbejde med EU-Kommissionen og andre relevante aktører, som for eksempel Baltic Development Forum. Derudover medvirker Nordisk Ministerråd og dets institutioner i en lang række forskellige flagskibsprojekter i strategiens handlingsplan på så forskellige områder som skovforskning og e-science.

Den Nordlige Dimension, som er en politisk ramme for samarbejdet mellem EU, Rusland, Norge og Island, støttes også af Nordisk Ministerråd. Politikken er indarbejdet i Ministerrådets retningslinjer for samarbejde med de baltiske lande og Nordvestrusland og vi arbejder aktivt med tre af den Nordlige Dimensions fire partnerskaber og finansierer og koordinerer en lang række indsatser. For eksempel yders der en stor indsats med bekæmpelse af menneskehandel og HIV/AIDS under Partnerskabet for

Folkesundhed og Socialt Velbefindende, og med vandrensning og energieffektivitet under Miljøpartnerskabet, hvor den nordiske institution NEFCO (Nordic Environment Finance Cooperation) deltager. Ministerrådet har også spillet en særlig rolle i tilblivelsen af Partnerskabet for Kultur, som blev initieret af de nordiske kulturministre. Ministerrådets sekretariat i København huser i årene 2011-2013 sekretariatet for kulturpartnerskabet.

Det er også vigtigt at nævne, at den nordiske institution for forsknings-samarbejde, NordForsk, i den nærmeste fremtid indgår et Memorandum of Understanding med EU-Kommissionen. Vi har i Nordisk Ministerråd uden tvivl og på mange områder opbygget et solidt partnerskab med EU. Særligt inden for EU's Østersøstrategi og Hvideruslandsaktiviteter er Ministerrådets rolle for gennemførelsen af strategien anerkendt og værdsat i EU-Kommissionen. Også det kan vi være stolte af.

Nordisk Ministerråds rolle i Østersøsamarbejdet

Nordisk Ministerråd er en stærk aktør i Østersøområdet. Vi har et omfattende netværk af stor værdi, som er blevet bygget op i løbet af de sidste 20 år. Nok har Verden udenfor ændret sig, men behovet for regionalt samarbejde er fortsat stort. Inden for EU er der et stort ønske om et styrket regionalt samarbejde og en satsning på makroregionale strategier såsom Østersøstrategien og Donaustrategien.

I Nordisk Ministerråd har vi arbejdet med regionalt samarbejde i Østersøregionen i mere end 20 år. Det har styrket både de nordiske lande og hele regionen i fremtidens Europa. Det regionale samarbejde styrker forholdet til Rusland og de baltiske lande, og der er stor interesse for at integrere Polen og Tyskland i dette netværk.

Nordisk Ministerråds kontorer udgør kernen i netværket, og uden dem ville det være umuligt at drive samarbejdet. Der har været en stor udvikling i samarbejdet i de senere år, og denne udvikling vil forhåbentligt fortsætte og føre til øget samarbejde med de afgørende aktører i regionen, ikke mindst Polen, Tyskland og EU. Vi skal derfor fortsætte med at udbygge samarbejdet med vores naboer i Østersøregionen, ikke afvikle det.

Halldór Ásgrímsson

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

NORDEN ÄR EFTERFRÅGAT I OMVÄRLDEN

Det nordiska samarbetets belackare bör känna sig överraskade över den dynamiska utveckling som äger rum. Mest tydliga är stegen för fördjupat nordiskt samarbete inom försvars- och säkerhetspolitiken. Mellanstatligt samarbete på försvarsområdet placeras högt på agendan i såväl EU som NATO. Att de nordiska staterna har olika former för relationer till dessa organisationer har inte alls hindrat att de sinsemellan driver samarbetet längre än kanske några andra.

På så sätt lever vi i paradoxernas tid. Norge har idag ett djupare samarbete med icke-NATO-medlemmarna Sverige och Finland än vad flertalet NATO-stater har med någon annan stat. Och icke-NATO-medlemmen Sverige har de senaste åren faktiskt lämnat större bidrag till NATO-operationer än vad flertalet NATO-medlemmar önskat göra. Och väldigt ofta har det skett inom ramen för nordiskt samarbete, allra oftast tillsammans med Finland.

Ett nytt steg i samarbetet tas när Finland och Sverige, med Norge som NATO-ansvarig partner, deltar i luftbevakningen över Island i början av 2014. Frågan har varit föremål för ganska intensiv diskussion framför allt i Finland men sett i ett längre tidsperspektiv är det faktiskt ett märkvärdigt steg som tas med anmärkningsvärt liten dramatik. Just luftbevakningen är den främsta symbolen för att omvärlden fortsatt vill bidra till Islands militära säkerhet. Även om det finns kritiker av stridsflygplanens aktivitet över isländskt luftrum finns det stöd för operationerna i en stor majoritet på den ö som har bilateralt samarbete med USA och NATO-medlemskap som grund för den militära säkerheten.

Såväl Finlands som Sveriges regeringar förväntas under våren lägga fram skrivelser om detta steg i ett fördjupat samarbete på försvars- och säkerhetspolitikens område. Det kommer inte att förvåna om ytterligare steg väntar. Det beror naturligtvis på att förutsättningarna för säkerhetspolitik i grunden förändrats sedan Sovjetunionen upplöstes och kalla kriget upphört. Men det beror också på att den militärteknologiska utvecklingen bidrar till en kostnadsutveckling som gör att små stater nationella budgetar inte räcker till för att fylla ut den ambitionsnivå som bedöms vara nödvändig. Detta är alls inte en svaghet. Tvärtom är samarbete som sker på grund av att man upplever ett starkt gemensamt behov långt stabilare än sådant samarbete som främst grundas på idealism.

* * *

Säkerhetssamarbetet handlar nu inte bara om militärt samarbete. Tvärtom är förebyggande av och skydd mot hot när det gäller datasäkerhet, miljöskydd, beredskap mot pandemier med mera allt viktigare. Och även på dessa områden finns ett fördjupat nordiskt samarbete. Bättre tekniska förutsättningar har exempelvis skapats för samarbete i Norden om något av länderna drabbas av angrepp mot datasystem.

Ett område som får ökad uppmärksamhet är säkerhetsproblem av nytt slag som uppstår till följd av att intresset för aktiviteter i Arktis och nordområdena ökar. Det rör sig här om väldiga geografiska områden, glest befolkade och med sparsam infrastruktur i de flesta avseenden. Det är därför naturligt att ett avtal om samarbete för eftersöknings- och räddningsoperationer blev det första juridiskt bindande avtalet inom ramen för Arktiska rådet – en sammanslutning där de fem nordiska staterna samverkar med Kanada, USA och Ryssland. För den som i likhet med mig har boplatz på Island och kan se en snabbt växande trafik med stora kryssningsfartyg, ibland med ett par tusen passagerare ombord, framstår behovet av beredskap för samarbete i räddningstjänsten i de väldiga havsvidderna inte bara som självklart utan också som akut.

Av allt att döma blir ett avtal för att förebygga och bekämpa oljeföroreningar i Arktis ytterligare steg för att hindra miljökatastrofer i nordområdena. Antalet seglationer hela vägen från Berings sund till Norska havet är ännu begränsat – men antalet stiger för varje år. Om klimatforskarnas antaganden förverkligas, och än mera om de överträffas, lär vi få räkna med snabbt ökande trafik mellan snabbt växande asiatiska ekonomier och det starkt utrikeshandelsberoende EU.

Behovet av skydd mot oljeföroreningar uppstår inte bara genom väsentligt mera omfattande fartygstrafik i arktiska farvatten. Än större uppmärksamhet ges åt försöken att utvinna olja i Arktis och dess närmaste omgivning. Och här gäller det inte bara redan anspråkstagna områden. Nyligen beviljades koncessioner för att undersöka och möjliggöra exploatering av petroleum på Drakafältet i Islands ekonomiska zon, nära gränsen till Norge och halvvägs till Jan Mayen. Också i Jan Mayens norska territorium tas nu steg för att möjliggöra exploatering. På Drakafältet finns nu beslut om isländskt-norskt samarbete.

Om oljeverksamhet i större skala öppnas i dessa farvatten, och än mera om sådan verksamhet även etableras nordväst om Grönland, så innebär det inte bara nya näringsmässiga och sociala villkor i en del av världen där livsvillkoren var sällsamt tuffa intill nyligen. Det kommer, om oljeexploateringen i större skala etableras, också innebära risk för stora konflikter med fiskeri-

och miljöintressen. Behovet av samarbete är självklart. Svalbard har, som ett exempel, en bra bit till sina grannar. Ön ligger 600 km nordöst om Island, 500 km öst om Grönland och omkring 1000 km från den norska kust som bär till den plats där den politiska makten över Jan Mayen befinner sig.

Sverige kommer i maj att överlämna ordförandeskapet i Arktiska rådet till Kanada. Det innebär att en period på sex år med nordiskt ordförandeskap i rådet upphör – före Sverige höll Danmark och Norge i ordförandeklubban. Under sexårsperioden har det temporärt funnits ett gemensamt sekretariat i Tromsø. Där öppnas nu ett permanent sekretariat och dess förste chef blir islänningen Magnus Jóhannesson.

Nordens starka ställning i Arktiska rådet kan därmed tyckas vara väl befäst. Så är det säkerligen även om det finns väsentligt större och mäktigare intressen såväl i som utanför rådet. Kina, Indien, Sydkorea, Singapore och Turkiet tillhör de som visar stegrat intresse för Arktis. I ett geopolitiskt perspektiv är det kanske Norden som kan hävda sin position bäst i ett Europa där man på många håll upplever en risk för att marginaliseras när USA:s politiska tyngdpunkt förväntas svänga i riktning över Stilla havet till Kina ("pivot to Asia").

* * *

Det etablerade nordiska samarbetet utmanas självklart av storskaliga, globala och i flera fall snabba omvälvningar. Det är kanske i första hand Nordiska ministerrådet som är utsatt för ett permanent förändringstryck. Dess största problem är kanske inte pengar eller organisatoriska resurser. Problemet är snarare att tunga makthavare har svårt att avsätta den tid som krävs för en strategisk och övergripande ledning av verksamheten. Ett annat problem är svårigheten att med företrädare för fem stater och tre självstyrande områden som ledningsorgan skapa förutsättningar för en fast och uthållig ledning av förändringsprocesser. Växling vid makten är ju en självklar del i de nordiska demokratiernas liv.

Just av detta skäl blir folkrörelsernas och inte minst de partipolitiska organisationernas arbete så viktigt. I Norden finns sällsynt goda förutsättningar för att ge demokratin en angelägen räckvidd över landgränserna mellan allt mera integrerade och utlandsberoende stater. Det kräver många enskilda människors engagemang. Och det kräver en vilja till internationell samverkan. Den finns, tack och lov, i Norden.

Sverige har nu tagit över ordförandeskapet i Nordiska ministerrådet. Ordförandeprogrammet är kanske framför allt imponerande genom sin bredd. En tidstypt prioritering är etableringen av ett samarbetsprojekt inom gruvnäringen, kallat NordMin. Att Sveriges nordiska samarbetsminister

Ewa Björling har rötter i såväl gruvintensiva norra Finland som Norrbotten i Sverige har nog underlättat prioriteringen. Men den kinesiska efterfrågan på råvaror ska inte heller underskattas som drivkraft.

Omvärlden gör sig påmind också på annat sätt. Det första nordiska samarbetsministermötet 2013 är förlagt till USA och Washington DC i anslutning till att en stor nordisk kulturfestival invigs i Kennedy Center. Initiativet är amerikanskt. Norden är efterfrågat i omvärlden.

Anders Ljunggren

EVERT BAUDOU

NORDISK TIDSKRIFT OCH OSCAR MONTELIUS

När samhället förändrades under årtiondena före och efter 1900 var arkeologen Oscar Montelius huvudredaktör för *Nordisk Tidskrift* (1879-1921). Montelius var en liberal som trots sin arkeologiska livsgärning av europeisk betydelse hade tid att delta i debatten om allmän rösträtt, kvinnofrågan, försvaret och utbildningen.

Professor em. Evert Baudou har varit anställd vid Statens historiska museum och vid universitetet i Stockholm och Umeå. Hans forskning har riktats mot den nordiska bronsåldern, forntiden i Norrland och den nordiska arkeologiska forskningens historia.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri skapades under en tid av omvälvande förändringar på alla områden i det svenska samhället. När Jacob Letterstedt avled 1862 fanns ännu ståndsriksdagen. När tidskriftens huvudredaktör under 41 år, Oscar Montelius, gick bort 1921, hade reformerna nått fram till lika och allmän rösträtt för män och kvinnor vid riksdagsval. De politiska förvecklingarna i Europa under samma tid ledde till att många landgränser ändrades gång på gång. Vid världskrigets slut hade tre europeiska kejsardömen störtats och nya nationalstater uppstått.

Letterstedt föreskrev att all offentlig religiös och politisk diskussion måste ligga utanför sällskapet och tidskriften. Troligen har Örjan Lindberger rätt då han i en uppsats 1977 antar att Letterstedts personliga erfarenheter av krig och stridigheter från tiden i Sydafrika ligger bakom föreskriften. Utvecklingen främjas bäst av ”näringslivets, vetenskapens och konstens förkovran”. Letterstedt var en tidig liberal med idéer som passade väl i den kommande tidens framstegsvänliga klimat. Med sina donationer stödde han forskningen, bland annat genom de stora resestipendierna, som skapade internationella kontakter. *Nordisk Tidskrift* representerar den andra ledande idén, att förmedla resultaten av framstegen inom forskning, kultur och industri till den bildade allmänheten. Jacob Letterstedt hade redan i slutet av 1830-talet lärt känna forskare i Vetenskapsakademien. Akademien vände sig tidigt till allmänheten med offentliga föreläsningar för att sprida upplysning om framstegen.

Riksdagen 1862/63 beviljade efter långa diskussioner ett anslag under tre

år till ”offentliga vetenskapliga föreläsningar i hufvudstaden i ämnen, som tillhöra allmän bildning”. Under 1860- och 70-talen utgavs en rad tidskrifter under längre eller kortare tid med lättlästa vetenskapliga uppsatser, framför allt inom naturvetenskap och medicin. Stockholms högskola med friare studieformer än vid universiteten började föreläsningarna 1878. En borgerlig bildningsrörelse slog igenom. *Nordisk Tidskrift* låg rätt i tiden och fick med Montelius en redaktör som företrädde den nya tidens energi och framstegstro. Jacob Letterstedt skulle ha uppskattat honom.

Montelius tar ledningen

I november 1879 fick Oscar Montelius en förfrågan från F.F. Carlson, eklestastikminister och tidigare professor i historia: ”Skulle herr Doktorn hafva tillfälle att stiga upp till mig i eftermiddag mellan 5 och 6? Eller, om då är förhinder, Måndag morgon?” Det var inledningen till Montelius uppdrag som *Nordisk Tidskrifts* huvudredaktör. Historikern och biblioteksmannen Claes Annerstedt, önskade avgå av hälsoskäl. Den verkliga orsaken var att han råkat i onåd hos Oscar II. Carlsons samtal med Montelius föll väl ut. Annerstedt lämnade sin tjänst vid redaktionskommitténs sammanträde den 2 december och Montelius tillträdde den 15 december. Den 4 december skrev en lättad Annerstedt till Montelius: ”Just nu fick jag Carlsons bref med den oväntade och glada underrättelsen, att jag får lemna min uppgift i dina händer. Det gör mig innerligt glad, mera än jag kan här uttala.” Därmed inledde Montelius ett arbete som skulle fortsätta till hans död 1921.

Oscar Montelius föddes 1843 och växte upp i en juristfamilj på Söder i Stockholm. Han var tidigt starkt intresserad av både historia och naturvetenskap, vilket ledde till att hans studier i Uppsala blev splittrade under de första åren. När han 1863 fick en tillfällig anställning i Statens historiska museum tog det kulturhistoriska intresset överhand. Han tog doktorsgraden 1869 på en avhandling i arkeologi, *Från jernaldern*, som lades fram i historia. Disciplinen arkeologi fanns ännu inte vid universiteten. Redan 1866 hade hans kollega Hans Hildebrand (1842-1913) publicerat sin avhandling *Svenska folket under hednatiden. Ethnografisk afhandling*. Båda forskarna hade haft F.F. Carlson och C. G. Malmström som lärare i historia i Uppsala och riksantikvarien Bror Emil Hildebrand, Hans far, som lärare i fornforskning vid museet i Stockholm. Hans Hildebrand fick som den första arkeologen 1870-71 Letterstedts stora resestipendium för utrikes forskning under ett helt år. Montelius fick samma stipendium delat på två resor 1876 och 1878-79. Deras studier av det nästan helt okända museimaterialet i större delen av Europa var en av förutsättningarna för den tidigt framgångsrika svenska arkeologiska forskningen. I slutet av 1878 publicerade Montelius sin första uppsats i *Nordisk Tidskrift*,

”Schliemanns upptäckter i Mykenæ och deras betydelse för den förhistoriska fornforskningen”. Vid publiceringen befann sig Montelius i Sydeuropa på sin Letterstedtska stipendieresa.

När F.F. Carlson vände sig till Montelius, var denne sedan 1874 redaktör för *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift* och sekreterare i föreningen sedan 1875. Han var en av stiftarna av Antropologiska sällskapet i Stockholm och tillhörde styrelsen för det efterföljande Svenska sällskapet för antropologi och geografi. Vid Statens historiska museum hade han en tjänst som andre amanuens sedan december 1871. I december 1877 valdes han till ledamot i Vitterhetsakademien. Han hade givit ut ett par grundläggande arkeologiska handböcker, ett 60-tal vetenskapliga eller populärare arkeologiska artiklar i olika tidskrifter och hade uppmärksammats som en skicklig föreläsare och talare.

Historikern Nils Herlitz, Montelius efterträdare som huvudredaktör för *Nordisk Tidskrift*, skrev 1927 en längre artikel om tidskriftens första fem decennier. Han utgick från korrespondensen mellan Montelius och redaktörerna i Köpenhamn och Kristiania och betonar att Montelius satte sin prägel på tidskriften. Montelius var ”som alltid den klara tankens, den fasta viljans man”. Montelius följde sina linjer, han var huvudredaktör. Det fanns delade meningar om vad som skulle tas in, men det blev huvudsakligen Montelius synpunkter som avgjorde. I brev till den danska redaktören, konsthistorikern Julius Lange, och den norske redaktören, matematikern Cato M. Guldberg, skriver Montelius den 4 januari 1880 att artiklarna skulle vara ”klart och väl skrivna, strängt vetenskapliga till innehåll, men formen beräknad på den bildade allmänheten”. Tidskriftens nordiska inriktning och anknytning till samtiden stämde överens med målet för Montelius egen kulturhistoriska forskning.

Örjan Lindberger skildrar i sin uppsats 1977 mer utförligt motsättningarna mellan Montelius och Lange. Lange hävdade att de danska och norska redaktörerna kände sina länders material bättre än en redaktör i Stockholm. Montelius svarade att om man skulle ha en nordisk tidskrift, måste huvudredaktören bestämma, annars skulle man få *tre* tidskrifter i ett band. Montelius fick starkt stöd av föreningens ordförande F.F. Carlson men kritiserades av föreningens sekreterare Hans Forssell. Som sekreterare ansåg sig den konservativa Forssell ha skyldighet att ingripa i den frisinna Montelius val av medarbetare. Herman Schück har i en artikel 2000 analyserat motsättningarna i tidskriftens ledning under de tidigaste åren. Bakgrunden till motsättningarna mellan Forssell och Montelius låg inte bara i kritik av valet av skribenter i tidskriften. Forssells ekonomi var inte den bästa och hans växlande politiska positioner bidrog till att göra hans ekonomi osäker. Enligt Schück var

Letterstedtska föreningens årliga medel ”en tillgång som han inte tvekade att utnyttja för kortvariga lån i trängda situationer”. Jag kan inte undvika tanken att Montelius, som alltid var ytterst noggrann med sin ekonomi, måste ha förstått läget och varit irriterad. I Uppsala hade han räknat ut vad bränslet till hans lampa i rummet kostade i timmen då han läste på kvällarna. Inte heller är Montelius hårda motstånd mot påverkan överraskande. Arkeologen Bernhard Salin säger i en minnesteckning att Montelius var en ”stridskämpe som få, när han blivit utmanad på ett eller annat vis”, men han sökte alltid utjämna spirande svårigheter. En ny kontrovers uppstod 1904 då Gustaf Retzius och C.D. af Wirsén framförde kritik mot Montelius, en episod som Herlitz skildrat. Bortsett från denna händelse var Montelius efter Forsells död 1901 obestridd huvudredaktör.

Montelius forskning och samhällsfrågorna

Montelius bidrog med både ”originalavhandlingar” och ”litteraturöversikter” enligt tidskriftens terminologi. I hans bibliografi, som gavs ut av arkeologen och bibliotekarien Gunnar Ekholm 1922, finns ett 60-tal recensioner av nyutkommen nordisk litteratur och 20 originalavhandlingar publicerade i *Nordisk Tidskrift* under sin tid som huvudredaktör. Montelius recensioner täcker det mesta av den nordiska arkeologins utveckling under fyra decennier. I de långa artiklarna knyter Montelius oftast an till sina egna forskningsresultat. Han har deklarerat sin inställning till forskningen och samtiden i en autografi. Det är en några sidor lång handsskriven självbiografi undertecknad den 28 mars 1897 och slutar med följande:

Den som studerar historien – ordet taget i vidsträckt mening – blir lätt, synes det mig till sin politiska uppfattning liberal och till sin allmänna uppfattning optimist. Han blir liberal, emedan han ser, huru de förhållanden, som betinga individens och folkens lif växlat, och då förstår han, att hvad man nu kallar det bestående förr eller senare måste förändras. Han blir optimist, emedan han ser, huru de förändringar, som hittills inträffat, i det stora hela varit förbättringar. Just därför att han känner forntiden, skulle han ej hafva velat lefva i den. Han föredrager att lefva i nutiden. Häst skulle han vilja lefva i framtiden.

När Montelius höll sitt inträdestal över den pessimistiske samhällsanalytikern Vitalis Norström i Svenska Akademien i december 1917, mitt under kriget, avslutar han sitt tal i samma anda. En ursprungligare källa till hans liberala och optimistiska livsinställning låg i uppväxttiden i det liberala hemmet på Söder.

Montelius mål för forskningen var ända sedan början av 1870-talet att skildra Sveriges äldsta kulturhistoria. De tidsbestämda föremålen är arkeologens dokument. Med sin typologiska metod för relativ kronologi gjorde Montelius det möjligt att använda de stora arkeologiska museisamlingarna som historiska

arkiv. Med tidsbestämningar och uppgifter om fyndens spridning spårade han vida kultursammanhang, såsom den tidiga kulturspridningen från Orienten till Europa och Norden. Hans bronsåldersforskning ledde till hans främsta verk, *Om tidsbestämning inom bronsåldern med särskildt afseende på Skandinavien* 1885. Ett år tidigare publicerade han uppsatsen ”Den förhistoriska fornforskarens metod och material”. Med *Fortiden* som första delen i *Sveriges historia till våra dagar* 1919 nådde Montelius sitt mål.

Montelius tjugo ”originalavhandlingar” kan delas i två grupper, elva som behandlade hans egna, nya forskningsresultat och nio som gav aktuella forskningsöversikter. De senare tillhör samma kategori som hans föreläsningsserier för allmänheten som han började i mitten av 1880-talet. När *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift* lades ner 1905, fick Montelius tid att lämna fler bidrag till *Nordisk Tidskrift*. Han lämnade sju ”originalavhandlingar” 1880-1905 och tretton 1906-21. Montelius var riksantikvarie 1907-13, vilket hindrade hans forskning, dock inte helt. I *Nordisk Tidskrift* kunde han publicera korta avhandlingar. Hans stora europeiska publikationer om kronologi och kulturens spridning låg ofullbordade. Jag lägger tyngdpunkten på de avhandlingar som behandlar resultaten av hans egen forskning. Några fick opinionsbildande betydelse i samtiden utanför arkeologin.

Montelius uppsatser i Nordisk Tidskrift fram till 1905

En av Montelius tidigaste recensioner vållade en storm. August Strindberg publicerade 1881 första häftet av *Svenska folket i helg och söcken*. Samma år skrev Montelius en kritisk recension i tidskriften. Montelius beklagar författarens ”välförtjänta rykte för öfverlägsenhet i framställningens konst [...] skulle fördunklas af en brist på grundlig forskning och omutlig oväld”. På fem sidor redogör Montelius för bokens alla brister. Till Strindbergs kritik av Geijer som historiker skriver Montelius: ”Man vore böjd att fråga sig, om den som skrivit dessa rader någonsin sett Geijers arbeten.” Självklart kom en omedelbar reaktion. Strindberg publicerade den kända parodin på Montelius typologi, ”knappologin”. Det blev ett bevingat ord men påverkade inte Montelius. Han var fullt upptagen av historikernas och arkeologernas skarpa angrepp på hans kronologiska metod.

Bland Montelius sju uppsatser från 1880-1905 är den första viktigast. ”Om våra förfäders invandring till Norden” från 1884 är ett av resultaten från hans femton år långa arbete med metoden och materialinsamlingen. Den skrevs då nationalitetssträvandena spelade en stor roll i Europa. Montelius höll sig strängt till den vetenskapliga normen. Han tar upp Hans Hildebrands teori om nya invandringar i början av bronsåldern och järnåldern. Det skulle fin-

nas tvära avbrott i föremålens former och i gravskicket. Montelius påvisar däremot kontinuitet mellan föremålens typer och anknytningar i gravskicket vid övergången mellan perioderna. Invandringarna kunde inte påvisas. Under järnåldern bodde folk av germansk stam i södra Sverige, såsom de äldsta runstenarnas texter visar. Då måste, enligt Montelius, germanernas förfäder ha bott i södra Skandinavien redan under den yngre stenåldern för mer än 4000 år sedan. Vid undersökning av stenkammargravar i sydvästra Sverige hade också många skelettdelar påträffats. Antropologen och anatomen Gustaf Retzius (1842-1919) bestämde skallarna och konstaterade att flertalet var "långskallar" och ett mindre antal "kortskallar". Beteckningarna går tillbaka på mätningen av förhållandet mellan skallens längd och bredd, en metod som utvecklats av hans far, Anders Retzius. Långskallarna med skelett var påfallande lika dagens befolkning i samma del av landet. Detta ansågs bekräfta Montelius slutsats om befolkningens kontinuitet. Nutida forskning kan göra många invändningar.

Montelius uppsats fick långtgående följder. Den anmäldes snabbt i två tyska facktidskrifter och kom ut i tysk översättning i *Archiv für Anthropologie* 1888. En av de intresserade läsarna var Gustaf Kossinna (1858-1931). Han hade börjat som språkforskare, germanist, och bibliotekarie men gått över till fornforskning. Med sin starkt nationalistiska forskning blev han med tiden en av Europas mest kontroversiella arkeologer. Den 13 mars 1896 skrev han ett brev till Oscar Montelius och förklarade vilket starkt inflytande Montelius forskning hade haft på honom. Han nämner särskilt *Tidsbestämning* och den tyska översättningen av uppsatsen om våra förfäders invandring. Kossinna hade hållit ett föredrag i Kassel om germanernas förhistoriska utbredning i Tyskland. Det var början till hans etnografiska bebyggelsehistoria. Föredraget publicerades 1896. Kossinna tilldelade de germanska folken alla tänkbara goda moraliska egenskaper som gjorde dem överlägsna alla andra folk. Montelius vidare forskning om germanerna följer i *Nordisk Tidskrift* 1917 och 1921.

1901 och 1904 införde Montelius två uppsatser som behandlade förhistorisk symbolik. Den första kallas "Hjulet som en religiös sinnebild i förkristen och kristen tid". Montelius, liksom tidigare forskare, visade att hjulet var en av solens och solgudens symboler. Uppsatsen "Solens hjul och det kristna korset" fortsätter diskussionen. Tillsammans omfattar uppsatserna 73 sidor och 143 figurer. Det var en stor satsning, långt mer än en populär översikt. Båda uppsatserna uppmärksammades utanför Norden och publicerades i översättning i Tyskland, den första i *Prometheus* 1904/1905, den andra i första årgången av Kossinnas tidskrift *Mannus. Nordisk Tidskrift* med Montelius uppsatser nådde utanför Norden.

Montelius uppsats från 1888 tillhör en annan kategori. Det är ”Huru länge har kvinnan betraktats som mannens egendom? Ett blad ur kvinnans historia”. Den trycktes på nytt av Studentföreningen Verdandi 1911. Montelius intresse för kvinnorörelsen och sociala frågor var inte tillfälligt. Hans mor Clara hade samarbetat med Fredrika Bremer och deltagit i den sociala verksamheten på Söder. Hans hustru Agda verkade tidigt i kvinnorörelsen och var ordförande i Fredrika-Bremer-Förbundet från 1903 till sin död 1920. Det kan också nämnas att som en del i sin omfattande föreläsningsverksamhet talade Montelius från våren 1886 till hösten 1887 i Föreläsninginstitutet för kvinnor i Stockholm om Orienten och Europa under sten- och bronsåldern.

I *Nordisk Tidskrift* 1889-1906 finns fyra avhandlingar som tar upp hur utvecklingsläran berört olika naturvetenskaper. Det är knappast en tillfällighet. Montelius ansåg att utvecklingsläran var 1800-talets viktigaste framsteg. Redan sommaren 1865 läste Montelius Darwins *Origin of Species* som kom ut 1859. I Uppsala diskuterade han utvecklingsläran med sina vänner, flera var naturvetare och övertygade darwinister. Montelius kronologiska typologi bygger dock ytterst på natur- och fornforskaren Sven Nilssons utvecklingstänke. Med Montelius intresse för utvecklingsläran var det inte överraskande att han valde naturvetenskapernas förhållande till utvecklingsläran som ett tema. Montelius ständiga kontakter med naturforskarna ledde till att flera skrev för *Nordisk Tidskrift*, särskilt Svante Arrhenius och meteorologen Hugo Hildebrandsson som var en av vännerna från Uppsala. Redaktören i Kristiania, matematikern Cato M. Guldberg engagerade sin bror Gustav som var antropolog och anatom. Han inledde 1889 med ”Darwinismen og menneskets naturhistorie” och följdes av geologen A.G. Högbom, ärtflighetsforskaren W. Johannsen och botanisten N. Wille.

Montelius uppsatser i Nordisk Tidskrift efter 1905

Av Montelius tretton uppsatser efter 1905 kan åtta räknas till hans forskning och de övriga till samma kategori som föreläsningarna för spridning av kunskap. ”De germanska folkens hem” från 1917 fortsätter uppsatsen från 1884 och fick starka politiska återverkningar. De senaste 30 årens fynd hade enligt Montelius bekräftat att den yngre stenålderns befolkning var germanernas förfäder. Föremål tillverkade av germaner ”utmärka sig genom ett överraskande herravälde öfver materialet, genom ett särdeles fint utförande och genom vackra smakfulla former, hvilket allt förlänar åt de germanska slöjdalstren från denna tid en öfverlägsenhet öfver de samtida i alla öfriga delar af Europa”. Fynden visade att germaner bodde i de tre skandinaviska länderna, utom längst i norr. De bodde också i nordligaste Tyskland mellan nedre Elbe och nedre Oder. Under bronsåldern och den äldre järnåldern spred sig germa-

nerna över Tyskland och under folkvandringstiden ännu mycket längre bort. Ett resultat av alla folkförflyttningar under lång tid blev enligt Montelius att de skandinaviska länderna beboddes av folk, ”hvilkas germanska blod är renare än i någon annan del af världen”. I uppsatsen 1919, ”De ariska folkens hem”, antar Montelius att i slutet av istiden bodde arierna i Mellaneuropa. Skandinaverna ”äro de renaste ättlingarna av den Cro-Magnon-ras, från vilken arierna härstamma”. De ”rena germanerna” och ”arierna” var begrepp som före och några årtionden efter 1920 intresserade många.

År 1917 hade den rashygieniska forskningen verkat i Europa i två decennier. Mendels ärftlighetslagar hade återupptäckts 1900, och medicinaren Herman Lundborgs rashygieniska ärftlighetsforskning blivit internationellt uppmärksammat. De antropologiska skallmätningarna var allmänt accepterade som vetenskap, och Svenska sällskapet för rashygien hade bildats 1909. Rashygien blev en samhällsfråga. 1921 tog riksdagen beslutet att inrätta ett rasbiologiskt institut i Uppsala. I propagandan för institutet hölls 1919 ”Folktypsutställningen” på flera platser i landet. Lundborg hade under flera år fått viss hjälp av Montelius, t.ex. vid ansökan om stöd från Letterstedtska fonderna. När Montelius 1917 publicerade sin uppsats där han talade om den rena germanska rasen blev den ett stöd för Lundborg. Montelius ställde upp som föredragshållare vid Folktypsutställningen och talade om forntidens germaner. När man efteråt ser vart de rasbiologiska idéerna ledde, är det lätt att döma ut alla forskare, kulturpersonligheter och politiker som inte såg in i framtiden och märkte farorna. Det man kan göra idag är att försöka förstå och finna förklaringarna till att stödet var så starkt före och efter 1920. Efter Montelius död fick de rashygieniska idéerna ännu starkare fäste. Under historikern Nils Herlitz tid som huvudredaktör för tidskriften infördes starkt rasbiologiska uppsatser av Søren Hansen, Danmarks ledande rasbiolog, 1923 och 1927, och av Lars Ringbom 1926.

Montelius uppsats från 1917 blev inte bara ett argument i debatten om samhället och rashygien. Montelius var en av initiativtagarna till Svensk-tyska sällskapet i Stockholm 1913. Föreningen där många av landets mest kända kulturpersonligheter var medlemmar verkade för att stärka de kulturella banden mellan Sverige och Tyskland. När kriget gick allt sämre för Tyskland och slutade med katastrof kände föreningen och Montelius stark solidaritet med Tyskland och stödde landet med humanitär hjälp. Montelius gjorde själv en solidaritetsresa till Tyskland och Österrike 1921 och höll föredrag om de äldsta germanerna så som han hade funnit dem i sin forskning. Utgångspunkten var ”Germanernas hem” från 1917. Det säger sig självt att han togs emot med enorma hyllningar i universiteten i Berlin och Wien.

Flertalet av Montelius uppsatser efter 1905 tog dock upp mindre kontro-

versiella ämnen. En behandlar de märkliga handelsförbindelserna mellan Skandinavien och Sydeuropa under ett par årtusenden före Kristi födelse. Bärnstenen i norr var attraktiv och byttes mot bronsföremål söderifrån. Andra uppsatser tar upp arkeologiska ämnen med religionshistorisk innebörd. Montelius växande politiska aktivitet inför det hotande kriget markeras 1914 i "Sveriges bönder. Historisk återblick." Han gick ur det liberala partiet och anslöt sig till de försvarsvänliga frisinnade och höll flera tal inför riksdagsvalet 1914. Uppsatsen går tillbaka på hans historiska studier och valtalen. Han blev inte invald.

Montelius intresse för den politiska kvinnorörelsen gav 1906 den långa och ovanligt polemiska och radikala artikeln "Kvinnofrågan i Sverige". Den utgår från två nyutkomna, starkt konservativa böcker som berör bland annat kvinnors utbildning, arbete och ekonomiska rättigheter. Bokförfattarens utgångspunkt var att intellektuellt arbete är farligt för kvinnan, "därför att det tar i anspråk den teoretiska sidan af kvinnans begåfning, den minst utvecklade". Montelius, som vuxit upp med mor Clara och levt med sin maka Agda, är ovanligt skarp och stridslysten. Artikeln slutar med en genomgång av hur kvinnans ställning förbättrats steg för steg genom riksdagsbeslut under fem decennier. Montelius var övertygad om att kvinnan skulle få politisk rösträtt och även bli valbar till riksdagen.

Montelius mångsidiga läggning och förmåga att knyta kontakter gjorde hans arbete som huvudredaktör till en framgång. Med hans intresse för vetenskap och samhälle följde att både han och tidskriften kunde påverkas av tendenser i politik och samhällsutveckling. Tidskriften speglar tiden. Det skall också sägas att Montelius insatser i *Nordisk Tidskrift* under fyra decennier inte hade varit möjliga om inte hans maka, Agda, skött en del av arbetet som redaktör under hans många tidskrävande resor. Det framgår av deras korrespondens, då Agda berättar vad som kommit in till redaktionen och frågar vad hon skall göra. Som mycket annat i deras liv blev det ett samarbete. När Montelius gick bort hyllades han som vetenskapsman och människa i *Nordisk Tidskrift* 1921 av forskare i de skandinaviska länderna och Tyskland och Frankrike.

* * *

Anm.

Artikeln bygger på Montelius uppsatser i *Nordisk Tidskrift* och på min biografi 2012, *Oscar Montelius. Om tidens återkomst och kulturens vandringar*. Atlantis. Stockholm.

Breven till Montelius ligger i O. Montelius arkiv i Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Där förvaras även brevväxlingen mellan Oscar och Agda Montelius i Montelius-Reuterskiölds samling. – Agda Montelius publicerade artikeln "Samarbete mellan offentlig och enskild fattigvård" i *Nordisk Tidskrift* 1906.

Litteratur

Broberg, G. 1988. Statens institut för rasbiologi – tillkomståren. G. Broberg, G. Eriksson, K. Johannisson (red.) *Kunskapens trädgårdar: om institutioner och institutionalisering i vetenskapen och i livet*, s. 178-221. Atlantis. Stockholm.

Ekholm, G. 1922. *Bibliographia Monteliana*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Handlingar 34:2. Stockholm.

Herlitz, N. 1927. Nordisk Tidskrift under femtio år. *Nordisk Tidskrift*, årg. 50, s. 558-587.

Lindberger, Ö. 1977. Nordisk Tidskrifts tillkomst och första huvudredaktörer. *Nordisk Tidskrift* årg. 100, s. 2-14.

Rydh, H. 1937. Som redaktör för Nordisk Tidskrift. *Oscar Montelius. En vägrödjare genom tiderna*, s. 97-104. Åhlén. Stockholm.

Salin, B. 1921. Oscar Montelius och vårt sällskap. *Ymer* 1921 3:4, s. 223-226.

Schück, H. 2000. Nordisk Tidskrifts födslovåndor. Hans Forssell och Letterstedtska föreningen. *Nordisk Tidskrift* årg. 123, s. 233-242.

ETT HÄNDELSERIKT 2012 FÖR LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

År 2012 blev ett synnerligen händelserikt år för Letterstedtska föreningen. Karin Söder lämnade ordförandeskapet inom huvudstyrelsen efter drygt 20 år. Fd talmannen Björn von Sydow utsågs till hennes efterträdare. Samtidigt utsågs Karin Söder till hedersledamot i huvudstyrelsen. Under året mottog Letterstedtska föreningen en generös donation från makarna Lars-Olof Nyhlén och Marthe Urzander. Huvudstyrelsen beslutade, i samråd med donatorerna, att gåvan i första hand skulle användas till att belöna en förtjänt nordisk översättare. Den första mottagaren av Letterstedtska föreningens nordiska översättarpris ur de nyhlénska medlen blev Anne Marie Bjerg. I mitten av oktober mottog Karin Söder Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj vid en ceremoni hos riksdagens talman.

Ordförandeskiftet

Karin Söder trädde till som ordförande i huvudstyrelsen vid dess höstmöte 1991. Hon avlöste Örjan Lindberger som övertagit ordförandeklubban efter Gustaf Petréns oväntade frånfälle på sensommaren 1990.

Karin Söders mångåriga insatser inom Letterstedtska föreningen har präglats av stort engagemang och av djupa insikter om det nordiska samarbetet. Innan hon blev huvudstyrelsens ordförande hade hon som utrikesminister, den första kvinnliga i Sverige, deltagit i de regelbundet återkommande nordiska utrikesministermötena. Under åren 1976-78 stod det politiska och ekonomiska stödet till den sydafrikanska befrielseörelsen ANC högt på de nordiska utrikesministrarnas dagordning. Karin Söder valdes till ordförande i Nordiska rådets svenska delegation 1984. Hon innehade denna för det nordiska samarbetet så viktiga post fram till sin avgång från riksdagen 1991. President i Nordiska rådet blev hon två gånger, 1984 och 1989. Nordisk samarbetsminister var Karin Söder under en treårsperiod 1979-82, då hon samtidigt var socialminister.

Karin Söders arbetsinsatser inom Letterstedtska föreningen är mycket omfattande. 43 styrelsemöten ägde rum med henne som suverän ordförande. Den nordiska granskningsgruppen, som bereder de hundratals ansökningar som två gånger om året inkommer till Letterstedtska föreningen, ledde Karin Söder vid 41 tillfällen. Reykjavik, Oslo, Köpenhamn, Roskilde, Kotka, Åbo, Bergen, Tromsø, Svaneke, Kungälv och Biskops-Arnö var några av de platser som granskningsgruppen sammanträdde på under hennes ordförandeskap. Fem medlemsseminarier arrangerade Letterstedtska föreningen under Karin Söders ledning. När föreningen ställde sig bakom det omfattande nordiska

bokprojektet "Norden i sicksack. Tre spårbyten inom nordiskt samarbete" var det självklart att Karin Söder skulle skriva förordet till denna antologi.

Med ålderns rätt anmälde Karin Söder vid huvudstyrelsemötet den 1 december 2011 att hon ville lämna ordförandeskapet. På förslag av huvudstyrelsen valde den svenska avdelningen vid sitt årsmöte den 23 maj 2012 fd talmannen, riksdagsledamoten Björn von Sydow till ny ordförande. Samtidigt utsågs Karin Söder till hedersledamot i huvudstyrelsen. Den nye ordföranden ledde sitt första styrelsemöte den 30 november 2012 i Stockholm.

Makarna Nyhléns nordiska donation

I ett brev daterat Hässelby den 7 november 2011 tillkännagav makarna Lars-Olof Nyhlén och Marthe Urzander sin avsikt att testamentera ett större belopp till Letterstedtska föreningen. Föreningens ideella inriktning, som den bl. a. kommer till uttryck i *Nordisk Tidskrift*, hade vunnit makarna Nyhléns gillande. Lars-Olof Nyhlén hade varit universitetslektor i tyska vid Stockholms universitet och Marthe Urzander grundskollärare i tyska, engelska och svenska. Huvudstyrelsen, som den 1 december 2011 uttalade sin tacksamhet till makarna Nyhlén, hade flera möten med dem i ärendet. Därvid enades man om att instifta ett nordiskt översättarpris, i syfte att lyfta fram de stora insatser för det nordiska kulturlivet som görs av översättare men som inte uppmärksammas tillräckligt. För att förverkliga detta beslöt makarna Nyhlén att redan nu skänka 500.000 kronor till föreningen.

Karin Söder sammankallade huvudstyrelsen till extra sammanträde den 15 mars 2012. Huvudstyrelsen fastställde då att Letterstedtska föreningens nordiska översättarpris ur de nyhlénska medlen tog sikte på översättningar mellan de nordiska språken, att pristagaren skall vara medborgare i ett nordiskt land, att priset antingen kan utgöra belöning för en översättning av ett litterärt eller essäistiskt verk eller en belöning för en översättares gärning som helhet, att prissumman skall uppgå till 50.000:- SEK, att priset utdelas varje eller vartannat år så länge medlen räcker, att förslag till pristagare inhämtas från Letterstedtska föreningens omkring 165 medlemmar i de fem nordiska länderna, att föreningens medaljkommitté bereder de inkomna förslagen samt att beslut om vem som skall få priset fattas av huvudstyrelsen. Den 15 maj 2012 beslöt huvudstyrelsen, på förslag av dess nordiska medalj- och översättarpriskommitté, att utse den danska översättaren Anne Marie Berg till den första prismottagaren.

På sensommaren 2012 satte makarna Nyhlén in en halv miljon kronor på ett särskilt konto i Letterstedtska föreningens namn.

Utdelningen av det första nordiska översättarpriset

Letterstedtska föreningens medalj- och översättarpriskommitté hade flera kandidater att ta ställning till när den samlades till möte i Reykjavik hemma hos den isländska avdelningens ordförande Þor Magnusson i slutet av april 2012. Kommittén kunde dock utan större svårigheter enas om att det första nordiska översättarpriset borde tillfalla den danska översättaren Anne Marie Bjerg. Motiveringen löd:

Anne Marie Bjerg har bakom sig en omfattande översättarverksamhet av mycket hög kvalitet. Under flera decennier har hon översatt ett stort antal svenska författare till danska, särskilt Selma Lagerlöf och Kerstin Ekman. Hennes arbete präglas av kongenial trohet mot originalen och stor förmåga att förmedla det karakteristiska i olika stilar.

Huvudstyrelsen ställde sig enhälligt bakom kommitténs förslag och fattade den 15 maj beslut om att utse Anne Marie Bjerg till prismottagare. Prisceremonin föreslogs äga rum i samband med Bok- och Biblioteksmässan i Göteborg som 2012 hade Norden som tema. Till utdelare av priset utsågs Karin Söder.

Lördagen den 29 september ägde det högtidliga överlämnandet rum på den nordiska scenen under bokmässan. Karin Söder höll tal till prismottagaren och överlämnade ett vackert diplom och en postväxel på 50.000:- svenska kronor. Därefter intervjuade NT:s danske redaktör Henrik Wivel prismottagaren. Intervjun publiceras i detta tidskriftsnummer. Efter prisceremonin samlades företrädare för Letterstedtska föreningens huvudstyrelse tillsammans med Anne Marie Bjerg och hennes dotter till en lunch på rest. Heaven 23. Ordföranden Björn von Sydow framförde sina varma gratulationer till prismottagaren i samband med lunchen.

Anne Marie Bjerg. Foto: Sture Näslund.

Letterstedtmedaljen till Karin Söder

Under sitt mer än två decennier långa ordförandeskap hann Karin Söder med att utdela Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj inte mindre än 20 gånger. När Karin Söder aviserat sin avgång som huvudstyrelseordförande framstod det som naturligt att hon tilldelades den nordiska förtjänstmedaljen. Medalj- och priskommittén enades med stor lätthet om att förslå henne till mottagare av 2012 års Letterstedtmedalj. Huvudstyrelsen fattade beslut om att tilldela Karin Söder Letterstedtmedaljen vid sitt vårmöte 2012. Motiveringen löd:

Karin Söder har under en lång följd av år varit en förgrundsgestalt inom det nordiska samarbetet på såväl officiellt som inofficiellt plan. Hon har varit utrikesminister och beklätt tunga poster inom det officiella nordiska samarbetet som president i Nordiska rådet, nordisk samarbetsminister, ordförande i Nordiska rådets svenska delegation och som ordförande i Nordiska rådets internationella kommitté. Hon har under mer än 20 år varit ordförande i Letterstedtska föreningens huvudstyrelse.

Karin Söder mottog årets Letterstedtmedalj och ett vackert diplom ur den svenske talmannen Per Westerbergs hand vid en ceremoni i talmansmatsalen i riksdagshuset den 18 oktober 2012. Företrädare för huvudstyrelsen deltog i medaljceremonin liksom Karin Söders familj. Huvudstyrelsens nye ordförande Björn von Sydow höll tal till medaljmottagaren varvid han betonade hennes omfattande nordiska insatser både på det officiella och det ideella planet. Karin Söder uttryckte i sitt tacktal sin stora uppskattning över att ha fått mottaga Letterstedtmedaljen. Arbetet inom Letterstedtska föreningen hade varit förenat med mycken glädje och möjliggjort fortsatta kontakter på det nordiska planet. Att få vara huvudstyrelsens ordförande under så lång tid som 20 år hade varit en förmån.

Claes Wiklund

Från vänster Björn von Sydow, Karin Söder och Per Westerberg. Foto: Karin Flygare.

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

Styrelser, ledamöter och anslag 2012

Den svenska avdelningen

I. Styrelse (som tillika är föreningens huvudstyrelse)

Ordförande:

fd. talman Björn von Sydow (fr.o.m 23.5)

Hedersledamot:

fd. statsrådet Karin Söder

Medlemmar:

professor em. Lars-Åke Engblom
 forskningsassistent Birgitta Lindgren
 fd. chefredaktör Arne Ruth
 fd. kanslichef Eva Smekal
 professor em. Fredrik Sterzel
 professor Bengt Sundelius
 fil. lic Beate Sydhoff
 fd. generaldirektör Per Thullberg
 professor Boel Westin
 professor em. Gunnar Öquist

Sekreterare:

fil. kand. Claes Wiklund

II. Övriga ledamöter:

fil. dr Jan A. Andersson
 professor em. Birgit Arrhenius
 direktör Percy Barnevik
 professor em. Gunnar Berefelt
 fd. ambassadören Mats Bergquist
 fil. dr Kersti Blidberg
 redaktör Christer Blomstrand
 professor em. Dan Brändström
 professor Ulla Börestam - Uhlmann
 professor Ulla Carlsson
 författaren Stewe Claeson

redaktör Elisabeth Crona
författaren Sigrid Combüchen
översättaren Paula Ehrnebo
författaren Kerstin Ekman
professor em. Lennart Elmevik
riksteaterchef Birgitta Englin
professor em. Lars Engwall
landshövding Eva Eriksson
direktör Bertil Falck
professor em. Malin Falkenmark
fd. statsminister Thorbjörn Fälldin
professor em. Tord Ganelius
direktör Curt-Steffan Giesecke
professor em. Bo Grandien
författaren Beate Grimsrud
fil. mag. Catharina Grünbaum
professor em. Bo Gräslund
professor Gunnel Gustafsson
professor Harald Gustafsson
fd. avdelningsdirektör Helmer Gustavsson
fd. statsrådet Bengt Göransson
museichef Elisabet Haglund
översättaren Ylva Hellerud
fd. statsrådet Mats Hellström
fil. lic. Nanna Hermansson
professor em. Kirsten Gram Holmström
överste Bo Hugemark
fil. dr Lars J. Hultén
fd. folkhögskolerektor Björn Höjer
fil.mag. Maj-Britt Imnander
lantbrukare Olof Irander
fd. kanslichef Bert Isacson
professor em. Carl-Olof Jacobson
fd. ambassadören Bertil Jobeus
professor Karl Magnus Johansson
fd. riksdagsledamot Elver Jonsson
professor em. Inge Jonsson
vissångerskan Hanne Juul
redaktör Inger Jägerhorn
professor em. Gustav Korlén

fil. lic. Åke Landqvist
fd. utbildningsledare Kristian Lange
professor Lars-Gunnar Larsson
fd. folkhögskolelärare Ingmar Lemhagen
fd. universitetslektor Brita Linde
verkställande direktör Lena M. Lindén
professor em. Jan Ling
ambassadör Anders Ljunggren
fd. riksantikvarie Sven Lundkvist
fd. folkhögskolerektor Ingegerd Lusensky
professor em. Lars Lönnroth
fd. byråchef Birgitta Malmros
författaren Azar Malouhjian
styresman Christina Mattsson
fd. universitetslektor Bengt Nerman
professor em. Erling Norrby
förbundssekreterare Britta Nygård
fd. universitetslektor Lars-Olof Nyhlén
redaktör Sture Näslund
professor em. Birgitta Odén
fd. riksdagsledamot Berit Oscarsson
fd. högskolerektor Ingegerd Palmér
fd. regeringsråd Hans Ragnemalm
fd. stadsjurist Inger Ridderstrand-Linderöth
professor em. Herman Schück
fil. dr Ingrid Sjöström
fil. kand. Jacqueline Stare
professor em. Stig Strömholm
professor em. Jan Svanberg
professor em. Barbro Söderberg
professor Astrid Söderbergh Widding
fd. museichef Solfrid Söderlind
professor em. Ulf Teleman
fd. riksdagsledamot Solveig Ternström
docent Bengt Tomson
professor em. Jarl Torbacke
fd. landshövding Göran Tunhammar
professor em. Sven Tägil
fil.mag Marthe Urzander
fd. ambassadören Krister Wahlbäck

professor Erling Wande
fd. regeringsråd Bertil Wennergren
professor em. Gun Widmark
professor Henrik Williams
fd. statsråd Håkan Winberg
fd. folkhögskolerektor Birgitta Östlund

Utdelade anslag 2012:

- till *Läraren Ellinor Palmblad, Strängnäs* för deltagande i nordisk bildkurs i Laugar 2012, Island, kr. 5.000:-,
till *Gymnasieläraren Kristina Åstrand, Bohus-Björkö* för samma ändamål, kr. 5.000:-,
till *Läraren Ingrid Eriksson, Täby* för samma ändamål, kr. 5.000:- ,
till *Läraren Marika Koskela, Botkyrka* för samma ändamål, kr. 5.000:-,
till *Doktoranden Christian Porsch, KTH, Stockholm* för deltagande i nordisk polymerkonferens i Köpenhamn 2012, kr. 2.000:- ,
till *Doktoranden Carl Bruce, KTH, Stockholm* för samma ändamål, kr. 2.000:-,
till *Doktoranden Tariq Bashir, Högskolan i Borås* för samma ändamål, kr. 2.000:-,
till *Specialpedagog Alice Widlund, Västerås* för deltagande i nordisk läskonferens i Reykjavik 2012, kr. 4.000:-,
till *Specialpedagog Eva Hultbrandt Augustsson, Falköping* för samma ändamål, kr. 4.000:-,
till *Instrumentallärare Frida Svensson, Borås* för studievistelse i Kristiansand 2012, kr. 2.000:-,
till *Doktoranden Pernilla Ahlstrand, Stockholms univ.* för deltagande i nordisk drama- och teaterkonferens i Reykjavik 2012, kr. 4.000:-,
till *Doktoranden Christine Lalander, Stockholms univ.* för deltagande i pedagogikkonferens i Köpenhamn 2012, kr. 2.000:-,
till *Lektor Åsa Bartholdsson, Högskolan i Dalarna* för samma ändamål, kr. 2.000:-,
till *Glasblåsaren Anna Roger, Stockholm* för studieresa till Köpenhamn 2012, kr. 2.000:-,
till *Doktoranden Jaana Nehez, Göteborgs univ.* för deltagande i kurs i entreprenörskap inom utbildningsväsendet i Aarhus 2012, kr. 2.000:-,
till *Postdoc Ola Sternäng, Hälsohögskolan i Jönköping* för deltagande i nordisk konferens om äldreforskning i Köpenhamn 2012, kr. 2.000:-,
till *Master Magdalena Forsgren, Stockholms univ.* för deltagande i internationell arkeologkonferens i Aarhus 2012, kr. 2.000:-,
till *Lektor Stig Linde, Socialhögskolan, Lund* för studieresa till Norge 2012, kr. 2.000:-,
till *Ordförande Sylvia Hild, Föreningen Sverige - Grönland* för studieresa till Kulusuk, Grönland, kr. 7.000:-,
till *Studierektor Gunnar Samuelsson, Göteborgs univ.* för studieresor till Stavanger och Oslo 2012, kr. 3.000:-,
till *Forskarassistent Karin Johansson, Musikhögskolan i Malmö* för studieresa till Helsingfors 2012, kr. 3.000:-,

- till *Ordförande Catherine Dahlström och internationella samordnaren Beatrice Christensen Sköld, Kvinnliga Akademikers förening, Stockholm* för deltagande i nordisk workshop i Helsingfors 2012, kr. 5.000:-,
- till *Master Lina Håkansdotter, Göteborgs univ.* för deltagande i historikerkonferens i Aarhus 2012, kr. 2.500:-,
- till *Lektor Astrid von Rosen, Göteborgs univ.* för deltagande i Ibsenkonferens i Tromsø 2012, kr. 4.000:-,
- till *Fil. dr Micael Runnström, Lunds univ.* för fältstudier till Island 2012, kr. 5.000:-,
- till *Fil. dr Malin Gregersen, Lunds univ.* för deltagande i nordiskt kvinnohistorikermöte i Bergen 2012, kr. 3.000:-,
- till *Fil. dr Carla Jonsson, Stockholms univ.* för deltagande i nordisk konferens i Köpenhamn 2012 om tvåspråkighet, kr. 2.000:-,
- till *Fil. lic. Elena Dahlberg, Uppsala univ.* för arkivstudier i Köpenhamn, kr. 2.000:-,
- till *Studeranden Sunneva Ösp Helgadóttir, Sävedalen* för studier till Island 2012, kr. 4.000:-,
- till *Doktoranden Magnus Evertsson, Centrum för teologi, Lunds univ.* för medverkan i doktoranddaggar i Stavanger 2013, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Jan Lund, Centrum för teologi, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Dan Nässelqvist, Centrum för teologi, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Martin Wessbrandt, Centrum för teologi, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Lisa Buratti, Centrum för teologi, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden David Svärd, Centrum för teologi, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Jakob Wirén, Centrum för teologi, Lunds univ.* för deltagande i nordisk teologikonferens i Reykjavik 2013, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Lovisa Nyman, Centrum för teologi, Lunds univ.* för samma ändamål, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Frida Wikström, Historiska studier, Göteborgs univ.* för gästforskarvistelse i Köpenhamn 2013, kr. 3.000:-,
- till *Fil. dr Helena Pettersson, Etnologi, Umeå univ.* för medverkan i konferens i Köpenhamn 2013, kr. 4.000:-,
- till *Fil. dr Cecilia Kilhamn, Didaktik, Göteborgs univ.* för forskningsresa till Vasa 2013, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Magnus Bremmer, Litteraturvetenskap, Stockholms univ.* för arkivvistelse i Köpenhamn 2013, kr. 4.000:-,
- till *Doktoranden Johanna Prytz, Nordiska språk, Stockholms univ.* för deltagande i språkvetenskaplig konferens i Tromsø, kr. 4.000:- samt
- till *Doktoranden Anna Röst, Arkeologi, Stockholms univ.* för deltagande i nordisk arkeologikonferens i Reykjavik 2013, kr. 5.000:-.

Den Danske Afdeling

I. Bestyrelse

Formand og sekretær:

Fhv. kontorchef Steen A. Cold

Medlemmer:

Fhv. generalsekretær Henrik Hagemann

Dr. phil. Kristian Hvidt

Professor Jørn Lund

Kunstanmelder Bente Scavenius

Rektor Marianne Zibrantsen

II. Øvrige medlemmer:

Teaterchef Anders Ahnfelt-Rønne

Fhv. minister Dorte Bennedsen

Professor Torben Brostrøm

Dirigent Mogens Dahl

Museumsinspektør Jan Garff

Statsgeolog Jens Hansen

Politisk redaktør Arne Hardis

Generalløjtnant Kjeld Hillingsø

Direktør Jon Peter Larsen

Teateranmelder Me Lund

Professor Ingrid Markussen

Museumsdirektør Mette Müller

Programredaktør Søren Ryge Petersen

Fhv. stedfortr. generalsekretær Laust Riemann

Cand. mag. May Schack

Professor Ditlev Tamm

Adm. ambassadesekretær Marja Vasala-Fleischer

Forfatter Mette Winge

Dr. phil. Henrik Wivel

Utdelade anslag 2012:

Til *Professor Poul Houe, Minnetonka, USA*. Tilskud til forskningsrejse til Det Kgl. Bibliotek i Kbh. m.henblik på udarbejdelsen af et foredrag i Riga om forfatteren Henri Nathansen: 4.000,- kr.

Til *Helene Willer Piironen, København*. Til deltagelse i en konference i Helsingfors om live-rollespil – Knudepunkt/Solmukoht : 2.000,- kr.

- Til *Arkitekterne Sidsel Efftersøe og Stephan Gustin, Aarhus*. Tilskud til deltagelse i et seminar i anledning af Helsingfors status som Europæisk Designhovedstad i 2012: 4.500,- kr.
- Til *Karen Marie Demuth, Landsforeningen Børn, Kunst og Billeder, Hornslet*. Støtte til udvekslings- og netværkskonference i Helsingfors: 8.000,- kr.
- Til *Tina Mønster, Aarhus*. Støtte til feltprojekt og ophold i Grønland: 10.000,- kr.
- Til *Ulla English, Odense, Foreningen af Danmarks Billedkunstlærere* til deltagelse i Nordisk Kursus 2012 på Island: 3.000,- kr.
- Til *Astrid Guldhammer, Silkeborg*, til deltagelse i Nordisk Drama Boreale i Reykjavik: 3.000,- kr.
- Til *Komponist og musiker Aksel Striim, Hjortshøj*. Støtte til ophold på Nes, Artist Residency i Skagastrond på Nordvest-Island: 1.500,- kr.
- Til *Nordisk historiefortæller og skuespiller Katrine Faber, Hjortshøj*. Støtte til ophold på Nes, Artist Residence på Nordvest-Island: 1.500,- kr.
- Til *Landsformand, Danmarks Billedkunstlærere, Alice Carlslund, Storvorde*. Til deltagelse i et seminar "Verdens lys" i Keflavik: 3.000,- kr.
- Til *Billedkunstner Malene Pedersen, Anholt*. Tilskud til et arbejdsophold på Nes Artist Residency på Nordvest-Island: 1.500,- kr.
- Til *Morten Priesholm, Hadsten*. Til ophold på Nes Artist Residency på Nordvest-Island: 1.500,- kr.
- Til *Billedkunstner Else Ploug Isaksen, Hjortshøj*. Rejselegat i forb.m. to forestående rejser til Island: 3.000,- kr.
- Til *Ph.d. Annette Lassen, København*. Støtte til at kunne opholde sig på Island i 2 mdr: 2.500,- kr.
- Til *Dr. Firouz Gaini, Tórshavn*. Støtte til deltagelse i Den 26.nordiske sociologikongres: 3.000,- kr.
- Til *Cand. scient. Maria Iversen, Valby*. Støtte til studierejse til Island: 5.000,- kr.
- Til *Ane Langebjerg Lassen, Odense*. Til deltagelse i et kursusforløb m. henblik på udarbejdelsen af sin kandidatopgave "Nordisk Friluftsliv": 3.000,- kr.
- Til *Carsten Hansen og Martin H. Hansen København*. Støtte til deltagelse i Euralex i Oslo 2012: 3.000,- kr.
- Til *Ph.d., adjunkt Rikke Steenholt Olesen, Virum*. Støtte til deltagelse i en konference; "Ikke-kristen religion i arkeologi, stednavn og landskap" i Ulvik, Norge: 1.100,- kr.
- Til *Keramiker og billedkunstner Karin Grünberger, Them*. Til arbejdsophold i kunstnerhuset Svovvær: 3.000,- kr.
- Til *Eva Sørensen og 8.1, Espergærde*. Til venskabsklassebesøg/lejrskole i Harstad, Norge: 10.000,- kr.
- Til *Ph.d.-studerende Ulrik Gensby, Roskilde*. Rejsestipendium i forb. m. forskerophold ved PreSenter, International Research Institute of Stavanger, (IRIS): 5.000,- kr.
- Til *Seniorforsker Steffen Stummann Hansen, Færøerne*. Til studietur til Kristiansand i Norge m.henblik på at skrive en livshistorie om fotograf Else Marie Danielsen: 5.000,- kr.
- Til *Orlogshistoriker, overarkivar, cand.mag. Hans Christian Bjerg, Hørsholm*. Tilskud til studierejse til Oslo og Stockholm: 5.000,- kr.

- Til *Jorge Simón Izquierdo Diaz, København*. Støtte til deltagelse i konferencen: "Arvet efter Strindberg – den 18. Internationella Strindbergskonferensen": 1.000,- kr.
- Til *Jette Nielsen, Marstal*. Til studieophold på Gerlesborgskolan, Sverige: 1.700,- kr.
- Til *Forfatter Søren Sørensen, Vedbæk*. Tilskud til at kunne deltage i Bogmessen i Göteborg i 2012: 2.000,- kr.
- Til *Lektor, cand.jur., ph.d. Pernille Boye Koch, Odense*. Midler til studieophold i Stockholm/Uppsala i forb.m. sit forestående forskningsprojekt: "Kontrol med efterretningstjenester": 3.000,- kr.
- Til *Redaktør, cand.mag. Kåre V. Poulsen, Farum*. Støtte til en studierejse til konferencen: "Bok og Bibliotek" i Göteborg 2012: 2.000,- kr.
- Til *Anne Koldsø, København*. Hjælp til at kunne uddanne sig på det klassiske kunstakademi Florence Academy og Art, Sverige: 3.000,- kr.

Den norske avdelinga 2012

Formann:

Professor dr. Kolbjørn Skaare

Vise formann:

Professor dr. Hans H. Skei

Sekretær:

Kulturarbeidar og fylkessekretær Jan Kløvstad

Øvrige medlemmer:

Cand philol, seniorrådgjevar Torbjørg Breivik
Professor dr. Per Stockfleth Enger
Professor Ole Kristian Grimnes
Direktør Sidsel Helliesen
Dr.art., seksjonsleiar Ruth Hemstad
Professor dr. Erla B. Hohler
Dr philos, førsteamanuensis Håkon Ingvaldsen
Professor Irmelin Martens
Tidl. statsråd Bjarne Mørk-Eidem
Generalsekretær Anne Merethe K. Prinos
Professor dr. Kari Anne Rand
Førsteamanuensis Anne-Kari Skarøhammer
Cand. polit Jarle Skjørestad
Professor dr. Sølvi Sogner
Redaktør Harald Stanghelle
Professor dr. Vigdis Ystad
Professor dr. Arvid O. Vollsnes

Tildelingar 2012:

- til *førstekonservator Per Arvid Åsen, Agder naturmuseum, Kristiansand*, studietur til Island, studier av alle seks pimpinelleroselokaliteter for dokumentasjon og innsamling av DNA-material, NOK 6000
- til *bildekunstnar Sabine Popp, Det Perifere Selskab, Finse*, arbeidsopphald på Nes residency, Skagaströnd og førebuing til festivalen Spoken Word i Odense, NOK 5000
- til *masterstudent Tine Raisbæk, Notodden*, kvalitative granskingar under Dalsland Kanotmarathon for å sjå på ny bruk av Telemarkskanalen, NOK 3000
- til *høgskolelektor Tuva Sandsdalen, Høgskolen i Hedmark, Elverum*, studiereiser til Karlstad i doktorgradsprosjekt palliative omsorgstenester utfrå pasientperspektiv, NOK 2000
- til *professor Olav Solberg, Høgskolen i Telemark, Bø*, arkivstudiar i Stockholm om Draumkvedet som katolsk motpropaganda, NOK 3000
- til *konservator Sissel Guttormsen, Ringve Musikkmuseum, Trondheim*, studiereise til Statens musikkverk, Stockholm i forskingsprosjektet Kvinnestemmer 2013, NOK 3000
- til *konservator Per Sæther, Stiftinga Sunnmøre Museum, Ålesund*, studiereise til København, Roskilde, Slesvig for å samanlikne båtfunn med Kvalsundskipet, Fjortoftbåtane, Valderhaugbåten og andre lausfunn, NOK 4000
- til *musikar og førsteamanuensis Gisela Herb, Stavanger*, fagleg reise til Helsingfors, NOK 3000
- til *Trine Lise Lindahl, Oslo* studiereise til Knutepunkt/Solmukohta - nordisk konferanse om laiv i Helsingfors, NOK 2500
- til *driftsleder May Tove Nyrud ved Norsk grafisk museum, Stavanger*, studiereise til Grafiska museet i Helsingborg og Danmarks Mediemuseum Brandts i Odense, NOK 4000
- til *Venneforeningen for Norsk grafisk museum ved Erik Chr. Martens, Sandnes*, studiereise til Grafiska museet i Helsingborg og Danmarks Mediemuseum Brandts i Odense, NOK 4000
- til *Palmyre Pierroux, Universitetet i Oslo*, konferanse- og reiseutgifter på den nordiske konferansen The Transformative Museum, Roskilde, NOK 3000
- til *førstebibliotekar Kirsti Lothe Jacobsen, Bibliotek for juridiske fag, Universitetsbiblioteket i Bergen*, fagleg reise til 9. Nordiska juridiska biblioteksmötet i Uppsala, NOK 3000
- til *universitetsbibliotekar Jørn W. Ruud, Bibliotek for juridiske fag, Universitetsbiblioteket i Bergen*, fagleg reise til 9. Nordiska juridiska biblioteksmötet i Uppsala, NOK 3000
- til *hovedbibliotekar Britt-Inger Bjørsvik, Bibliotek for juridiske fag, Universitetsbiblioteket i Bergen*, fagleg reise til 9. Nordiska juridiska biblioteksmötet i Uppsala, NOK 3000
- til *bibliotekarane Kristin Flo og Eli Søyland, Arendal bibliotek*, studiereise til Bok & Bibliotek i Göteborg i samband med årlege lesesirkeopplegg "Norge leser nordisk", NOK 4000
- til *prosjektleder Kristine Isaksen, Foreningen !les, Oslo*, studiereise til Bok & Bibliotek i Göteborg i samband med leselystaksjon, NOK 3000
- til *festivalsjef Steinar Engeland, Litteraturuka i Vestfold/Vestfold fylkesbibliotek, Tønsberg*, studiereise til Bok & Bibliotek i Göteborg for forfattarmøte, NOK 3000

- til *bibliotekar Sigrid Bremseth, Trondheim folkebibliotek, Deltaking på The International Federation of Library Associations and Institutions konferanse, Helsingfors, NOK 4000*
- til *Byrådslaget ved professor Arne Torp, Oslo, reise og opphold for professorane Lars-Erik Edlund, Umeå og Tore Kristiansen, København i Knud Knudsen-seminar ved Universitetet i Oslo, NOK 8000*
- til *konservator Ragnar Bjørnstad, Kulturarvenheten, Oppland fylkeskommune, Lillehammer, reisestøtte til nordiske deltakere i seminaret "Smiing i den nordiske jernvinna", NOK 8000*
- til *Norsk suggestopediforening ved Astrid Raen, kurs med svensk instruktør for lærere utdanna i suggestopedimetoden for språkundervisning for innvandrere, NOK 1500*
- til *Rivertonklubben ved president Hans H. Skei, Oslo, delvis dekning av reiseutgifter for tre seminardeltakere fra nordiske naboland til seminaret "Rivertonklubben i fortid og fremtid.", 40-årsjubileet 2012, NOK 6000*
- til *Østsamisk museum ved Katharina Bartsch, Njauddam/Neiden, reise- og oppholdstøtte til foredragsholder Elisabeth Scheller, Universitetet i Tromsø til internasjonal kultur- og språkkonferanse på Sajos Samisk Senter i Inari, NOK 4000*
- til *Ph.d., MPH, jordmor Ellen Blix, Klinisk forskningsavdeling, Universitetssykehuset Nord-Norge, Tromsø, deltaking i nordisk forskargruppe "Hjemmefødsler i Norden", tre personer. Prosjekt møte Island, NOK 15000*
- til *Ph.d.-student Skafti Brynjólfson ved NTNU, Trondheim, studietur til Drangajökull, Nordvest-Island, NOK 5000*
- til *bibliotekar Tove Fjerdingsstad, Krokstadelva, reisetilskot til videreutdanning i København, masterstudium i Innovativ bibliotekutvikling, NOK 4500*
- til *Dr. philos. Førsteamanuensis Svein H. Gullbekk, , Kulturhistorisk museum, Oslo, studier av myntene i skattefunnet fra Fjerdingsgrein, Heidal i Den Kgl. Mønt og Medaillesamling, København, NOK 4500.*

Avdelningen i Finland 2012

Ordförande:

Professor em. Seppo Zetterberg

Övriga medlemmar:

Professor Pauline von Bonsdorff

Professor em. Kai Laitinen

Direktor Lars-Folke Landgrén

Fil.mag. Dag Lindberg

Docent Kristina Lindström

Professor Mirja Saari

Docent Henrik Stenius
Professor P.O. Träskman
Professor John Westerholm
Generalsekreterare Henrik Wilén
Professor Anna-Maria Åström

Sekreterare:

Avdelningsdirektör Guy Lindström

Utdelade anslag 2012:

- till *Peter Stadius och arbetsgrupp, Helsingfors* för kursträff och studiebesök i Helsingfors för 12 Norden-studenter, 2000 €
- till *Steg för Steg rf, Helsingfors* för två deltagare på Nordiska Samarbetsrådets seminarium i Oslo, 800 €
- till *Veera Laurila, kulturproducent, Åbo* för deltagande i en balettkonferens i Stockholm, 300 €
- till *Terhi Ainiala, universitetslektor, Helsingfors* för deltagande i 15:e nordiska namnforskarkongressen i Danmark, 400 €
- till *Cecilia Lundberg, studerande, Yrkesakademin i Österbotten* för att praktisera på gård i Borgarnes i Island, 300 €
- till *Jan-Erik Romar, lektor, Vasa* för en studieresa till Spenningskurset i Bjorli, Norge, 400 €
- till *Gunilla Holm, professor, Helsingfors* för att delta i Nordic Educational Research Association (NERA) konferensen i Köpenhamn, 400 €
- till *Joanna Töyräänvuori, forskare, Helsingfors* för att delta i ett gemensamt nordiskt möte för unga forskare inom Old Testament Studies i Oxford, 400 €
- till *Sirpa Aalto, FD, Uleåborgs universitet* för resa till Stockholm och Uppsala för att studera manuskript om den medeltida Jomsvikingasagan och för att delta i en konferens om sagan, 200 €
- till *Ålands reumaförening, EDS-gruppen* för två deltagare i ett nordiskt möte i Gent, 800 €
- till *Risto Pitkänen, Ph.D., Helsingfors* för att delta i Nordisk förenings för estetik årliga konferens i Uppsala, 300 €
- till *Heidi Backman, studerande, Ekenäs* för specialiseringspraktik i Alnarps rehabiliteringsträdgård, 400 €
- till *Virpi Näsänen, doktorand, Helsingfors* för att delta i den nordiska konferensen för konsumentforskning i Göteborg, 400 €
- till *Virve Kallio, bildkonstlärare, Helsingfors* för att delta i en nordisk kurs i Saelingsdal, Island, 600 €

- till *Leila Mattfolk, Institutet för de inhemska språken, Helsingfors* för att delta i 15:e nordiska NORNA-kongressen i Askov i Danmark, 400 €
- till *Ulla-Maj Storsjö, Sideby*, för att delta i Nordiska Hörselskadades samarbetskommittés tema- och årsmöte i Island, 600 €
- till *Mikaela Carlström, doktorand, Helsingfors*, för att delta i kursen Empirical Industrial Organization in Practice vid Århus universitet, 400 €
- till *Håkan Westerholm, Lena Wenman, Patrik Wiche och Johan Hedren, Finlandssvenska teckenspråkiga r.f., Helsingfors* för att delta i Dövas dag i Stockholmsområdet, 1200 €
- till *Bo-H Simell, Karleby* för att delta i Nordiska Hörselskadades Samarbetskommittés tema- och årsmöte i Island, 500 €
- till *Helga Hilmisdóttir och Aslaug Hersteindóttir-Höltä, projektledare, Helsingfors universitet* för studieresa till Reykjavik i anslutning till ordboksprojektet ISLEX, 1190 €
- till *Marita Mäenpää och Tina Holms, FDUV, Helsingfors* för resa till Stockholm för att studera barns och ungdomars delaktighet och självbestämmanderätt när det gäller stöd och service, 410 €
- till *Club Lejonhjärta r.f., förening för finländska juridikstudierande, Helsingfors* för sex studerandes deltagande i den nordiska rättegångstävlingen om mänskliga rättigheter 2013, 2000 €
- till *Lena Wenman, Johan Hedren, Patrick Wiche, Håkan Westerholm, Finlandssvenska teckenspråkiga r.f., Helsingfors* för resa till Danmark för att studera nyhetsproduktion och internet- tv på teckenspråk, 1280 € samt
- till *Johan Franzon, Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet*, för resa till Nordic Translation Conference 2013 vid University of East Anglia, Norwich, England, 2013, och för arkivstudier i Stockholm i anslutning till konferensen, 700 €.

Isländska avdelningen

Styrelse:

Ordförande:

Pór Magnússon, fd riksantikvarie

Sekreterare:

Snjólaug Guðrún Ólafsdóttir, expeditjonschef

Övriga medlemmar:

Bryndís Sverrisdóttir, avdelningschef
Haraldur Ólafsson, professor em
Guðrún Gauksdóttir, docent
Sigrún Klara Hannesdóttir, fd riksbibliotekarie
Sveinbjörn Björnsson, direktör
Þorbjörn Broddason, professor
Þórarinn Eldjárn, författare

Utdelade anslag 2012 (isländska kronor):

- Till *Aðalheiður Guðmundsdóttir*, adjunkt för deltagande i 15:e internationella historikermötet i Århus, kr 50 000
- Till *Anna May Meidell Sæmundsdóttir* för deltagande i möte med Nordiska Samarbetskommittén för komplementär och alternativ medicin i Helsingfors, kr 50 000
- Till *Ásta Jóhannesdóttir*, forskare för deltagande i konferens om könsforskning på Oslo universitet, kr 50 000
- Till *Berglind Hanna Jónsdóttir*, bibliotekarie för deltagande i Arlis Norden och IFLA:s årliga konferenser i Helsingfors, kr 50 000
- Till *Brynja Dögg Friðriksdóttir*, projektchef för deltagande i ett seminarium arrangerat av SKUP (Stiftelsen for en Kritisk og Undersökende Presse) i Oslo, kr 50 000
- Till *Dagný Heiðdal*, kulturarbetare för deltagande i NORDIK 2012 i Stockholm, kr 50 000
- Till *Dr Erla Huld Halldórsdóttir*, historiker för deltagande i 10:e nordiska köns-historikerkonferensen i Oslo, kr 50 000
- Till *Guja Dögg Hauksdóttir*, arkitekt för deltagande i seminariet "Nordisk expertise" i Lahtis, kr 50 000
- Till *Dr Hallfríður Þórarinsdóttir*, direktör för Centret för invandrarforskning för deltagande i ett seminarium i Helsingør, kr 50 000
- Till *Harpa Þórsdóttir*, museidirektör för deltagande i NORDIK 2012 i Stockholm, kr 50 000
- Till *Helga Arnardóttir*, journalist för deltagande i ett seminarium arrangerat av SKUP (Stiftelsen for en Kritisk og Undersökende Presse) i Oslo, kr 50 000
- Till *Ingileif Malmberg*, sjukhuspräst för deltagande i Nordisk ekumenisk kvinnokonferens i Helsingfors, kr 50 000
- Till *Jóhanna Margrét Diðriksdóttir*, bibliotekarie för deltagande i Arlis Norden i Helsingfors, kr 50 000
- Till *Jón Þór Pétursson*, doktorand för deltagande i 19:e konferensen om forskning kring traditionell mat och matkultur i Lund, kr 50 000
- Till *Jóna Símona Bjarnadóttir*, museidirektör för deltagande i Nordiska arkivdagar i Tavastehus, kr 50 000
- Till *Natalie Jacqueminet*, kurator för deltagande i Nordisk Konservatorförbunds konferens i Oslo, kr 50 000
- Till *Petera Óskarsdóttir*, musiklärare för att ledsaga elever i "Toppenkurset" i Månsjön, kr 50 000

- Till *Riita Finnadóttir, kulturarbetare och bibliotekarie* för deltagande i IFLA:s årliga konferens i Helsingfors, kr 50 000
- Till *Sigríður K. Þorgrímsdóttir, historiker* för deltagande i 10:e kvinno- och genushistorikerkonferensen i Bergen, kr 50 000
- Till *Signý Óskarsdóttir, personalchef vid Bifröst universitet* för deltagande i ett seminarium om kreativitet i undervisningen i Vanda, kr 50 000
- Till *Sigrún Lilja Einarsdóttir, adjunkt vid Bifröst universitet* för deltagande i seminarium om musikerapi i Jyväskylä, kr 50 000
- Till *Sigrún Sveinsdóttir, bibliotekarie och informatör* för deltagande i IFLA:s årliga konferens i Helsingfors, kr 50 000
- Till *Svala H. Magnús, forskare* för deltagande i en konferens i Köpenhamn om stamceller, kr 50 000
- Till *Svanfríður Franklinsdóttir, avdelningschef* för deltagande i Arlis Norden och IFLA:s årliga konferenser i Helsingfors, kr 50 000
- Till *Æsa Sigurjónsdóttir, lektor* för deltagande i NORDIK 2012 i Stockholm, kr 50 000
- Till *Benadikt Hjartarson, adjunkt vid Islands universitet* för forskningsresa till Köpenhamn, kr 50 000
- Till *Birna Kristín Baldursdóttir, forskare vid Islands lantbruksuniversitet* för forskningsresa till Helsingfors, kr 50 000
- Till *Helena Guttormsdóttir, adjunkt vid Islands lantbruksuniversitet* för möte med kollegor i Köpenhamn, Stockholm och Oslo, kr 50 000
- Till *Ragnhildur Guðmundsdóttir, doktorand* för studier vid Karolinska Institutet i Stockholm, kr 50 000
- Till *Rannveig Lund, vd för Rannveig Lunds läsundervisningsinstitut* för forskningsresa till Finland, kr 50 000
- Till *Dr Rannveig Ólafsdóttir* för en forskningsresa till Lund för samarbetsprojekt om ett geografiskt informationssystem, kr 50 000
- Till *Sumarliði R. Ísleifsson, historiker* för forskningsresa till Arbejderbevægelsens Bibliotek, Köpenhamn, kr 50 000
- Till *Úlfhildur Dagsdóttir, bibliotekarie och litteraturforskare* för en forskningsresa till Köpenhamn för insamlande av material inför bok om poeten Sjón, kr 50 000
- Till *Rósa Lyng Svavarsdóttir* för att ledsaga Hafnarfjörðurs ungdomsbrassorkester till brassorkesterfestival i Göteborg, kr 50 000
- Till *Þóra Sigurðardóttir, kurator* för att besöka Färöarna inför en utställning på Islands Nationalmuseum kr 50 000
- Till *Guðmundur Ingi Guðbrandsson, direktör för miljöskyddsorganisationen Landvernd* för deltagande i de nordiska miljöskyddsorganisationernas årsmöte i Stockholm, kr 50 000
- Till *Íris Ólöf Sigurjónsdóttir, direktör för museet Hvoll på Dalvík* för en resa till Grönland för att förbereda grönländsk utställning sommaren 2013, kr 75 000
- Till *Jóhannes Gísli Jónsson, språkvetare* för en studieresa till Färöarna, kr 50 000
- Till *Sesselja G. Magnúsdóttir, dansforskare* för att delta i Nordisk forum för dansforskning styrelsemöte, kr 50 000 samt
- Till *Valgerður Stefánsdóttir, direktör för Centret för döva och hörselskadade* för resa till Kalaallit Tusilartut Kattuffiat för att bistå grönländska myndigheter vid organiserandet av teckenspråksundervisning, kr 75 000.

Avdelningarnas gemensamma verksamhet

I maj 2012 utdelades följande anslag:

- till *Ung Nordisk Musik, Island* för Nordiska konferensen "Music Innovation", kr. 10.000:- till resor,
- till *Föreningen Norden i Malmö* för seminarium om Nordisk Union, kr. 7.000:- till lokalhyra och danskt deltagande,
- till *Föreningen Norden i Östersund* för Jämt-Trønderska historiedagarna 2012, kr. 6.000:- till resor,
- till *Pohjola-Norden i Lovisa* för nordiska vänortsdagar 2012, kr. 10.000:-,
- till *Nordens folkhögskola Biskops-Arnö* för kursdag för icke-nordisk ambassadpersonal, kr. 10.000:-,
- till *Föreningen Norden i Norge* för skolungdomsprojektet "Møt Norden i Kongeskogen", kr. 30.000:-,
- till *Nordens inst. på Åland* för nordiskt seminarium kring mångfald, kr. 10.000:-,
- till *Nordiskt nätverk för skogsfinsk forskning* för fältseminarium på Los och i Orsa Finnmark 2012, kr. 20.000:-,
- till *Selma Lagerlöf-sällskapet och Landskrona museum* för symposium om Selma Lagerlöfs tid i Landskrona, kr. 10.000:-,
- till *Professor Bo Hakon Jørgensen, Syddansk univ.* för konferens om Karen Blixens författarskap 2012, kr. 10.000:-,
- till *Åbolands litteraturförening r.f.* för svenskt-finländskt litteraturseminarium 2012, kr. 5.000:-,
- till *Professor Per Bäckström, Litteraturvetenskap, Karlstads univ.* för seminariet "Lyrik och kön", kr. 15.000:-,
- till *Finlands Kvinnliga Akademikers Förbund r.f., Helsingfors* för nordisk workshop i samband med europeisk konferens 2012, kr. 8.000:-,
- till *Juridisk inst., Aarhus univ.* för nordisk workshop i straffrätt för doktorander, kr. 10.000:-,
- till *Juridiska inst., Handelshögskolan, Göteborg* för nordiskt rättsvetenskapligt doktorandseminarium, kr. 10.000:- till resor,
- till *Postdoktor David Sjögren, Hist. inst., Umeå univ.* för 5:e nordiska utbildningshistoriska konferensen, kr. 15.000:-,
- till *Univ. i Agder, Teknologi og realfag* för nordisk konferens om matematisk didaktik, kr. 15.000:-,
- till *Inst. för svenska språket, Göteborgs univ.* för danskkurs för lärarstuderande, kr. 5.000:-,
- till *Inst. för svenska språket, Göteborgs univ.* för norskkurs för lärarstuderande, kr. 5.000:-,
- till *Fil. kand. Kjell Weimer, Edsbro* för intensivkurs i svenska språket och kulturen för finskspråkiga universitetsstuderande, kr. 15.000:-,
- till *Kulturhistorisk museum, Oslo* för 25:e feltrunologmøtet, kr. 10.000:-,
- till *Isländska sociologförbundet, Reykjavik* för den 26:e nordiska sociologkonferensen 2012, kr. 8.000:- till nordiska inledares resor,
- till *Socionomprogrammet, Linköpings univ.* för nordiskt nätverksmöte om samhällsarbete i Norrköping 2012, kr. 6.000:- till resor,
- till *Nordic Anthropological Film Association* för 32:a nordiska antropologiska filmfestivalen i Tromsø 2012, 10.000:-,

- till *Inst. for historie, Univ. i Oslo* för seminariet ”Krig og samfunn i Skandinavien 1618-1918”, kr. 7.000:- till resor,
- till *Nordiskt nätverk för medeltidsmuseer* för utställningsseminarium, kr. 10.000:-,
- till *Historiska inst., Åbo Akademi* för konferensen ”Dies Mediaevales 2012”, kr. 10.000:-,
- till *Organisationen för isländska bildlärare, Reykjavik* för seminarium i Laugar 2012 för nordiska bildlärare, kr. 10.000:-,
- till *Inst. för pedagogik, Linnéuniv., Växjö* för nordisk utbildningsvetenskaplig konferens 2012, kr. 10.000:- till lokalhyra,
- till *Aalto-universitetets högskola för ingenjörstudier* för nordiskt seminarium ”Urban and Housing Policy” på Hanaholmen 2012, kr. 7.000:-,
- till *Fil. dr Jenny Hagenblad, Linköpings univ.* för nordiskt möte i Tällberg 2012 om lanbruksväxternas historia, kr. 15.000:-,
- till *Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum, Hørsholm* för nordiskt skogshistoriskt seminarium i Nødebo 2012, kr. 15.000:-,
- till *Landsforeningen Kystkultur, Ebeltoft* för nordiskt kustkulturseminarium 2012, kr. 20.000:-,
- till *Yrkeshögskolan Novia, Vasa* för svenskt-finskt seminarium om praktiskt arbete om inomhusmiljö, kr. 10.000:-,
- till *Nationalmuseet, København* för 23:e nordiska ikonografiska symposiet, kr. 5.000:- till busshyra,
- till *Stiftelsen Juthbacka, Nykarleby* för internationellt konstsymposium, kr. 10.000:- till resor från Västerbotten,
- till *Föreningen Gustavsbergs Konsthall* för nordiskt seminarium 2012 om konstnärlig forskning, kr. 10.000:- till resor,
- till *Inst. för designvetenskaper, Lunds univ.* för nordiskt forskarseminarium om relationen mellan teori och praktik inom designvetenskaper, kr. 10.000:-,
- till *Nord-norske Bildende Kunstnere, Svolve* för seminarium om Kirunas stadsförvandling och flyttning, kr. 10.000:-,
- till *Arbetsgruppen för nordiskt dräktseminarium 2012* för seminariet ”Folkdräkten i kalejdoskop”, kr. 10.000:-,
- till *Svenska Sång- och Talpedagogförbundet* för nordisk pedagogvecka 2012, kr. 15.000:- till resor,
- till *Islands organistförbund, Reykjavik* för Nordisk kirkemusik symposium 2012, kr. 20.000:-,
- till *Förbundet De Utvecklingsstördas Väl r.f., Helsingfors* för anordnande av kurs i Helsingfors och Vasa med Ronnie Gardiner Rytm Music, kr. 5.000:-,
- till *Det Farmaceutiske Fakultet, Københavns univ.* för Pinsestævne 2012, kr. 10.000:- till busshyra,
- till *Föreningen Norden, Sverige* för Nordenkorrespondentresa till Helsingfors 2012, kr. 20.000:-,
- till *Pohjola-Norden i Esbo* för studieresa till Finnskogarna vid norska gränsen 2012, kr. 10.000:-,
- till *Folkungaskolan, Linköping* för nordisk elevträff på Island 2012, kr. 10.000:-,
- till *Hvaleyrarskolis 10:e klass, Akurholt* för resa till Danmark 2012, kr. 15.000:-,
- till *Árni Magnússon-instituttet for islandske studier, Reykjavik* för nordiska gästforskarbesök 2012, kr. 10.000:-,
- till *Berättarföreningen Félag sagnathula, Reykjavik* för isländskt deltagande i Nordisk berättarslam 2012, kr. 10.000:-,

- till *Árni Magnússon-instituttet for islandske studier, Reykjavik* för inbjudan av nordiska föreläsare om isländsk/nordisk kultur 2012/2013, kr. 10.000:-,
- till *Professor Ulla Börestam, Nordiska språk, Uppsala univ. och lektor Barbro Allardt Ljunggren, Inst. för kommunikation, medier och it, Södertörns högskola* för gästforskarbesök 2012, kr. 5.000:-,
- till *OFTI – Områdesgruppen för forskning om tal och interaktion, Stockholms univ.* för inbjudan av finländsk plenarföreläsare 2012, kr. 5.000:-,
- till *Professor Petri Salo, Pedagogik, Åbo Akademi, Vasa* för inbjudan av nordiska föreläsare till symposium om aktionsforskning i Vasa 2012, kr. 8.000:-,
- till *Inst. för freds- och konfliktforskning, Uppsala univ.* för inbjudan av norsk gästforskare 2012, kr. 10.000:-,
- till *Nordväxt Intressenter, Stockholm* för barns och ungdomars deltagande i skandinavisk robotfinaltävling i Oslo 2012, kr. 20.000:-,
- till *Stiftelsen Ung Nordisk Musik i Sverige* för svenska tonsättares och musikers deltagande i UNM-festival på Island 2012, kr. 15.000:-,
- till *Göteborgs numismatiska förening* för inbjudan av norsk föredragshållare 2012, kr. 4.000:-,
- till *Arkitektskolen i Aarhus* för tjugo studenters studieresa till Grönland 2012, kr. 15.000:-,
- till *Centrum för konsumtionsvetenskap, Handelshögskolan, Göteborg* för nordiskt deltagande i 2:a nordiska konsumtionsforskningskonferensen i Göteborg 2012, kr. 12.000:- till resor,
- till *Gardarholm Hållbarhets Centrum, Húsavik* för resor till Köpenhamn och Stockholm, kr.10.000:-,
- till *Kragerø bibliotek, Norge* för studieresa till Bokmässan i Göteborg samt studiebesök i Malmö på bibliotek 2012, kr. 6.000:-,
- till *Norsk institutt for bunad og folkedrakt, Fagernes* för norskt deltagande i nordiskt dräktseminarium i Vörå 2012, kr. 10.000:- till resor,
- till *Förbundet de Utvecklingsstördas Väl r.f., Helsingfors* för inbjudan av svensk föreläsare till seminarium om personlig assistans i Vasa 2012, kr. 4.000:-,
- till *Pohjola-Norden, Finland* för utgivning av broschyr om Helsingforsavtalet 50 år, kr. 10.000:-,
- till *Pohjola-Norden, Finland* för utgivning på svenska av finskspråkigt skolhäfte om Nordens historia, kr. 20.000:-,
- till *Lars-Göran Johansson, svensk lektor vid Islands univ.* för tryckning av boken ”Litterär kanon i Norden”, kr. 15.000:-,
- till *Mag. art. Mads Bunch, Inst. for nordiske studier, Københavns univ.* för utgivning av boken ”Millennium. Nye retninger i nordisk litteratur”, kr. 10.000:-,
- till *Professor Ivo Holmqvist, Auckland, Nya Zeeland* för tryckning av antologin ”Den främmande förförerskan – svenska synpunkter på Karen Blixen”, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Daniel Brodén, Filmvetenskap, Göteborgs univ.* för dansk-svensk filmforskningsantologi, kr. 10.000:-,
- till *Postdoc. Bergur Rønne Moberg, Nordiske Studier, Københavns univ.* för tryckning av boken ”Resten av Vesten. Verdenslitteratur i modernismens margin” 15.000:-,
- till *Barents publisher, Överkalix* för tryckning av del II av Storordbok för meänkieli, kr. 20.000:-,
- till *Inst. för de inhemska språken, Helsingfors univ.* för publicering av NORNA-rapporten ”Namn i stadsmiljö”, kr. 5.000:-,

- till *Fróðskaparsetur Føroya, Tórshavn* för tryckning av NORNARapporten "Navne i kystkulturen", kr. 10.000:-,
- till *Universitetslektor Eva Söderberg, Mittuniv., Härnösand och docent Mia Österlund, Åbo Akademi* för tryckning av litteraturvetenskaplig antologi "Flicktion. Perspektiv på flickan i fiktionen", kr. 15.000:-,
- till *Doktoranden Margareta Ridderstedt, Konstvetenskap, Stockholms univ.* för tryckning av avhandlingen "Liturgiska textilier från svenska ateljéer 1880-1930", kr. 10.000:-,
- till *Master of Fine Arts Joanna Lombard, Hägersten* för tryckning av fotobok om kollektivet Ljusbacken i Hälsingland, kr. 10.000:-,
- till *Universitetslektor Ulf Klarén och docent Karin Fridell Anter, Konstfack, Stockholm* för översättning till danska, norska och engelska av publikation om perceptiv rumslig analys av färg och ljus, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Henrik Åström Elmersjö, Inst. för idéhistoria och samhällsstudier, Umeå univ.* för tryckning av avhandlingen "Norden, nationen och historien", kr. 25.000:-,
- till *Fil. dr Jacob Westberg, Försvarshögskolan, Stockholm* för tryckning av antologin "Norden mellan stormakter och fredsförbund", kr. 20.000:-,
- till *Docent Lena Marander-Eklund, Folkloristik, Åbo Akademi* för tryckning av publikationen "Rumsliga gestaltningar av hemmafrun med utgångspunkt i 1950-talet", kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Oskar Sjöström, Historia, Stockholms univ.* för tryckning av avhandlingen "Varför krig? Perspektiv på konflikter och krigslystnad i 1700-talets Sverige", kr. 15.000:-,
- till *Arkivleder Hilde Lange, Troms fylkeskommune* för språkgranskning och tryckning av antologin "Formidling for fremtida – tanker om arkiv og bruk", kr. 6.000:-,
- till *Museumsinspektør Helle Horsnæs, Nationalmuseet, København* för tryckning av numismatiska skriften "Crossing Boundaries – An Analysis of Roman Coins in Danish Contexts; Findings from Bornholm", kr. 8.000:-,
- till *Fil. dr Eva Ahl-Waris, Helsingfors* för utgivning på svenska av faktabok om Heliga Birgitta, kr. 5.000:-,
- till *Serietecknaren Kaisa Leka och grafiske formgivaren Christoffer Leka, Borgå* för tryckning av tecknad seriebok om en cykelresa på Island, kr. 15.000:-,
- till *Professor Gitte Buch-Hansen, Afdeling for Bibelsk Eksegese, Københavns univ.* för skandinaviskt läroboksprojekt om nytestamentlig bibeltolkning, kr. 15.000:-,
- till *Doktoranden Anna Minara Ciardi, Religionsvetenskap, Lunds univ.* för tryckning av avhandling om danska domkapitel, kr. 10.000:-,
- till *Utbildningsplanerare Bettina Lindfors, Helsingfors univ.* för utgivning på svenska av finskspråkig handbok om universitetspedagogik, kr. 10.000:-,
- till *Nordiska Akvarellmuseet, Skärhamn* för tryckning av informationsfolder, kr. 10.000:-,
- till *Assistant professor Ola Wedebrunn, Konstakademiet, København* för tryckning av nordisk-baltisk antologi om modernismens arkitektur, kr. 15.000:-,
- till *Doktoranden Marie Ulväng, Ekonomisk historia, Uppsala univ.* för tryckning av avhandling om klädeekonomi och klädkultur i Södra Norrland under 1800-talet, kr. 10.000:-,

- till *Hönnurarsafn Íslands, Reykjavik* för tryckning av bok om isländske möbeldesignern Gunnar Magnússon, kr.15.000:-,
- till *Amtsbiolog Bernt Løjtmant, Randers* för utgivning av boken ”Reliktplanter”, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Joakim Wehlin, Arkeologi, Göteborgs univ.* för tryckning av avhandlingen ”Monumentala stenskepp och diskreta landskap – möten och maritim miljö i Östersjön 1200 – 400 f K”, kr. 20.000:-,
- till *Doktoranden Seija Astrid Niemi, Åbo univ.* för tryckning av doktorsavhandling om polarforskaren Nordenskiöld, kr. 15.000:-,
- till *Doktoranden Johnny Engström, Åbo Akademi* för studieresor till Sverige inom ramen för forskningsprojekt om nordisk högerpopulism, kr. 10.000:-,
- till *Fd studievägledaren Britt Pedersen, Kristiansand* för enkät om svenska lärarstudenters skolpraktik i Norge 2012 och för enkät om språk- och kulturkurs för svenska modersmållärare i Norge 2012, kr. 15.000:- för båda enkäterna,
- till *Forskarassistent Ida Larsson, Nordiska språk, Stockholms univ.* för resa till Oslo för forskningsprojekt om nordiska språk i Amerika, kr. 10.000:-,
- till *Høgskolen i Hedmark* för forskningsprojekt om kompetensutveckling bland sjuksköterskor i Norge och Sverige, kr. 10.000:-,
- till *Karlstads univ.* för forskningsprojekt om kompetensutveckling bland sjuksköterskor i Norge och Sverige, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Einar Petander, Religionsvetenskap, Åbo Akademi* för forskningsprojekt om den tidiga teosofin i Finland, kr. 4.000:- till resor,
- till *Psykolog Gunilla Björkqvist, Stockholms univ.* för intervjuer inom ramen för forskningsprojekt om finländska krigsveteraner, kr. 10.000:-,
- till *Nordens Biskops-Arnö* för prenumeration på nordiska dagstidningar, kr. 20.000:-,
- till *Nordens hus i Reykjavik* för underhåll av grafiska utlåningsblad, kr. 20.000:-,
- till *Svenska Finlands folkting, Helsingfors* för prenumeration på svenska huvudstadstidningar, kr. 10.000:-,
- till *Foreningen Norden i Norge* för utlåningsordning till skolklasser av skandinaviskspråkig litteratur och film, kr. 20.000:-,
- till *Finska språket, Københavns univ.* för prenumeration på Helsingin Sanomat, kr. 8.000:-,
- till *Finnskogsmuseet, Alfta* för inköp av antikvarisk och topografisk litteratur, kr. 10.000:-,
- till *Nordjobb, Sverige* för fritidsaktiviteter under 2012, kr. 25.000:-,
- till *Nordjobs nordiska sekretariat i Malmö* för projektet Jobbresan, kr. 10.000:-,
- till *Nordjobb, Island* för språkkurs och fritidsaktiviteter under 2012, kr. 20.000:-,
- till *Kulturstationen Vanløse, Danmark* för svensk kulturvecka 2012, kr. 10.000:-,
- till *Barn- och ungdomslitteraturfestivalen Mýrin, Reykjavik* för inbjudan av nordisk litteraturforskare, kr. 5.000:- till resa,
- till *Selskabet Bellman i Danmark* för konsert på Bellmandagen 2012, kr. 10.000:-,
- till *Kulturskolans Blåsorkester, Eksjö* för resa till Oslo 2012, kr. 10.000:-,
- till *Glaskonstnärgruppen Dynamo, Stockholm* för workshop i Oslo och Göteborg, kr. 10.000:- till resor,
- till *Henrik Ibsens Teater og Salong, Oslo* för arkivresa till Stockholm 2012, kr. 9.000:-,
- till *Dansaren Ida Kallanvaara, Göteborg* för deltagande i balettseminarium i Köpenhamn, kr. 5.000:-,

- till *Teater Trixter, Göteborg* för studieresa till Köpenhamn 2012, kr. 7.000:-,
- till *Arbetsgruppen Byarockarna, Nykarleby* för svenskt deltagande i musikfestival i Oravais 2012, kr. 10.000:-,
- till *Konstnärerna Loulou Cherinet, Michele Masucci och Juan Pedro Fabra, Stockholm* för utställningsresa till Helsingfors 2012, kr. 15.000:-,
- till *Konstnärerna Katja Syrjä, Mariehamn och Tiina Vainio, Åbo* för konstprojekt om handgjort vasspapper, kr. 8.000:- för resor till Tidaholm,
- till *Berättarkompaniet Fabula Storytelling, Stockholm* för inbjudan av dansk och norsk berättare till berättarfestival 2012 i Stockholm, kr. 8.000:- ,
- till *Tyresö Finska Förening, Sverige* för deltagande i nordiska dansfestivalen Nordlek i Norge 2012, kr. 10.000:-,
- till *Sängkören Wiipurilaisen Osakunnan Laulajat, Helsingfors* för konsertturné till Island 2012, kr. 10.000:-,
- till *Orkester Norden* för sommarprogram i Kristiansand, kr. 20.000:- till resor för musiker från Finland, Island och de baltiska länderna,
- till *Stockholm Early Music Festival* för gästspel från Färöarna 2012, kr. 15.000:- till resor,
- till *Festivalen Hangö Teaterträff r.f., Helsingfors* för två gästspel från Sverige 2012, kr. 10.000:-,
- till *SPOR-festivalen 2012 i Aarhus* för musikprojektet ”Nordisk Folkekultur”, kr. 10.000:- till deltagande från Färöarna och Island,
- till *Seriefrämjandet, Malmö* för vandringsutställning i Sverige och Finland om Mumindalen, kr. 10.000:- till transporter samt
- till *CircusArts, Norsborg, Sverige* för nordiskt nycirkusnätverk, kr. 10.000:- till resor från Grönland.

I slutet av november 2012 utdelades följande anslag:

- till *XIII:e Nordic TAG* i Reykjavik 2013, kr. 10.000:-,
- till *Liveart .dk* för dokumentation och arkivering av performancekonst, kr. 10.000:-,
- till *Rolf Jacobsen-dagene, Hamar* för seminarium om Øyvind Rimbereids författarskap, kr. 10.000:-,
- till *25th Scandinavian Conference of Linguistics* i Reykjavik 2013, kr. 8.000:-,
- till *Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Univ. i Oslo* för språkteknologikonferensen NODALIDA 2013, kr. 15.000:-,
- till *Centrum för tvåspråkighetsforskning, Stockholms univ.* för nordiska flerspråkighetskonferensen NORDAND XI 2013, kr. 10.000:-,
- till *Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavik* för nordiskt seminarium om handskrifter 2013, kr. 10.000:-,
- till *Professor Tuija Laine, Helsingfors univ.* för nordisk bokhistorisk konferens 2013, kr. 8.000:-,
- till *Teologiska inst., Islands univ.* för 17:e nordiska systematikerkonferensen 2013, kr. 8.000:-,
- till *Nordiskt nätverk för skogsfinsk forskning* för deltagande i arkivseminarium i Uppsala, kr. 10.000:-,
- till *Inst. for kultur og samfund, Aarhus univ.* för internat. konf. ”Gender in the European Town”, kr. 20.000:- till nordiska doktoranders deltagande,
- till *Grönlands univ., Nuuk* för nordisk konferens om geopolitik i nordområdena 2013, kr. 20.000:-,
- till *Nordisk kyrkorumskonferens* i Helsingfors 2013, kr. 15.000:-,

- till *Professor Björn Sandvik, Helsingfors univ.* för nordisk konferens om skadeståndsrätt, kr. 10.000:-,
- till *Geografiska inst., Islands univ.* för 5:e nordiska geografmötet 2013, kr. 10.000:-,
- till *Societas Heraldica Scandinavica* för 7:e nordiska heraldiska kollokviet, kr. 5.000:-,
- till *Høgskolen i Oslo og Akershus* för 40:e nordiska medieforskarkonferensen 2013, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Cecilia Kilhamn, Utbildningsvetenskapliga fakulteten, Göteborgs univ.* för arbetsseminarium om matematisk didaktik, kr. 10.000:-,
- till *Stiftelsen Vandalorum, Värnamo* för nordiskt seminarium om design för barn 2013, kr. 15.000:-,
- till *Ung Nordisk Musik, Norge* för den årliga UNM-festivalen i Oslo 2013, kr. 10.000:-,
- till *Professor Jan Lindström, Nordiska språk, Helsingfors univ.* för 33:e sammankomsten för svenskans beskrivning, kr. 8.000:-,
- till *Inst. för svenska språket, Göteborgs univ.* för kurs för modersmållärare om norska språket och kulturen på Voksenåsen 2013, kr. 10.000:-,
- till *Inst. för svenska språket, Göteborgs univ.* för kurs för modersmållärare om danska språket och kulturen på Schæffergården, kr. 10.000:-,
- till *Det Informationsvidenskabelige Akademi, København* för nordisk konferens om e-bokens aktuella och framtida status, kr. 6.000:-,
- till *Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavik* för deltagande i Bokmässan i Göteborg 2012, kr. 5.000:-,
- till *Nordica, Helsingfors univ.* för gästbesök av Svenskt visarkiv, Stockholm kr. 10.000:-,
- till *Professor Stig Welinder, Enviken* för konferens om inflyttade finnar i 1600-talets Rättvik, kr. 5.000:-,
- till *Rannsóknastofnun Ármanns Snævarr, Háskoli Íslands, Reykjavik* för tre nordiska gästföreläsare till konferens om barn- och familjeskydd, kr. 15.000:-,
- till *Stiftelsen för Martin Wegelius-institutet, Helsingfors* för finlandssvenska folkmusikprojektet Lirarna, kr. 3.500:-,
- till *Psykosociala förbundet r.f., Jakobstad* för svensk föreläsare vid mentalvårdsmässa i Helsingfors, kr. 4.000:-,
- till *Docent Helena Lindgren, Sahlgrenska akademien, Göteborg* för deltagande i konferens om hemförlossningar på Island 2013, kr. 10.000:-,
- till *Stockholms Stadsmuseum* för seminariet ”Slakthusområdet i ögonhöjd”, kr. 5.000:-,
- till *Nittedal Speidergruppe* för möte med scouter från nordiska vänorter, kr. 15.000:-,
- till *Nationalmuseet, Köpenhamn* för internationella konferensen ”Castles at War 1000 – 1660”, kr. 10.000:-,
- till *Nordens folkhögskola Biskops-Arnö* för framställning av bok inför fotoskolans 30-årsjubileum, kr. 15.000:-,
- till *Forlaget Oktober, Oslo* för utgivning av del IV av Edvard Hoems biografi om Bjørnstjerne Bjørnson 1899-1910, kr. 25.000:-,
- till *Univ. i Agder* för utgivning av skriften ”Modernismen i nordisk lyrikk 6”, kr. 10.000:-,
- till *Docent Birgit Peterson, Historia, Umeå univ.* för tryckning av biografi om DN-journalisten Alma Braathen signaturen ”Brodjaga”, kr. 15.000:-,

- till *Fil. dr Pauline Stolz, Inst. för kultur och globala studier, Ålborgs univ.* för språkgranskning av fyra utgåvor av NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research, kr. 15.000:-,
- till *Docent Kristina Fjelkestam, Kultur och kommunikation, Linköpings univ.* för tryckning av antologin "Kvinnorna gör mannen", kr. 10.000:-,
- till *Journalisten Göran Elgemyr, Stockholm* för tryckning av bok om norske motståndsmannen Kai Holst, kr. 15.000:-,
- till *Fil. dr Anders Schærström, Stockholm* för bok på engelska om medicinsk geografi i Norden, kr. 10.000:-,
- till *Professor Mats Jansson, Litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs univ.* för skrift om översättningens kulturella och historiska betydelse i ett nordiskt perspektiv, kr. 15.000:-,
- till *Docent Kajsa Andersson, Stockholm* för bokprojektet "L' Image de Sápmi – Sápmi i ord och bild", kr. 20.000:- till tryckning,
- till *Center för nordiska studier, Vilnius univ.* för artikelsamling om fest, lek och gåtor i nordiska studier, kr. 15.000:-,
- till *Doktoranden Ann-Mari Hållans Stenholm, Arkeologi, Stockholms univ.* för tryckning av avhandling om minnet som ett samhällsfenomen, kr. 10.000:-,
- till *Nordiska Akvarellsällskapet, Göteborg* för katalog till konstutställning, kr. 10.000:-,
- till *Thomas Lindblad, Sundbyberg* för utgivning av bok om skandinaviska bruksföremål av rostfritt stål och aluminium, kr. 10.000:-,
- till *Intendent Marie Tornehave, Stockholm* för bok om Sigvard Bernadottes silverdesign, kr. 15.000:-,
- till *Viveka Hansen, The IK Foundation & Company, Bamberg* för bilder och bildrättigheter avseende bokprojektet "Textile Traditions and Trade from a Global 18th-Century Perspective", kr. 15.000:-,
- till *Foreningen Danske Design Bogbindere, København* för katalog till utställningen Nordiske Bogbind 2013, kr. 20.000:-,
- till *Doktoranden Ann Biström, Nordiska inst., Helsingfors univ.* för tryckning av avhandling om svenska rocksångerskan Eva Dahlgren, kr. 15.000:-,
- till *Doktoranden Randi Solheim, Konstvetenskap, Stockholms univ.* för tryckning av avhandlingen "Norge og kunsten. Brytninger i kunstsynet under unionstiden", kr. 10.000:-,
- till *Nordnorsk kunstnersenter, Svolvær* för katalog till svensk-norska konstprojektet "Reflex", kr. 10.000:-,
- till *Kjell Sundstedt, Stockholm* för forskningsprojekt om det svenska filmmanuskrivandets historia, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Matthias Gunnarsson, Samhällsvetenskaper, Linnéuniv., Växjö* för forskning om europeisk påverkan på nordiska partisystem, kr. 10.000:-,
- till *PhD Merethe Roos, Høgskolen i Østfold* för studie om likpredikningar, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Andreas Vilhelmsson, Nordiska högskolan för folkhälsovetenskap, Göteborg* för fortsatta studier om psykisk ohälsa, kr. 3.000:-,
- till *PhD Lene Melheim, Inst. for arkeologi, Univ. i Oslo* för blyisotop-analyser av nordiska metallfynd från bronsåldern, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Anders Schomacker, NTNU, Trondheim* för forskning om klimatändringar och glaciärer på Island, kr. 10.000:-,

- till *Föreningen Norden i Göteborg* för inköp av datorutrustning, kr. 15.000:-,
- till *Kultur i Överkölis, Överkalix* för tryckning av utställningskatalog, kr. 10.000:-.
- till *Mariehamns litteraturdagar 2013*, kr. 15.000:-,
- till *Rolf Jacobsen-dagene 2013, Hamar* för nordisk samtidspoesifestival, kr. 10.000:-,
- till *3:e Nordiska kustkulturfestivalen i Karlskrona 2013*, kr. 20.000:-,
- till *Konstnärerna Erik Rosshagen och Niklas Wallenborg, Stockholm* för workshop i Köpenhamn om dans och extas, kr. 5.000:- till resor,
- till *Filmaren Freja Andersson, Stockholm* för dokumentärfilmen ”Krukväxtbarn”, kr. 15.000:- till resor,
- till *Galleriet blås & knåda, Stockholm* för två nordiska utställningar 2013, kr. 10.000:-,
- till *Konstfackstud. Mette Colberg, Stockholm* för inköp av material och terminsavgift, kr. 8.000:-,
- till *Bygdemuseet i Dalvik, Island* för utställningar om kvinnors och barns kultur på Grönland, kr. 15.000:-,
- till *Lilja Thorgeirsdóttir, Kópavogur* för skrift om isländska konstnären Kristjana F. Arndal, kr. 15.000:- till resor och fotografering,
- till *Konsthögskolestud. Malin Peter, Bergen* för materialkostnader, kr. 8.000:- samt
- till *Master i fri konst Karin Karlsson, Trensrum* för residensvistelse på Island, kr. 8.000:-.

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

utlyser anslag till ansökan under 2013

Letterstedtska föreningens uppgift är att befordra gemenskapen mellan de fem nordiska länderna på industrins, vetenskapens och konstens områden. Under 2013 kommer anslag att utdelas vid två tillfällen, dels under våren, dels under hösten. Det belopp som står till förfogande för gemensam utdelning uppgår till 2.000.000:- SEK.

*Ansökan om anslag inges skriftligen till Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, Box 22333, SE - 104 22 Stockholm. Ansökan skall, i undertecknat skick, insändas **före** den 15 februari och **före** den 15 september 2013. Poststämpelns datum gäller.*

Besked om utdelade anslag ges skriftligen i slutet av maj resp. i slutet av november 2013.

I. Anslag utdelas i första hand till följande ändamål:

- Anordnande av nordiska konferenser och seminarier. Ansökan insändes av arrangörerna varvid konferensspråk och specificerade kostnader anges. Utgifter för administration, måltider, löner, arvoden och traktamenten *beviljas ej*.
- Gästbesök av forskare från annat nordiskt land. Ansökan insändes av den mottagande institutionen. Utgifter för administration, måltider, löner, arvoden och traktamenten *beviljas ej*.
- Tryckning, översättning eller språkgranskning av publikationer av gemensamt nordiskt intresse. Offert skall bifogas ansökan. Till periodiska skrifter ges engångsanslag. Doktorander skall bifoga handledarintyg.
- Vetenskapliga, jämförande studier av företeelser i de nordiska länderna som är av gemensamt nordiskt intresse. Doktorander skall bifoga intyg om sin forskning från handledaren. Av intyget skall framgå varför anslag bör ges till det uppgivna ändamålet.
- Inköp av litteratur eller kontorsutrustning till nordiska institutioner eller lärosäten med utpräglad nordisk inriktning. Kostnadsberäkning skall bifogas ansökan.

Ansökningsbeloppet bör ligga i intervallet 10.000 till 50.000 SEK.

Anslag utdelas enligt föreningens praxis **ej** till:

- projekt som ägt rum vid ansökningstillfället,
- resor och uppehålle inom det egna landet,
- festskrifter eller seminarier av avtackningskaraktär,
- till löner, arvoden, traktamenten eller normala levnadsomkostnader samt
- till renodlade medicinska ändamål.

II. Under 2013 står sammanlagt 300.000 SEK till förfogande för främjandet av *nordiskt konstnärligt utbyte*. Ansökan skall, i undertecknat skick, insändas *före* den 15 februari resp. *före* den 15 september 2013 till Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, Box 22333, SE - 104 22 Stockholm. Poststämpelns datum gäller. Ansökningsbeloppet är högst 50.000 SEK.

III. Enskild person eller enskilda personer kan också ansöka om anslag för studieresor till annat nordiskt land. Ansökningsbeloppet bör ligga i intervallet 2.000 till 10.000 SEK. Ansökan sändes, i undertecknat skick, *in före* den 15 februari 2013 (poststämpelns datum gäller) till:

Danska sökande:

Letterstedtska föreningens danska avdelning
c/o Steen A. Cold, Skodsborgsparken 14, DK - 2942 Skodsborg

Finländska sökande:

Letterstedtska föreningens finländska avdelning
c/o Guy Lindström, Grankullavägen 13 B 26, FIN-02700 Grankulla
Anm. Den finländska avdelningen tar även emot ansökningar insända före den 15 september 2013.

Isländska sökande:

Letterstedtska föreningens isländska avdelning
c/o Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrun 36, IS - 102 Reykjavík
Anm. Den isländska avdelningen tar även emot ansökningar insända före den 15 september 2013.

Norska sökande:

Letterstedtska föreningens norska avdelning
c/o Kolbjørn Skaare, Professor Dahls gate 42, NO - 0260 Oslo
Anm. Den norska avdelningen tar även emot ansökningar insända före den 15 september 2013.

Svenska sökande:

Letterstedtska föreningens svenska avdelning
Box 22333, SE-104 22 Stockholm
Anm. Den svenska avdelningen tar även emot ansökningar insända före den 15 september 2013.

En fullständig förteckning över utdelade anslag återfinns i årets sista nummer av *Nordisk Tidskrift* (4/2011 och 4/2012). Se Letterstedtska föreningens hemsida: www.letterstedtska.org

BOKESSÄ

DAGS FÖR EN TREDJE NORDISK GULDÅLDER.

DJÄRVA TANKAR FÖR FRAMTIDEN.

På senare år har det utkommit flera tankeväckande skrifter om det nordiska samarbetets sicksack-vandring mellan övergripande helhetsplaner och vardagsrelaterad sektorsamverkan. Den isländske NIB-chefen *Jón Sigurðsson* inledde 2000-talet med en spännande och genomträngande analys av det nordiska samarbetets framtida möjligheter i globaliseringens utmanande kraftfält på uppdrag av de nordiska samarbetsministrarna. *Öppet för världens vindar* var denna skrifts smått poetiska titel. I februari 2009 presenterade den tidigare norske utrikes- och försvarsministern *Thorvald Stoltenberg* sin banbrytande rapport till de nordiska utrikesministrarna med tretton förslag om ett förstärkt nordisk säkerhetspolitiskt samarbete. Ett särskilt samnordiskt ansvar efterlystes av författaren för en framtida fredlig och miljömässigt hållbar utveckling av Arktis.

Året därefter lanserade samhällsdebattören *Gunnar Wetterberg* en energisk plädering för inrättandet av en nordisk förbundsstat i syfte att erövra en plats vid de globala, ekonomiska rådsborden. Norden som en samlad kraft inom det förändrade multilaterala samarbetet mellan de stora i G8 eller de inflytelserika i G20 hägrade för *Wetterberg*. *Utrikespolitiska Institutet i Finland* bidrog till denna diskussion 2011 genom en forskarbaserad analys av förutsättningarna omkring år 2020 för en djärvare samnordisk profil i närområdet, i det europeiska och i det globala arbetet. Dessa skribenter var mer pessimistiska än *Wetterberg* beträffande möjligheten till ett globalt inflytande. I stället argumenterade de för ett större gemensamt engagemang inom närområdet. Själva återkom vi till våra käpphästar om det nordiska samarbetets dynamik och dess framtida utveckling i två nummer av *Världspolitikens Dagsfrågor* (2002 resp. 2012). I dessa skrifter lyfte vi fram värdet av att gemensamt utöva *nordisk idémakt* inom EU:s olika policyskapande nätverk och institutioner. Små länder kan tillsammans föra fram stora tankar till gagn för den europeiska helheten, menade vi då som nu.

F.d. statsrådet *Stoltenbergs* praktiska förslag till nordisk säkerhetspolitisk samverkan och hans övergripande idé om en nordisk solidaritetsförklaring lyfte det nordiska samarbetet till en än högre ambitionsnivå. Ett första politiskt steg togs redan i april 2011 då de nordiska utrikesministrarna i Helsingfors presenterade en sådan efterfrågad – för att inte säga efterlängtd – gemensam solidaritetsförklaring. I statsvetenskapliga termer innebar *Stoltenbergs* förslag, om de alla förverkligas, att det nordiska samarbetet lämnar vardagslunkens s.k. low-politicsnivå och svingar sig upp i storpolitikens s.k. high-politics-rymder.

Debattören Gunnar Wetterberg börjar i en helt annan ände när han vill vitalisera det nordiska samarbetet. I stället för att gå den upparbetade men mödosamma, expertbaserade stigen nedifrån och upp, så är Wetterbergs ansats den motsatta. Uppifrån en gemensam statsbildning med en danskfödd drottning och därefter ned till sakområdena borde ge bäst effekt, lyder hans något drastiska plädering.

Lagom till Nordiska rådets 60-årsjubileum i slutet av oktober 2012 i Helsingfors utkom idéskriften *Nordiska Gemenskaper. En vision för samarbetet* med filosofen och fil. doktorn *Johan Strang* som författare. Bakom den pedagogiskt utformade skriften står *Centrum för Norden-studier i Helsingfors (CENS)*, som inrymmer en rad yngre forskare samlade kring nestorn Henrik Stenius. I stället för att se bakåt i jubileumsyrans tecken vill Strang och hans kollegor blicka framåt och skissa på en ny vision för samarbetet. Det nya i kråksången är att utforma det nordiska samarbetet i framåtblickande och praktiskt hanterbara tårtbitar, som i boken kallas för Nordiska Gemenskaper. Detta förefaller rent begreppsmässigt att vara nytt nordiskt vin i gamla europeiska samarbetslaglar. De Europeiska Gemenskaperna (EG) var som bekant beteckningen på dagens Brysselsamarbete innan Maastricht-fördraget 1993 omvandlade dessa tre juridiskt åtskilda gemenskaper till dagens 27 länder starka, eller svaga om man så vill, Europeiska union.

Johan Strang tror inte på en nordisk förbundsstat till skillnad från Gunnar Wetterberg. I stället sätter han sin tillit till samverkan inom breda och politiskt relevanta sektorer som han döpt till gemenskaper. Fem sådana gemenskaper eller breda samsarbetssektorer vill Strang satsa på: Utrikes- och säkerhetspolitik, miljöpolitik, energipolitik, välfärdspolitik och forskning. Förutom den första sektorn, utgör dessa områden redan i nuläget det nordiska samarbetets framgångsrika kärnfält. Med tillägget att kulturområdet förvånande nog inte finns med på den högsta prioriteringslistan. Det är, enligt vår uppfattning, en trovärdig utgångspunkt att fortsatt satsa på breda samsarbetssektorer utan att ha ambitionen att skapa nya heltäckande institutioner. Hade man tagit det breda greppet så vore det i stället fråga om en helhetsplan av Nordek-modell, vilken som bekant avfärdades redan 1970.

Strang menar att samarbetet som helhet har mycket att lära av den numera mycket framgångsrika expertsamverkan mellan de nordiska försvarsmakterna. Inom denna sfär har man, enligt Strang, förstått att utveckla praktiskt inriktade projekt över gränserna. Metoden är en "förebild" och bör efterliknas inom andra gemenskaper, hävdar författaren. Här blottas, tycker vi, ett visst mått av historielöshet och en uppenbar brist på fördjupade kunskaper i ämnet.

Vi skulle hellre vända på steken och med glädje notera, att tids nog har den beprövade nordiska sektorsamverkans-metoden även kommit till heders inom det traditionellt tabubelagda högnivå-området nationellt försvar. Kontrasten

mot läget 1948/49 då de skandinaviska försvarsförhandlingarna kollapsade är markant. Den fråga vi ställer oss är om denna nyordning inom försvarssektorn innebär en kvalitativ förstärkning av ett välbekant mönster för samarbetet, eller om de nya tagen snarast avspeglar att de allt mer vardagliga och resursfixerade försvarsfrågorna har glidit ner i det lågpolitiska umgänget mellan länderna. Att genom samnordisk storskalighet spara på nationella knappa resurser är ett väletablerat arbetssätt inom hela fältet av väl fungerande nordiska sektorsamverkansinitiativ. Försvarsmakterna har i grunden bara efterliknat övriga sektors framgångsrecept menar vi, medan Strang en smula yrvaket nickar bifall till det aktuella arbetsläget.

Alla behöver inte samarbeta om allt, anser Johan Strang i likhet med Stoltenberg. Två eller tre länder kan inleda ett samarbete utan att samtliga nödvändigtvis måste vara med. Det är ett sätt att komma undan den heliga enhällighetsprincipen inom det officiella nordiska samarbetet. Den samarbetsmetodiken innebär att den som vill minst bestämmer mest, noterar Strang. Under senare år tillämpar man regeln att ett enstaka land inte behöver ge sitt aktiva stöd om de övriga länderna vill driva samarbetet inom ett område ytterligare framåt. Man kan avstå utan att hindra framsteg – som andra vill arbeta för – genom ett slags negativt konsensus. Detta sker redan inom många samarbetsområden.

Att samtliga länder inte är med från början om tunga nordiska samarbetsreformer är faktiskt inget nytt. Nordiska rådet tillkom som bekant 1952 utan att Finland var med. Efta omfattade bara tre av Nordens länder (Danmark, Norge och Sverige) till dess att Finland kom med via det s.k. Finn-Efta-avtalet och först långt senare blev fullvärdig Efta-medlem. Inom EU är den så kallade geometriska variationen en väl etablerad samarbetsform. Schengen, Euron och den gemensamma försvars- och säkerhetspolitiken utgör tre exempel på detta.

Tolv förslag till nyordning av det nordiska samarbetet har Johan Strang vaskat fram i sina många kontakter med ett stort antal välkända politiker, experter och forskare. Skriften fångar väl den dagsaktuella agendan och de tankar som nu cirkulerar bland initierade tyckare och tänkare. Enligt vår mening hade det varit bättre om Johan Strang inte enbart lyssnat in andras åsikter utan även läst på läxan i den omfattande litteratur om nordiskt samarbete som faktiskt föreligger. Det saknas sannerligen inte, vilket Strang en smula lättvindigt påstår, forskning om t. ex. Nordiska rådets tillkomst och verksamhet. Till exempel har samarbetsnestorn Frantz Wendt skrivit flera böcker om denna epok. Erik Solem, Håvard Narum, Stanley Anderson, Amitai Etzioni, Gustaf Petré, Nils Herlitz och Jan A. Andersson är andra som skrivit klokt och utförligt om rådet. När det gäller regeringssamarbetet och Nordiska ministerrådet är litteraturen förvisso något tunnare. Bland flera välkända bidrag kan nämnas vetenskapliga skrifter av Nils André, Barbara Haskel, Nils Ørvik, Hans E. Andersson och av oss själva.

En seriös genomgång av kunskapsläget om nordiskt samarbete kan inte ersättas av aldrig så många samtal med centralt placerade nordiska ämbetsmän, politiker, forskare och journalister. Strang borde vinnlagt sig om att först läsa på ordentligt och sedan tala med initierade praktiker inom området. Detta för att undgå risken att bli vilseledd av dessa experter. Skriften hade vunnit i trovärdighet om ett sådant mer krävande arbetssätt hade tillämpats.

Strang lanserar en rad i och för sig utmärkta förslag, vilka dock i många fall redan har prövats eller fungerar i praktiken idag. Nordiska nätverk mellan nationella ämbetsmän skulle kunna stärkas genom utbytestjänstgöringar, ungdomsutväxling och utpekade kontaktpersoner. Tydligare politiskt ledarskap behövs, gärna genom statsministrarnas ökade engagemang och deras nära kontakt med de nordiska samlingsministrarna och med Nordiska rådets presidium. Nordiska rådets arbete skulle förstärkas om ledamöterna inte bara samlas vid de vanligtvis årliga sessionerna utan möttes oftare i olika arbetsmöten, som kan kallas tematiska nordiska fora eller varför inte utskottsmöten. Mer kunskap i skolan om Norden, studieutbyten och särskilda kurser för lärare borde prioriteras, förslag som säkert Föreningarna Norden kan känna igen. Om lanseringen av dessa nygamla recept för framgång kan bidra till en meningsfull framtidsdebatt och till en vitalisering av arbetet i rådet, menar vi att de är värda att åter sättas på pränt.

Samarbetet inom Nordiska rådet byggde under de första decennierna på de nationella delegationerna och starka sekretariatschefer. Rådets valda medlemmar företrädde i första hand sina hemländer. Den partipolitiska hemvisten gav inte särskilt stora utslag förrän i början av 1970-talet då den s.k. partipolitiseringsen gjorde sitt intåg. Upprinnelsen kan spåras till en debatt i Oslo 1973 kring äktenskapslagstiftningen, som då reviderades i Sverige i den nya tidens anda. Först med att bilda en sammanhållen partigrupp var socialdemokraterna som av tradition hade samarbetat politiskt och fackligt inom ramen för Nordiska samlingskommittén (SAMAK). Med tiden formerade sig också de konservativa partierna till en nordisk partigrupp ungefär samtidigt som vänstersocialisterna/kommunisterna. Sist i raden av partigruppbyggnader kom liberaler, centerpartister och kristliga partier i den första vågen av partipolitiseringsen när de bildade mittengruppen. En av oss (Wiklund) har varit partigruppsekreterare för mittenpartierna i Nordiska rådet under en fyraårsperiod. På sistone har en femte partigrupp tillkommit. Nordens frihet består av Dansk folkepartis och Sannfinländarnas representanter i Nordiska rådet.

Johan Strang drar en lans för ökad partipolitiseringsen av det nordiska samarbetet, kanske utan att känna till denna bakgrund. Vårt intryck är att partipolitiseringsens bidrag till det nordiska samarbetets resultat lämnar mycket övrigt att önska. Trots att de nordiska partigruppsekreterierna består av närmare ett tjugo personer, enligt deltagarförteckningen vid råds-sessionen i Helsingfors 2012, så

dominerar utskotts- och presidieförslagen. Det innebär en utveckling från och inte mot ökad partipolitisering. En betydande del av rådets kostnader består för övrigt av schemaläggning och finansiering av dessa partigruppsmöten, där det inte förekommer så mycket verkstad i form av praktiskt förslagsväckande. Enligt vår mening bygger det nordiska samarbetets framgångar på att man i slutänden blir ense över olika gränssnitt om vad som skall göras och hur. Vad är det då för mening med att först vara oense i partipolitiserings tecken på förslagsstadiet för att sedan försöka bli ense i genomförandefasen? Om man efterlyser en livligare offentlig debatt genom en högre grad av partipolitisering kan detta värde uppnås på andra sätt, vilket även Strang föredömligt visar i sin skrift.

Forskare som befinner sig långt ifrån den praktiska verklighetens mödor kan förvisso bidra med tankeväckande idéer beträffande stora och kontroversiella frågor. Johan Strang har i stort lyckats med detta uppdrag. Det är till gagn för debatten om Norden. Dock hugger han i sten när han föreslår att man kan dela upp Nordiska ministerrådets sekretariat i en administrativ del och en idékläckande del eller fristående tankesmedja. Vår kunskap om hur ministerrådet har fungerat genom åren gör oss skeptiska till den förflugna tanken. De nationella ämbetsmännen, som kontrollerar sekretariatets dagordning och budget, har förstås aldrig varit de mest framsynta och pådrivande i samsarbetsfrågor. Tvärtom, så har dessa maktutövare ofta agerat grindvakter och bromsklossar inför diverse samsarbetsinitiativ.

Däremot skulle Nordiska rådets sekretariat säkert bli än mer pådrivande och idékläckande om det tillfördes kvalificerade utredningsresurser för att kunna utnyttja den egna kompetensen och ta sig an realistiska idéer från olika tankesmedjor i Norden. Det är synd att Nordiska rådets budget till så stor del upptas av kostnader för tolkning och stöd till partigrupper som inte tillför så mycket av innehållsligt värde. Att staka ut riktningen för det framtida nordiska samarbetet borde vara en huvudsyssla för de 87 förtroendevalda i Nordiska rådet med kompetent stöd av sitt rådssekretariat i Köpenhamn. Rätt använda kan även fristående tankesmedjor eller enskilda idégivare bidra till detta inriktningsarbete. De skrifter som har berörts här vittnar om den nordiska nytta som har åstadkommit över tid genom fristående, insiktsfulla inlägg.

Det förvånar oss storligen att Johan Strang å ena sidan lyfter fram den demokratiska utmaningen inom samarbetet men å andra sidan inte ens nämner möjligheten till direkta val till Nordiska rådet. Inom EU är sedan mer än tre decennier denna form av medborgarengagemang för en demokratisk grundval för samarbetet en självklarhet. Direktval till Nordiska rådet är ett konkret förslag i tiden, som vi fört fram i *Världspolitikens Dagsfrågor (9/2012)* tidigare detta år. När Strang och hans kollegor på CENS filosoferar om det internationella samarbetets behov av demokratisk legitimitet och öppen debatt är det snart sagt alla utom väljarna som ska inbjudas att vara med.

Sedan är det en annan sak att behovet av att förankra de nordiska samarbetsidéerna hos olika intressenter är stort. Detta har varit en grundval för samarbetet över tid. Därför är det glädjande att *Nordens fackliga samorganisation (NFS)* numera återvänt till de nordiska samarbetsarenorna efter att under de senaste decennierna ha vittjat andra internationella skötar. Om det vittnar en nyutkommen jubileumsskrift beträffande NFS. Det vore förstås också en nåd att stilla bedja om att *Föreningarna Nordens Förbund (FNF)* återfår sin forna glans och idékraft. På 1970- och 80-talen var NFS och FNF tunga remissinstanser för såväl Nordiska rådet som Nordiska ministerrådet. Idag verkar det tyvärr som om remisshanteringen hamnat i träda. Måhända är orsaken att det inte längre finns tunga nordiska remissinstanser med god intresseförankring att fråga om goda råd?

”Nordiska Gemenskaper” avslutas med en diskussion kring Varumärket Norden. Detta ämne har vi behandlat utförligt i vår skrift 2012, där vi betonar mångtydigheten i dess innehåll. Förutom att användas inom EU och globalt, som Strang med rätta föreslår, menar vi att varumärket nordiskt samarbete behöver utvecklas internt i de nordiska länderna. Det finns en folklig vilja till detta regionala samarbete. Den bärs upp av många politiker, intresseorganisationer och samnordiska företag. Norden är hemma, som den tidigare statsministern och kommunalrådet Göran Persson formulerat det. Nyttan av Norden har blivit så självklar för många att den tas för given och hamnar i skuggan av högnivåmöten med bländande lyskraft, men ofta utan användbara praktiska resultat. Man saknar inte denna vardagsnytta förrän den är borta och inte kan återskapas. Därför behöver det förgängliga Varumärket nordiskt samarbete vårdas och gärna utvecklas i linje med de många framsynta förslag som presenterats i "Nordiska Gemenskaper" och i andra framåtblickande skrifter på senare tid.

Bengt Sundelius och Claes Wiklund

Johan Strang. *Nordiska Gemenskaper. En vision för samarbetet*. Nord 2012:009.

Jón Sigurðsson. *Öppet för världens vindar. Norden*. Nordiska ministerrådet, Nord 2000:15.

Thorvald Stoltenberg. *Nordisk samarbeid om utenriks- og sikkerhetspolitikk*. Forslag overlevert de nordiske utenriksministere på ekstraordinært nordisk utenriksministermøte, Oslo 9. februar 2009.

Gunnar Wetterberg. *Förbundsstaten Norden*. Nordiska ministerrådet, Nord 2010:582.

Nina Isaksson (red.) *Det lånar sig – 40 år av nordiskt fackligt samarbete. NFS:s historia 1972-2012*, Stockholm 2012.

Teija Tiilikainen & Kaisa Korhonen (eds.) *Norden – Making a Difference?* Finlands Utrikespolitiska institut, Helsingfors 2011.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

P.O. ENQUISTS TEKSTER OM AUGUST STRINDBERG

I jubileumsåret for Strindberg er det både rett og rimelig at en av vår samtids største svenske forfattere bidrar til markeringen av at det er 100 år siden et av de absolutt største navn og en av de mest nyskapende og radikalt provoserende diktere i svensk litteratur døde. *P.O. Enquist* gjør dette ved å samle tre tekster han har skrevet om eller med utgangspunkt i Strindbergs liv og diktning. Tekstene er helt ulike, i så vel tilnæringsmåte som sjanger, men har ett felles trekk: De arbeider direkte og indirekte, noen ganger via rasjonell tenkning, andre ganger via dikterisk intuisjon, med det kompliserte forholdet mellom Strindbergs liv og hans diktning. Det er i og for seg nok å gå til *Ett drömspel* for å få et glimt inn i slike problemer, for det handler ikke bare om at dikteren muligens søker og skaper konfliktsituasjoner for så å kunne omskape dem til ordkunst; det handler om at livet kanskje er en drøm, eller et dikt, og at mennesket må søke dit for å utholde en virkelighet det aldri kommer underfund med. Enquist siterer fra et Strindberg-brev etter urpremierer på *Fadren* i forordet til sin bok: "Det förefaller mig som om jag går i sömnen; som om liv och dikt blandats. Jeg vet inte om "Fadren" är en dikt, eller om mitt liv varit det; men det tyckes mig som om detta i ett givet snart stundande ögonblick skulle komma att gå upp för mig, och då ramlar jag ihop antingen i vansinne eller med samvetskval eller i självmord. Genom mycken diktning har mitt liv blivit ett skuggliv; jag tycker mig inte längre gå på jorden utan sväva utan tyngd i en atmosfär icke av luft, utan av mörker."

Enquist fremholder, med god grunn, at dette voldsomme og fortvilte utbruddet langt fra er enestående i Strindbergs liv, og at fortvilelse og voldsomme følelsesmessige utbrudd ikke er noen sjeldenhet. Vi må kanskje også ta i betraktning at brevsriveren stadig viser evner til selvbedrag, til forstillelse, eller rent ut til å kokettere med egen lidelse. Hvor langt nede kan en mann ha vært som – slik Enquist peker på – på litt mer enn ett år etter tankene om et skyggeliv i mørket skriver fem sentrale verk i forfatterskapet, med et høydepunkt i *Fröken Julie* – "världsdramatikens första naturalistiska drama" som Enquist kaller det og som han kommer tilbake til i et utfordrende essay til slutt i dette samlebindet med tekster om Strindberg.

Det som uaktet alle spekulasjoner synes klart, er at grensene mellom liv og dikt i helt uvanlig grad er utydelige, flytende, skiftende, så godt som umulig å slå fast. Det er liten grunn til å tro på at han satte sitt liv i scene, ofret sjelfred og kjærlighet og nære relasjoner, ene og alene for å få materiale til sin diktning. Men det er større grunn til å legge vekt på alt han gjorde for å rydde

seg plass innenfor den litterære institusjonen og for å posisjonere seg i den kulturkampen som pågikk. Men samme hvilket ansikt han viser eller hvilken maske han skjuler seg bak, strømmer tekster i nesten alle litterære sjangrer fra hans penn. Man kan utvilsomt lære seg mye om mennesket Strindberg ved å lese verkene, men Enquist fremhever at Strindberg er en annen i sine brev enn i sin diktning. Og som så mange store diktere på hans tid (Bjørnson, Kielland, Lie er gode norske eksempler) var han en manisk brevskriver. Men selv om han fremstår som en annen ("en komisk människa") i brevene, fører de også til at det blir enda vanskeligere å skille mellom liv og dikt i forfatterskapet. Så vanskelig og så motsetningsfylt er både liv og diktning, og det er det motstridende og mangetydige i Strindbergs liv som i en eller annen variant ligger til grunn for de tre tekstene som er samlet i Enquists bok.

Først kommer *Strindberg. Ett liv* som Enquist kaller en "televissionsroman" som ble skrevet og lå til grunn for serien Sveriges Television sendte i 1985. Eldre enn denne teksten er selvfølgelig Enquists debut som dramatiker, *Tribadernas natt* fra 1975, med uroppførelse på Dramaten i Stockholm. Den tredje og korteste teksten er "Målet mot *Fröken Julie*", opprinnelig publisert i 1992.

Enquists mener at man kanskje i hans tre tekster også skal kunne se hvordan Strindbergs liv og dikt blandes. Det er uten tvil tilfelle, og er grunnen til at jeg har redegjort såpass detaljert med utgangspunkt i det korte forordet til boken. I særlig grad er det teksten til TV-romanen som gjennom nøkkelscener fra Strindbergs liv som biografisk person lar oss kjenne igjen elementer fra utallige av hans diktverk – gjenkommende scener eller symboler, måter å tenke og formulere seg på, forsvarstaler og anklager.

Tribadernas natt er en helt annen skål. Mens Strindberg trakk på eget liv i uvanlig grad, ser vi her en moderne forfatter som utnytter mesterens foretrukne sjanger, dramaet, og låner fakta om hendelser og personer og tildragelser til å skape intens dramatik som samtidig blir et Strindbergportrett man kan forholde seg til på mange måter. Det er selvfølgelig også mulig å trekke interessante tolkningsgevinster ut fra dette at Enquist først skriver et skuespill som trekker på en episode eller en konfliktsituasjon i Strindbergs liv, før han i essayet om *Fröken Julie* selv opptrer som regissør og setter opp dette stykket på Avenyteatret i København. Her blandes tolkningen av stykkets store utfordringer med personlig opplevelse og privat nostalgi. Analysen er en dramatiker og teaterkritiker verdig; den er skarpsynt og elegant. Først trekker den på historisk materiale og utnytter et besøk på herregården der stykket ble skrevet sommeren 1888, før den går inn i tidsperioden og de ekstreme motsetninger som rådde og som København var selve hovedsetet for som et litterært og kulturelt sentrum i Nord-Europa. Så følger de personlige opplevelsene rundt dette å ha satt opp stykket, minnene om en forestilling som var der og da og aldri

mer. Kanskje nådde Strindberg den samme innsikt som P.O. Enquist – ”att vi skrev i vatten” men også ”att vi en sekund förstod vad vi skrev.”

Det er en sann fryd å møte Strindberg gjennom denne blandingsboken der intellektet i så stor grad går i spenn med det dikteriske og skapende.

Hans H. Skei

Per Olov Enquist, *Strindberg. Ett liv. Tribadernas natt. Målet mot Fröken Julie*. Norstedts, Stockholm 2012.

AXEL AX:SON JOHNSON – INDUSTRIMAN SOM FÖRKROPPSLIGAR EN EPOK

En tidligere socialdemokratisk handels- og finansminister som skriver om en av de siste patriarkerna i svenskt næringsliv. Kan det fungera? *Kjell-Olof Feldts* biografi over industrimannen Axel Ax:son Johnson lykkes med det.

Författaren fikk tillgång till familjens arkiv, bl.a. 40 års korrespondens. Brevene og andre dokument, har gitt författaren möjlighet att skildra människorna mer än bolagen. Johnsons var det siste stora familjeföretaget i Sverige, med sjöfart, industri og handel i mer än hundra bolag og nära 30.000 anställda. Axel själv var verksam under den epok som kom att kallas guldåren i svensk industrihistoria.

Axels far (1876-1958) hadde ettertrått sin far og ledde Johnsongruppen fram till 1910. Axels mamma hette Margaret Otwin, född av amerikansk far og engelsk mor i Shanghai. Med henne fikk Axel senior fem barn, varav Axel var den förstfödde (1910). Övriga var Margaret, Marie-Claire, Bo og Mildred.

Familjen bodde ståndsmässigt på Karlavägen i Stockholm, men vistades mycket på en herrgård utanför Avesta, nära Avesta Jernverk, ett flaggskepp i företagsimperiet. Pappa generalkonsuln utövade rigorös kontroll, både av företagen, liksom gårdarna, skogarna og familjen. Fadern bestämde till exempel att sönerna Axel og Bo skulle odla mustasch så snart de naturliga förutsättningarna fanns...

Den blivande entreprenören Axels uppväxt og studietid präglas av att han ständigt og i detalj måste förhandla om pengar samt redovisa hur dessa spenderats, med kvitton og verifikationer. Långa ridturer i skogarna kring Avesta blev ett andningshål för sonen. Liksom senere vistelserna i USA.

Efter realexamen, studenten og studier i England, avlade Axel en KTH-examen med titeln bergsingenjör – ett epitet han bar med stolthet resten av livet. Den stränge fadern finns närvarande hela tiden og utövar kontroll även när Axel fyllt 40 og i praktiken redan styr delar av företagsimperiet – under långa tider från USA-kontoret i New York.

Författaren bistår med egna reflektioner, vilket berikar boken. Bland annat undrar Feldt – syftande på faderns ekonomiska detaljkontroll – varför Axel ”så länge fann sig i denna ekonomiska livegenskap, varför han inte gjorde uppror.”

Feldts förklaring är att det handlade om både respekt och konflikträdsla. Fadern hade trots allt byggt vidare på företagsimperiet, konsoliderat det och gjort det närmast globalt. En imponerande gärning, som Axel djupt respekterade. Samtidigt omskrivs både Axel senior och junior som ovilliga att ta konflikter öga mot öga.

Att bokens huvudperson var blyg är omvittnat. Men det betyder inte att han var rädd eller ängslig. I själva verket var han, menar Kjell-Olof Feldt, ”försedd med en betydande tro på sig själv, på sin förmåga som affärsman, som samtalspartner och som förhandlare”.

Redan som ung praktikant umgicks Axel frimodigt med mäktiga och socialt avancerade personer, lunchade med presidenter och dinerade med ledare för andra finansdynastier. Han tillämpade devisen ”verka utan att synas”. Företagsledare skulle uttrycka sig genom sina handlingar, inte i massmedia.

När politik diskuterades förblev Axel tyst. Bolagen gjorde affärer med USA och Sovjetunionen, och var beroende av goda relationer med de styrande på hemmaplan, oavsett regering. Genom breven vet man dock var Axel Ax:son Johnson stod politiskt. Han var föga förvånande för marknadsekonomi och hade en liberal-konservativ syn på samhällsordningen.

Relationen till de anställda beskrivs som patriarkalisk och ibland omtänksam. Endast högre chefer bjöds på julmiddag varje år. De kunde få extra tilldelning i form av kuvert med pengar samt sprit och cigarrer, beroende på hur ”duktiga” de ansetts ha varit. De som inte varit tillräckligt kapabla kunde frysas ut. Skillnaden mellan tjänstemän och arbetare var stor. Tjänstemän påbjöds korrekt klädsel; mörk kostym, vit skjorta, slips och snörknutna skor. Loafers och dylikt gick inte för sig!

Axel skilde ut sig från flertalet manliga representanter i sin samhällsklass genom att vägra delta i jakt. I Johnsons skogar rådde jaktförbud och Axel var ordförande i den svenska kommittén för WWF (World Wildlife Fund). Han var också medlem i sällskapet Idun, vars syfte var att sammanföra män från olika kulturområden.

För sin tid och samhällsklass hade Axel en ovanligt liten familj, konstaterar Feldt. Den bestod av honom själv ”och hans två Antonior”. Både hustrun och dottern bar/bär detta namn, men dottern kallades hemma för Toni.

Axels hustru hade brasilianskt påbrå och beskrivs som charmfull, intelligent och generös – ”folk tyckte om henne”, konstaterar författaren. Hon var betydligt mer utåtriktad än sin man. Axel mötte henne under en av sina långa USA-vistelser, där han fungerade som Johnsons representant. (Fadern och

generalkonsuln hade dock bestämt att han skulle tituleras ”praktikant”). Den misstänksamhet som Axels föräldrar till en början visade gentemot Antonia tycks ha försvunnit när de väl träffade henne.

Axels dotter med samma namn som hustrun tog senare över Johnsongruppen, som det då hette. Hon minns att faderns ”strukna pyjamas luktade så gott” och hon kommer ihåg att Axel gärna pratade om det som var viktigt för honom: ”den finaste tallskogen, det djupaste gruvschaktet, den bredaste rostfria plåten”.

Bergsingenjörens tid som allsmäktig chef upphörde i praktiken år 1975 då han i februari drabbades av en svår stroke. Efter lång sjukhusvistelse och ytterligare tid för rehabilitering, återtog han formellt sina funktioner i Firman. Hans intellektuella kapacitet var intakt, men han hade försvagats fysiskt, tog sig fram med käpp och blev lätt trött.

Bergsingenjör Axel Ax:son Johnson avled 1988 i sitt hem i Naples, Florida och ligger begravd i familjegraven på Solna kyrkogård. Hans liv och gärning sammanfaller med – och kan sägas förkroppsliga – en hel svensk industriepok.

Bo Högländer

Kjell-Olof Feldt. *Den blyge entreprenören. Om bergsingenjör Axel Ax:son Johnson*. Ekerlids förlag, Stockholm 2012.

ALLDELES HEMLIKT –

OM EGYPTENKÄNNAREN GEORG AUGUST WALLIN

Lagom till arabvåren och alla de omvälvningar som pågår i arabvärlden utgav Svenska Litteratursällskapet i Finland boken *Alldeles hemligt* som handlar om Georg August Wallin och hans resor i Egypten 1843-1845.

Georg August Wallin föddes i Sund på Åland hösten 1811. Han har kallats en av Finlands mest bortglömda stormän. I umgänget med araberna använde hans själv namnet Abd al-Wali. Senaste år uppmärksammades han också på Åland genom ett eget frimärke.

”Alldeles hemligt” är skriven av fil.dr. *Sofia Häggman*. Häggman är historiker och egyptolog vid Medelhavsmuseet i Stockholm, och bor sedan många år periodvis i Egypten. I inledningen påpekar hon att egyptologin som vetenskap ännu befann sig i sin linda vid tiden för Wallins resa i Egypten. Han hade därför ingen möjlighet att helt förstå de monument och inskrifter han såg. I boken, som bygger på Wallins egna dagboksanteckningar, har Häggman placerat in Wallins upplevelser och beskrivningar i deras kulturella och historiska sammanhang. Det har hon gjort på ett sätt som hjälper dagens läsare att förstå den tidsperiod under vilken Wallin var aktiv, och att göra kopplingar till den

tid vi nu lever i. Detta underlättas också av det fina bildmaterialet. 150 år efter Wallin reste Sofia Häggman i hans fotspår genom Egypten. Hon har tagit fotografier från de platser som Wallin såg och beskriver. Bilderna kompletterar österrikaren Hubert Sattlers skisser och målningar. Sattler seglade på Nilen tillsammans med Wallin och dokumenterade det Wallin då skrev.

Georg August Wallin var vid mitten av 1800-talet en av Finlands mest kända vetenskapsmän ute i världen. Han hade publicerat artiklar i internationella tidskrifter och belönats för sina forskningsinsatser. I utlandet ansågs han ha bidragit till att placera det avlägsna Finland på världskartan. Wallin var också den första europeiska forskaren som hade satt sig in i det arabiska talspråket. Wallins samtida i de akademiska kretsarna i Finland var emellertid mest upptagna av det finska språket och den finska kulturen. Att skapa en nationell finsk kultur var mera angeläget än forskning i arabiska dialekter. Wallins minne kom därför att blekna trots att många nog med intresse följde med hans liv just de år han var verksam i Egypten. Intressant nog var en av orsakerna också att Wallin skrev för en internationell läsekrets och därför på engelska, ett språk som inte var särskilt gångbart i den tidens Finland.

Efter en tämligen lång inledning om Wallins barndom och ungdom, kommer boken in på hur Wallin under sin studietid i St. Petersburg med stor energi går in för att lära sig tala arabiska flytande och utan brytning. Hans lärare var någonting så exotiskt som en egyptisk schejk, Muhammad Ayyad al-Tantawi från Kairo. Tantawi var bara ett år äldre än Wallin och hade handplockats till professuren i arabiska vid det orientaliska institutet i St. Petersburg. Tantawi blev Wallins lärare, mentor och vän.

Hösten 1841 utlyste Helsingfors universitet ett resestipendium som Wallin sökte och fick. Stipendiet fick han för en resa till Egypten och Arabien för att studera arabiska dialekter. Den kom att bli mera en upptäcktsfärd än en sedvanlig studieresa, och den förde Wallin till områden där ingen europé tidigare hade färdats. Efter långa förberedelser kom Wallin iväg i juli 1843. Han reste genom Tyskland, Frankrike och Turkiet och kom ett halvt år senare fram till Alexandria. För dagens läsare ger resan perspektiv på avstånd och tidsåtgång. Enbart båtresan ner till Travemünde tog två veckor.

Wallin bodde både i Alexandria och Kairo och reste under de följande åren runt i Nildeltat och uppför Nilen. Vid den här tiden fanns det i Europa en nyfikenhet för allt egyptiskt, men fortfarande också många vita fläckar på kartan. Den värld som Wallin kunde beskriva väckte därför stort intresse. Samtidigt kunde han också berätta om Europa och Finland. I en by nämner han att han kommer från en stad där solen under midsommaren inte alls går ner under tre nätter, men ”de förundrade sig högeligen häröfver och ville ej tro mig”.

För Wallin var det viktigt att smälta in i miljön och han började snabbt använda turban och orientaliska kläder. På den tiden var detta annars heller

inte ovanligt bland européer i Egypten, besökare rekommenderades att klä sig enligt landets seder. Efter en kort tid kände Wallin också att Egypten var ”alldeles hemligt”. Det som i dag emellertid skulle betraktas som mindre politiskt korrekt var att Wallin också utgav sig för att vara arabisktalande muslim. Det kunde han göra tack vare sina utmärkta språkkunskaper, och det gav förstås honom helt andra möjligheter att komma in i det arabiska samhället. Wallin var också annars ganska färgstark. Han hade lätt för att hitta flickor, helst unga, som han kunde ta med hem över natten, och han blev förälskad i Fatima.

Efter andra resor i arabvärlden och Europa återkom Wallin till Finland först 1850, men iklädd sin orientaliska dräkt. I februari 1851 blev han professor i orientaliska språk vid Helsingfors universitet. Följande år dog han, dagen före han skulle fylla 41 år. Dåtidens finländare var stolta över en så internationellt erkänd forskare och han jämfördes med nationalhjältar som Runeberg och Snellman.

Guy Lindström

Sofia Häggman. *Alldeles hemligt. Georg August Wallins Egypten 1843-1845*. Svenska Litteratursällskapet i Finland och Bokförlaget Atlantis, Borgå 2011.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Bo Högländer, redaktör, Oxelösund

Guy Lindström, NT:s finländske redaktör, Grankulla

Hans H. Skei, NT:s norske redaktör, Oslo

Bengt Sundelius, professor i statsvetenskap, Täby

Claes Wiklund, NT:s huvudredaktör, Gnesta

SAMMANFATTNING

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri avrundar sin 135:e årgång med ett nummer med varierat innehåll. Letterstedtska föreningen fick under året ny ordförande då f.d. talmannen Björn von Sydow efterträdde Karin Söder. von Sydow, som är riksdagsledamot och medlem i Europarådets parlamentariska församling, analyserar i den inledande artikeln Europarådets övervakning av demokratiseringsprocessen i Ryssland.

Det gångna årets Strindbergsjubileum tas upp från finländsk, isländsk och norsk horisont. Katja Sandqvist skriver om några dramer av Strindberg och av hans dotter Karin Smirnoff. Guðmundur S. Brynjólfsson påpekar att första gången som en pjäs av Strindberg uppfördes på Island är i december 1912 dvs. ungefär ett halvår efter hans bortgång. Even Arntzen sätter fokus på Hamsun och Strindberg. Beate Sydhoff behandlar blåmålararen Eugène Jansson mot bakgrund av två utställningar i Stockholm under 2012.

För ovanlighetens skull tas två stora idrottsevenemang upp i Nordisk Tidskrift. Göran Wallén skriver om Olympiska spelen i Helsingfors 1952 och Leif Yttergren och Hans Bolling om den s.k. solskensolympiaden i Stockholm 1912. Henrik Wivel har intervjuat Anne Marie Bjerg som blev den första mottagaren av Letterstedtska föreningens nordiska översättarpris. Den avgående generalsekreteraren i Nordiska ministerrådet skriver under vinjetten *För egen räkning* om Norden och Östersjösamarbetet.

Rapporteringen om *Letterstedtska föreningen* inleds med Evert Baudous porträtt av Nordisk Tidskrifts mest långvariga redaktör Oscar Montelius. Ordförandeskiftet inom huvudstyrelsen, makarna Nyhléns stora donation till Letterstedtska föreningen, utdelningen av det nordiska översättarpriset och Karin Söders erhållande av Jacob Letterstedts nordiska förtjänstmedalj är andra viktiga händelser inom föreningen under 2012.

Bengt Sundelius och NT:s huvudredaktör granskar i *bokessän* några viktiga skrifter om det nordiska samarbetet med särskild tonvikt på Johan Strangs "Nordiska Gemenskaper. En vision för samarbetet".

I *Kring böcker och människor* skriver NT:s norske redaktör om författaren P.O. Enquists tre i bokform utgivna texter om Strindberg. Bo Högländer anmäler f. d. finansministern Kjell-Olof Feldts bok om industrimannen Axel Ax:son Johnson. NT:s finländske redaktör tar avslutningsvis upp Egyptenkännaren Georg August Wallin på grundval av en bok av Sofia Häggman.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskrift (Pohjoismainen tieteen, taiteen ja teollisuuden aikakauslehti) päättää 135. vuosikertansa sisällöltään vaihtelevaan numeroon. Letterstedtska föreningen sai vuoden aikana uuden puheenjohtajan, kun valtiopäivien entisestä puhemiehestä Björn von Sydowista tuli Karin Söderin seuraaja. von Sydow, joka on valtiopäiväedustaja ja Euroopan neuvoston parlamentaarisen yleiskokouksen jäsen, analysoi lehden ensimmäisessä artikkelissa Euroopan neuvoston demokratianvalvontaprosessia Venäjällä.

Kulunut Strindbergin-juhlavuosi otetaan esille suomalaisesta, islantilaisesta ja norjalaisesta horisontista. Katja Sandqvist kirjoittaa muutamista Strindbergin ja tämän tyttären Karin Smirnoffin draamoista. Guðmundur S. Brynjólfsson huomauttaa, että Islannissa Strindbergin draama esitettiin ensimmäistä kertaa joulukuussa 1912, ts. suunnillen puoli vuotta tämän kuoleman jälkeen. Even Arntzen keskittyy Hamsuniin ja Strindbergiin. Beate Sydhoff käsittelee sinisestä väristä kuuluisaa Eugène Janssonia kahden Tukholmassa vuonna 2012 pidetyn näyttelyn pohjalta.

Tavallisuudesta poiketen lehdessä otetaan esille kaksi suurta urheilutapahtumaa. Göran Wallén kirjoittaa vuonna 1952 järjestetyistä Helsingin olympiakisoista ja Leif Yttergren ja Hans Bolling Tukholmassa 1912 pidetyistä ns. auringonpaisteen olympialaisista. Henrik Wivel on haastatellut Anne Marie Bjergiä, joka on ensimmäinen Letterstedtska föreningenin pohjoismaisen kääntäjäpalkinnon saaja. Pohjoismaiden ministerineuvoston eroava pääsihteeri kirjoittaa vinjetin *För egen räkning* alla aiheesta Pohjola ja Itämeren-yhteistyö.

Raportointi *Letterstedtska föreningenistä* alkaa Evert Baudoun muotokuvalla Nordisk Tidskriftin pitkäaikaisimmasta toimittajasta Oscar Monteliuksesta. Pääjohtokunnan puheenjohtajan vaihtuminen, Nyhlénin puolisoiden suuri lahjoitus yhdistykselle, pohjoismaisen kääntäjäpalkinnon jako ja Jacob Letterstedtin pohjoismaisen ansiomitalin myöntäminen Karin Söderille ovat muita vuoden 2012 tärkeitä tapahtumia.

Bengt Sundelius ja NT:n päätoimittaja tarkastelevat *kirjaesseessä* muutamia tärkeitä, pohjoismaista yhteistyötä koskevia kirjoja, ja pääpaino on Johan Strangin teoksessa "Nordiska Gemenskaper. En vision för samarbetet".

Otsikon *Kring böcker och människor* alla kirjoittaa NT:n norjalainen toimittaja kirjailija P.O. Enquistin kolmesta Strindbergiä käsittelevästä, kirjana julkaistusta tekstistä. Bo Högländer ilmoittaa entisen finanssiministerin Kjell-Olof Feldtin kirjan teollisuusmies Axel Ax:son Johnsonista. NT:n suomalainen toimittaja ottaa lopuksi esille Egyptin-tuntijan Georg August Wallinin Sofia Häggmanin kirjan pohjalta.

C W-d

Suomennos: Paula Ehrnebo

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2013 sin hundratrettiosjätte årgång, den åttiononde i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden påbörjades 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2013 är 250 kr, lösnúmerpriset är 65 kr.*

Prenumeration för 2013 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 4091 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75 Skå.

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 29, Box 22 087, SE -104 22 Stockholm. Tel 08-506 113 00. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefontid fredagar 10–12.

Redaktionssekreterare: Fil.kand. Lena Wiklund.

Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 29, Stockholm.

Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.

E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Slåttervägen 10, SE-646 34 Gnesta

Tel 0158-137 89 (bostaden).

E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Nordre Frihavnsgrade 26, 3. tv., DK-2100 København Ø.

Tel 20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla.

Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík.

Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.

Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no